

UN DE TANTS

*-Memòries del meu
besavi durant la Guerra
Civil Espanyola -*

ÍNDEX

	Pàg.
1.- Resum i abstract	5
2.- Introducció	6
3.- El document i la seva transcripció	8
4.- El context històric	9
4.1 Preàmbul.....	9
4.2 El cop d'estat i la seva resposta.....	11
4.3 Les fases militars de la guerra.....	14
4.4 Les rereguardes.....	16
4.5 La resposta europea.....	19
5.- L'autor i l'arbre genealògic	22
5.1 Biografia.....	22
5.2 Arbre genealògic.....	29
6.- El recorregut	30
6.1 De la partida al retrobament familiar.....	30
6.2 Cercant el batalló per terres aragoneses.....	33
6.3 De Barcelona fins a l'acabament de la guerra.....	34
7.- Les vivències	35
7.1 El front de l'Ebre.....	35
7.2 Camp de concentració de Santoña.....	42
7.3 Camp de concentració de Miranda de Ebro.....	50

7.4 Hospital de Teruel	53
8.- Els personatges	57
9.- Epíleg	62
10.- Conclusions	63
11.- Bibliografia	64
12.- Annexos	65
12.1 Annex 1: Document original	65
12.2 Annex 2: Transcripció del document	98
12.3 Annex 3: Conceptes rellevants	130
12.4 Annex 4: Recull fotogràfic	133
12.5 Annex 5: Missa d'Angelis	141

1.RESUM I ABSTRACT

RESUM

L'existència d'un document escrit pel meu besavi durant la Guerra Civil em va despertar l'interès de conèixer més sobre la seva vida i les seves vivències durant aquest període.

Així doncs, ens trobem davant d'un treball de recerca que parteix d'un document redactat per Lluís Safont i Santandreu, el meu besavi, on explica les seves vivències i experiències durant el període de la Guerra Civil Espanyola. Explica episodis succeïts durant la batalla de l'Ebre, on va ser fet presoner i la seva posterior estada als camps de concentració de Santoña i Miranda de Ebro.

Tot el treball ha estat elaborat a partir de diferents anàlisis del relat. També s'ha inclòs en el treball una biografia de l'autor juntament amb una contextualització sobre l'època en què es desenvolupen els fets. A partir del contingut del treball s'ha pogut apreciar la dificultat de l'època, on la supervivència era la prioritat.

ABSTRACT

The existence of a document written by my great-grandfather during the Spanish Civil War woke up my interest in knowing more about his life and his experiences during this period of time.

Therefore, we are dealing with a research project based on a manuscript created by Lluís Safont Santandreu, my great-grandfather, which explains his experiences and his daily life during the Spanish Civil War. It contains chapters that took place in the battle of Ebre, where he was taken prisoner, and his subsequent remain in the concentration camps of Santoña and Miranda de Ebro.

This entire project has been elaborated from different analyses of the manuscript. A biography of the author has also been included along with a contextualization of the historical period of time when the facts were developed. Thanks to the content of the research, we have been able to appreciate the cruelty of the Spanish Civil War, during which the survival was the priority.

2.INTRODUCCIÓ

La Guerra Civil Espanyola va ser una època molt convulsa de la nostra història i que la majoria dels nostres avantpassats van patir. Els de la meva família també la van viure, el meu besavi en concret, d'una forma tan directa i intensa que, un cop passat aquest període, va voler deixar constància escrita de les seves vivències durant una part de la Guerra Civil.

Ens trobem, doncs, davant un treball basat en l'estudi d'un manuscrit redactat pel meu besavi, Lluís Safont Santandreu, en què hi explica totes les vivències, tant les agradables com les tràgiques, que va viure durant el període de la Guerra Civil Espanyola. Aquestes experiències tenen un valor molt especial ja que en aquest conflicte bèl·lic, el nostre protagonista, hi va prendre part activa. Primer, va lluitar a la batalla de l'Ebre en el bàndol republicà. Més tard va ser capturat per l'exèrcit franquista. Va ser empresonat, en primer lloc, al camp de concentració de Santoña i, posteriorment, al camp de concentració de Miranda de Ebro. Durant un període també va haver de lluitar contra la causa republicana ja que les autoritats franquistes del camp de concentració el van obligar a formar part d'un batalló disciplinari. Durant aquest temps, va caure greument malalt i fou ingressat a l'hospital de Teruel. Un cop recuperat, el van tornar a incorporar al batalló nacional fins al final de la guerra.

El treball ha estat elaborat a partir d'una lectura exhaustiva d'aquest relat autobiogràfic. En primer lloc, s'ha estudiat tot el recorregut que l'autor va seguir durant aquest període. També ens hem fixat, en tots els personatges que surten en aquest relat, tots els amics, coneguts i enemics que el nostre protagonista va trobar en el seu trajecte. Finalment, també hem estudiat i ens ha cridat l'atenció la descripció que fa al document del dia a dia en els camps de concentració, del que sentia quan estava lluitant al front, del seu patiment quan es trobava a l'hospital. En resum, hem analitzat tots els seus sentiments, sensacions i fets viscuts plasmats en el document.

El treball està organitzat de forma que al començament hi trobem un context històric de la Guerra Civil Espanyola per situar el nostre document en l'època històrica que li pertoca. Aquesta contextualització també aporta una millor comprensió del relat. Seguidament, trobem una biografia de Lluís Safont Santandreu per tal de situar el nostre protagonista en la societat berguedana de l'època i també per determinar les seves inquietuds polítiques,

socials i culturals i per intentar comprendre millor el seu pensament i les reflexions contingudes en el document. També hi consta un arbre genealògic per establir el vincle familiar amb el protagonista.

A partir d'aquí comença l'estudi del document en si, amb l'estudi del recorregut que va seguir en aquest viatge vital. Per una millor observació està il·lustrat amb mapes. Llavors trobem les vivències de Lluís Safont Santandreu, dividides en els quatre grans episodis del seu viatge. Aquests són, per ordre cronològic, el front de l'Ebre, el camp de concentració de Santoña, el camp de concentració de Miranda de Ebro i l'hospital de Teruel. Seguidament, trobem una anàlisi dels personatges que van estar en contacte amb el nostre protagonista en aquests diferents llocs. Finalment, hi ha un epíleg que he dedicat a la figura del meu besavi.

El motiu de fer aquest treball de recerca és la curiositat que vaig sentit quan vaig assabentar-me de l'existència del manuscrit redactat pel meu besavi durant la Guerra Civil Espanyola. Els objectius del treball són saber més coses sobre la vida d'un membre de la família, molt recordat per tothom, que no vaig conèixer i també el poder interpretar una part important de la nostra història, no a través d'un llibre de text sinó a partir de les experiències d'una persona que la va viure d'una forma molt directa i especial.

Voldria agrair la col·laboració en el meu treball de totes aquelles persones que han tingut una estona per dedicar-me i que m'han ajudat en la seva elaboració. A la família Castilla-Casamartina per facilitar-me una bona part del material gràfic del treball. A Josep Maria Espel per resoldre els meus dubtes en la informàtica. Als professors de l'Escola de música municipal de Berga, Marcel Escarré i Josep Comellas, per ajudar-me en la part musical. També als meus pares i a la meva germana per proporcionar-me el document del meu besavi i per ajudar-me en tot el que els demanava. Finalment, també a la meva tutora Maria Dolors Santandreu i Soler per la seva paciència i pel seu interès en el treball.

3. EL DOCUMENT I LA SEVA TRANSCRIPCIÓ

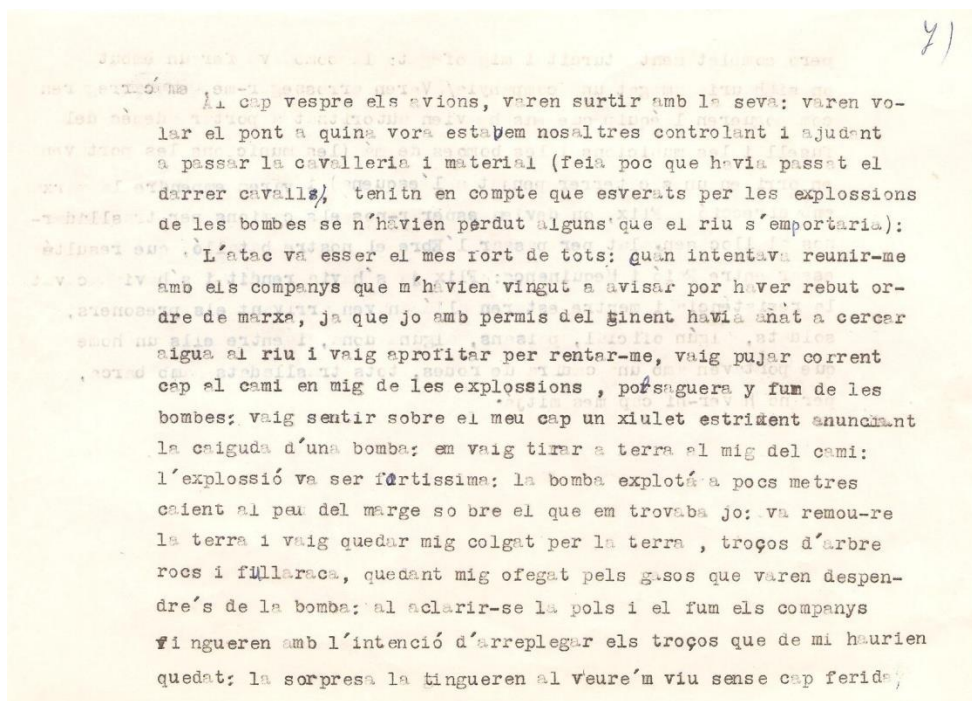
El meu treball de recerca està basat en un document escrit pel meu besavi, Lluís Safont Santandreu, sobre la seva experiència durant el període de la Guerra Civil Espanyola.

Aquest document és un relat autobiogràfic, escrit en primera persona, sobre totes les seves vivències. Comença al front de l'Ebre, que és el punt de partida del seu trajecte, i acaba quan la Guerra Civil toca la seva fi i torna a casa seva. Aquest relat fou escrit a posteriori, concretament acabat l'any 1948, tal com consta en un full annex al document.

El document està escrit amb una màquina d'escriure, en paper de ceba, en un fulls de mida 15cm x 22cm. Hi ha correccions posteriors amb bolígraf, també fetes per ell, sobre les faltes d'ortografia. Té un total de 35 pàgines numerades (n'hi ha 33 realment, però hi ha dos números 8 i la primera pàgina de totes sense numerar), la majoria escrites a doble cara. Els 3 últims fulls estan escrits totalment a mà, entre els quals hem pogut observar que n'hi manca algun altre ja que hi ha una falta de concordança entre la informació.

El document ha estat transcrit íntegrament i de forma literal. Les faltes d'ortografia i d'altres errors sintàctics han estat conservats tal i com es troben originalment. Aquesta forma de transcripció s'ha establert per conservar una millor comprensió i contextualització del relat.

El document original es pot trobar en els annexos, així com també, la transcripció completa.

Document original. Pàgina 7.

4. CONTEXT HISTÒRIC DEL DOCUMENT: LA GUERRA CIVIL

4.1 PREÀMBUL

La primavera de l'any 1936 es va començar a gestar a Espanya una guerra civil que esclataria degut a una insurrecció militar, basada en la raó clara de salvar Espanya d'una dictadura comunista.

Aquesta raó tenia un fons tèrbol ja que els comunistes espanyols només disposaven de 14 diputats, que havien aconseguit gràcies a la coalició amb el Front Popular, i seguien directrius de Moscou que prioritzaven les aliances i el suport a governs democràtics per frenar l'expansió feixista a Espanya.

Tot i així, allò que va contribuir a radicalitzar la divisió social i ideològica del país fou l'important deteriorament de l'ordre públic i la manca de fermesa i habilitat amb què el govern hauria d'haver actuat.

4.1.1 ELS GOVERNS DEL FRONT POPULAR

El 18 de febrer de 1936, el president Niceto Alcalà Zamora va encarregar la formació del govern a Manuel Azaña, el qual començaria a aplicar el programa del Front Popular, que estava basat en quatre punts: l'amnistia dels presos polítics i el restabliment de la Generalitat de Catalunya, la intensificació de la política educativa, la continuació de la reforma agrària i aconseguir l'aprovació dels estatuts d'autonomia del País Basc i Galícia.

Un parell de mesos més tard, quan Azaña passà a ocupar el lloc d'Alcalà Zamora i el gallec Casares Quiroga esdevingué president del govern, el deteriorament de l'ordre públic va ser inevitable, només se'n salvaren, en part, Catalunya i el País Basc.

Aquest desordre públic es manifestava en tres formes diferents: la violència al camp, amb vagues i ocupació de terres, sobretot a Extremadura i a Andalusia; la crema de convents degut a un creixent del sentiment antireligiós i, finalment, els atemptats protagonitzats per grups extremistes com monàrquics i falangistes per una banda, i anarquistes i comunistes per l'altra. Entre els atemptats destaca el que costà la vida a José Calvo Sotelo, dirigent monàrquic, que fou la resposta a l'assassinat del tinent del cos armat José del Castillo, comès pels falangistes. L'atemptat contra Calvo Sotelo va produir un gran impacte emocional en la

dreta política i especialment entre els militars que preparaven la insurrecció contra la República.

4.1.2 LA RADICALITZACIÓ SOCIAL I POLÍTICA

La dreta va intensificar les accions militars violentes per part de la Falange i la JONS. Això comportà que fossin perseguits per la justícia i que el seu líder, José Antonio Primo de Rivera, fos empresonat per alterar l'ordre públic. La Falange propugnava sense embuts una alternativa al règim parlamentari i democràtic. A Navarra, on eren especialment forts, entrenaven escamots paramilitars.

A l'esquerra del mapa ideològic s'observava una radicalització de determinats sectors del PSOE i la CNT. Dins del partit socialista, s'havia produït una divisió entre els partidaris més radicals de la revolució social i d'altres d'idees més socialdemòcrates.

A Catalunya, la radicalització política va suposar la unificació de petits partits polítics d'esquerres amb l'esperança d'aconseguir crear un partit únic que organitzés el proletariat. Al setembre de 1935, ja s'havia format el Partit Obrer d' Unificació Marxista (POUM), dirigit per Joaquim Maurin, fusió de dos partits minoritaris. El mes de juliol de 1936, es va crear el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), també com a resultat de la fusió de diversos partits d'esquerra.

Una mostra més de radicalització fou el resultat del congrés de la CNT, celebrat a Saragossa, que va refermar la seva posició radical i antirepublicana amb un programa d'acció radical que proposava la supressió del culte religiós, la confiscació de tots els béns i l'organització de la propietat i de la societat en comunes lliures.

La radicalització de la vida social i política també es podia apreciar a les poblacions petites, ja que fins i tot les entitats socials i recreatives s'alineaven en sectors socials enfrontats.

Tot i així, la guerra s'hauria pogut evitar ja que durant la crisi dels anys 30 la situació de radicalització d'Europa era similar a la d'Espanya, sense que aquest fet conduís necessàriament a l'esclat d'un conflicte armat. A Espanya, la diferència va venir de l'actitud i la voluntat d'un sector de l'exèrcit que estava dividit des del començament de la República.

4.1.3 LA CONSPIRACIÓ MILITAR

Des que es va instaurar la República, l'exèrcit va mostrar una gran hostilitat amb la nova forma de govern i va començar a conspirar en la seva contra.

Un exemple de les conspiracions fou el cop d'estat del general José Sanjurjo, l'any 1932.

Un altre es produí la nit de les eleccions de l'any 1936, quan Franco que, en aquell moment era el cap de l'Estat Major de l'Exèrcit, va proposar la declaració de l'estat de guerra, cosa que no acabà succeint per les negatives del Ministre de la Guerra i del director general de la Guàrdia Civil.

El govern, conscient d'aquest perill, situà militars fidels com a caps de les divisions orgàniques de l'exèrcit i envià a la perifèria els més sospitosos, com Franco o Goded. Des de l'exèrcit d'Àfrica també es donava suport a la República. Ningú no va sospitar que el general Mola, d'escassa fe monàrquica, s'entendria amb els requetés navarresos.

En el mes de març, ja es començaren a tramatar diferents conspiracions paral·leles per diferents grups polítics i militars. Però, al mes d'abril la cosa va començar a prendre forma gràcies a la confiança que van dipositar tots els moviments antirepublicans en una xarxa colpista molt consistent proposada pel general Mola.

Aquest cop, a diferència d'altres cops d'Estat, havia de ser ràpid i no s'havia de dubtar alhora de recórrer a la violència. Estava marcat per a finals de juliol, però, finalment fou avançat al dia 18, degut al fort impacte emocional rebut per part dels militars amb l'assassinat de José Calvo Sotelo, que era l'únic líder polític de prestigi entre els militars colpistes.

La conspiració militar estava en connexió amb una trama civil d'importantes personalitats com terratinents i financers, com l'empresari mallorquí Joan March, els quals portaren al general Franco de les Canàries, on estava destinat, al Marroc en el moment de l'aixecament.

4.2 EL COP D'ESTAT I LA SEVA RESPOSTA

El cop d'estat començà el 17 de juliol de 1936 a Melilla, poc després, el general Franco ja era al Marroc al capdavant de l'exèrcit d'Àfrica. El cap militar de Melilla, el general Romerales

fou afusellat com molts altres militars fidels al govern república i que es negaren a col·laborar amb els colpistes, pel delictes de rebel·lió militar. Aquestes accions posaven de manifest que els colpistes volien imposar una nova legalitat mitjançant la violència.

El 18 de juliol es va alçar a Sevilla el general Gonzalo Queipo de Llano i durant la nit del 18 al 19, el general Mola, acompanyat d'altres militars, van declarar l'estat de guerra a la resta de d'Espanya.

General Francisco Franco en el cop d'estat de 1936

4.2.1 L'ESTAT DIVIDIT

El cop d'estat no triomfà a tot arreu i el 20 de juliol, el país va quedar dividit. Els colpistes triomfaren a l'Espanya rural (Castella, Aragó, Galícia, Navarra, Àlaba, nord d'Extremadura, l'oest d'Andalusia, així com també, Mallorca, Eivissa, les Canàries i el protectorat del Marroc). A la resta del país, on hi havia les ciutats importants i les zones industrials es mantingueren al costat de la República.

4.2.2 EL COP D'ESTAT A CATALUNYA

A Catalunya la insurrecció va començar a Barcelona, on la majoria dels militars es van alçar la matinada del 19 de juliol. El seu objectiu era arribar al centre de la ciutat on hi havia les seus de les institucions i serveis però ja hi havia militants de la CNT-FAI, que vigilaven les casernes, ja que les notícies de l'aixecament ja havien arribat des d'Àfrica. Els colpistes van ser aturats en molts llocs per organitzacions d'obrers i més tard per la Guàrdia Civil que també era al costat de la Generalitat.

El general Manuel Goded va veure que l'aixecament no triomfaria i es va rendir. En veure-ho, altres insurrectes d'altres ciutats catalanes el van seguir. Tanmateix, diverses casernes barcelonines es van rendir. Això va provocar que els anarquistes que controlaven les casernes s'apoderessin de les armes

4.2.3 EL PODER A LA ZONA REPUBLICANA

El 20 de juliol, com solia succeir en les revoltes o revolucions de l'Espanya contemporània, els convents i les esglésies barcelonines van cremar. A l'Espanya republicana es crearen comitès locals i provincials per assumir l'administració dels ajuntaments i les institucions. Aquests comitès controlaven els sectors clau, com l'ordre públic, les comunicacions, el proveïment, etc. El govern central, autonòmic i els alcaldes, malgrat tenir el poder formal, no tenien el poder real, ni tenien la capacitat de fer complir les decisions, ni de vetllar per l'ordre públic. Aquest desgavell governamental s'evidencia en el fet que, en tres dies diferents, el govern va tenir tres presidents diferents que foren: el 18, Santiago Caseres Quiroga; el 19, Diego Martínez Barrios que va intentar pactar sense èxit amb el general Mola i el 20, José Giral.

A banda del govern, a les ciutats va sorgir un poder popular, espontani i contradictori, sense ordre ni concert. A Catalunya estava format per la CNT, la qual va cometre nombrosos assassinats i abusos de poders. A més a més, l'exèrcit havia desaparegut pràcticament de la zona republicana i l'esforç militar dels republicans va ser assumit per les milícies populars.

4.2.4 EL PODER DE LA ZONA NACIONAL

A les zones dominades pels rebels, l'ús de la violència extrema va ser emprada pels colpistes. Van ser assassinats i eliminats la majoria dels alcaldes, caps militars i persones que representaven la legalitat republicana, així com simpatitzants i militants del Front Popular i d'altres organitzacions republicanes.

La resposta a la insurrecció va deixar una Espanya dividida en dues zones amb un ideari radicalment diferent. Començaria una llarga guerra civil que els colpistes no havien previst amb una reacció caracteritzada per la violència política.

La població civil va quedar encerclada, a la força, en un o altre bàndol, que potser no era el que desitjaven. Això provocaria situacions personals molt dramàtiques. El gran problema de la gent fou la subsistència, especialment a la zona republicana, que aviat patiria uns grans bombardejos en zones civils, com a les ciutats de Barcelona, Gernika o València.

4.3 LES FASES MILITARS DE LA GUERRA

4.3.1 LA PRIMERA FASE (JULIOL - DESEMBRE 1936)

L'objectiu inicial dels insurrectes era ocupar Madrid i ho van provar de diverses formes: mitjançant columnes enviades pel general Mola des de Pamplona, i per l'exèrcit d'Àfrica dirigit pel general Franco, que havia travessat l'estret gràcies a les tropes de Mussolini. Aquest exèrcit va anar avançant per Andalusia i Extremadura, on tingué una defensa aferrissada dels republicans a la ciutat de Badajoz, arribant fins a les rodalies de la capital. Però els colpistes van ser aturats per una dura defensa republicana. No obstant això, el govern de la República ja s'havia desplaçat a València per qüestions de seguretat.

Al nord de la península també hi hagueren moviments. Les tropes del general Mola havien ocupat ciutats basques com Sant Sebastià i Irún i els colpistes gallecs havien arribat fins a Oviedo.

Per altra banda, les milícies catalanes republicanes havien avançat cap a Aragó per tal d'arribar a les seves capitals, però la seva manca d'organització i de preparació no els ho va permetre. També va fracassar la reconquesta de les illes de Mallorca i Eivissa en mans dels militars revoltats.

4.3.2 LA SEGONA FASE: DE LA BATALLA DE JARAMA A LA BATALLA DE L'EBRE (GENER DE 1937-NOVEMBRE DE 1938)

Durant la segona fase, les tropes colpistes tornen a intentar entrar a Madrid, emprant diferents estratègies que varen fracassar. Van patir una forta derrota a la batalla del Jarama. Davant la impossibilitat d'ocupar la capital, els insurrectes van establir uns nous objectius com la conquesta de Màlaga (gener - febrer 1937), la qual no els porta gaires problemes i la liquidació del front del nord (juny - octubre 1937) que fou força més complicada davant la resistència obrera i popular a Bilbao i a Astúries.

Les tropes republicanes tampoc es quedaren de braços plegats ja que van aconseguir ocupar Terol (desembre 1937), però els franquistes la van tornar a recuperar al cap de poc temps mitjançant una batalla molt sagnant. Poc abans, el govern de la República s'havia traslladat de València a Barcelona.

Al març del 1938, Franco va iniciar una ofensiva contra el front d'Aragó. El 3 d'abril ja havia aconseguit entrar a les primeres terres catalanes i un parell de dies més tard, va derogar l'Estatut d'Autonomia. Finalment el 15 d'abril, les tropes insurrectes van arribar a Vinaròs i van dividir en dues parts la zona republicana.

L'exèrcit republicà fou reorganitzat pel general Vicente Rojo i les seves condicions van millorar. Van preparar una ofensiva a la zona de l'Ebre per tal de tornar a unir el territori republicà. L'ofensiva va començar la nit del 24 al 25 de juliol i malgrat les victòries inicials dels republicans, el contraatac franquista va fer recular l'exèrcit republicà a l'altra banda de l'Ebre i va deixar Catalunya molt indefensa. La batalla de l'Ebre acabava el 15 de novembre del mateix any, es va caracteritzar per una violència extrema i va deixar un nombre de baixes molt important en els dos bàndols.

Evolució de les fases militars sobre el mapa de la península.

4.3.3 TERCERA FASE: DE L'ENTRADA A CATALUNYA A LA RENDICIÓ FINAL (DESEMBRE DE 1938 – 1 D'ABRIL DE 1939)

El 23 de desembre de 1939, el general Franco va donar l'ordre d'iniciar l'ofensiva final contra Catalunya per Tremp i pel Segrià. Catalunya va ser ocupada progressivament pels nacionals. Barcelona va caure el 26 de gener i les tropes insurrectes van arribar a finals de febrer a la frontera francesa. El govern republicà, tant el basc com el català, van passar la frontera cap a França.

Manuel Azaña va dimitir, però Juan Negrín va agafar el seu relleu i va volar cap a València des d'on volia dirigir la resistència. En veure-ho tan complicat va pretendre una pau negociada però Franco només volia una rendició sense condicions.

Finalment, el 28 de març, les tropes franquistes entraren a Madrid. Les altres ciutats de la zona republicana es van rendir sense resistència. Alacant va ser l'última ciutat. La guerra civil va acabar l'1 d'abril de 1939.

4.4 LES REREGUARDES

A les rereguardes d'ambdós bàndols, com succeeix en totes les guerres, es va produir una transformació d'àmbit social i econòmic amb un alt nivell de violència i repressió civil.

4.4.1 LES TRANSFORMACIONS REVOLUCIONÀRIES A LES ZONES REPUBLICANES

Al començament de la guerra es van donar a la zona republicana tres fets remarcables que canviarien les estructures en aquest territori. Aquests fets foren l'aparició d'un nou poder, la creació de les milícies popular i la col·lectivització de l'economia.

Vençuts els colpistes a Barcelona, el president Companys va proposar a la CNT que formés un nou organisme de poder que actués com a govern de Catalunya. Així, el 21 de juliol es va formar el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, integrat per organitzacions d'esquerres catalanes.

Aquest comitè no va poder funcionar, no va poder controlar-ho tot i es va dissoldre. Per altra banda es va formar un govern d'unitat encapçalat per Tarradellas com a conseller primer. Malgrat tot, les discrepàncies polítiques no cessaven. La CNT i el POUM continuaven

defensant una revolució, mentre que el PSUC, la UGT i Esquerra Republicana eren partidaris de guanyar primer la guerra i posposar la revolució.

Aquesta revolució es va iniciar al mateix mes de juliol arran de la col·lectivització espontània de l'economia. Això fou degut a què els amos de les empreses havien marxat, s'havien amagat o, fins i tot, havien estat assassinats durant els primers dies de lluita contra els insurrectes i així el proletariat es va posar al capdavant de les empreses.

Aquest moviment col·lectivitzador es va anar estenent, impulsat sobretot per la CNT, fins arribar a la creació d'un Consell d'Economia de Catalunya que va redactar el decret de col·lectivitzacions i control obrer d'indústries i comerços que, a més de legalitzar la situació revolucionària, establia la normativa col·lectivitzadora del futur.

En canvi al camp català, aquest moviment no va arrelar per l'existència de la petita propietat i de la poca incidència de la CNT en els camperols.

Aquestes transformacions econòmiques van anar acompanyades d'altres mesures revolucionàries com la municipalització de les cases de lloguer, la renovació de l'ensenyament a través de la nova organització CENU, la concessió de la majoria d'edat als 18 anys i d'altres.

4.4.2 ELS PRIMERS MESOS A LA REREGUARDA INSURRECTA

La mort del general Sanjurjo en un accident d'aviació va deixar els revoltats sense un cap visible. La direcció de l'aixecament havia de ser portada a terme per la Junta de Defensa Nacional, creada a Burgos al 24 de juliol, però cada general actuava pel seu compte a la seva zona.

Ràpidament es va comprovar que el cop d'estat es convertiria en una guerra i per aquest motiu els generals insurgents van proclamar Francisco Franco cap de l'Estat i Generalíssim dels exèrcits l'1 d'octubre. Els militars van ostentar tot el poder en la zona nacional.

La primera mesura franquista fou la creació d'una Junta Tècnica de l'Estat que pretenia contrarestar l'obra de la República. Pretenia tornar les terres als propietaris, abolir les reformes fetes en matèria educativa i prohibir tots els partits polítics i sindicats, excepte la Falange i la Comunió Tradicionalista.

4.4.3 LA VIOLÈNCIA I LA REPRESSIÓ A LA REREGUARDA

A la zona republicana la repressió es va caracteritzar per un profund anticlericalisme. La repressió també va afectar els partits de dretes catalanes com ara la Lliga Regionalista. Tots els sospitosos de ser militants o simpatitzants dels insurrectes patiren persecucions constants. Aquesta sagnant repressió ha estat considerada com injusta ja que moltes vegades no responia al simple fet de ser falangista sinó que podia ser degut a conflictes passats o a odis personals.

A la zona colpista també es vivia un clima de terror constant, potser encara pitjor que en la zona republicana, aplicant-se una molt violenta i mortal repressió contra els càrrecs o simpatitzants de la República. Ningú gosava aixecar-se contra la repressió per por de patir represàlies que podien acabar amb la mort.

Bombardejos nacionals a la ciutat de Granollers

4.4.4 LES TRAJECTÒRIES POLÍTIQUES

A la rereguarda republicana

Les primeres derrotes militars van evidenciar que calia un nou govern d'unitat amb un exèrcit regular perquè les columnes milicianes no portaven enlloc. Francisco Largo Caballero en fou el ministre de guerra i Manuel Azaña, el president, des del setembre de 1936 fins al maig de 1937. Aquest govern d'unitat constava de persones de moltes vessants polítiques, des de socialistes, nacionalistes i comunistes fins a anarcosindicalistes. Aquest govern va anar recuperant poder: van desaparèixer les juntes i comitès, es va tornar a fer reunions a les Corts i les funcions de Govern van tornar a passar al govern central.

Durant el transcurs de la guerra dins del govern de concentració hi hagueren enfrontaments per discrepàncies, entre els diferents grups polítics. Finalment, la crisi política va desembocar en els Fets de maig de 1937, a Barcelona. Durant una setmana hi van haver enfrontaments armats entre els anarcosindicalistes i el POUM, d'una banda, i les forces d'ordre públic de la Generalitat i militants del PSUC i de la UGT, de l'altra. Aquests fets van suposar la supressió

de les competències sobre seguretat de la Generalitat a favor de l'estat i els comunistes van demanar la dissolució del POUM i la renúncia de Largo Caballero.

Azaña davant de la no-dimissió del ministre de guerra, el va destituir i va demanar al socialista Juan Negrín la formació d'un nou govern que fou el que aguantà fins al final de la Guerra Civil. En aquest govern es respirava un ambient molt socialista i comunista, sense la presència dels anarcosindicalistes. La seva política fou resistir els atacs i enfortir l'Estat, al final va plantejar un programa anomenat els "13 punts", amb el qual volia intentar un pacte amb el General Franco, però aquest només volia una rendició incondicional.

A la rereguarda nacional

Al bàndol colpista ningú no gosava discutir la primacia militar de Francisco Franco. Tot i així, hi havia algunes discrepàncies en el terreny polític en temes monàrquics entre la Falange, que era totalment antimonàrquica i la Comunió Tradicionalista, que tenia un candidat carlí a la corona. Aquestes discrepàncies polítiques van acabar amb enfrontaments a Salamanca i aquests fets provocaren la resposta del Generalíssim que fou la formació d'un partit únic: "la Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista". Amb aquest gest, Franco tancava el cercle del seu poder absolut. D'aquesta manera quedaven establerts els suports ideològics del que seria el franquisme: el pensament falangista, el carlisme i el conservadorisme monàrquic. També s'ha de mencionar el suport incondicional de la jerarquia eclesiàstica als militars, qualificant l'aixecament com a croada cristiana.

4.5 LA RESPOSTA EUROPEA

La Guerra Civil Espanyola va esclatar enmig d'un període de manca de llibertat a Europa. La majoria dels països europeus patien règims dictatorials molts severs que feien front comú. Pocs països, com França o el Regne Unit, gaudien de règims democràtics. Cada país va actuar d'una forma diferent davant el conflicte espanyol.

4.5.1 EL COMITÈ DE LA NO-INTERVENCIÓ

Els dos bàndols van demanar suport als règims europeus més propers. Els insurrectes, als nazis alemanys i els republicans, a França. La por que aquesta intervenció portés represàlies en el marc europeu va portar a França a demanar un acord europeu que impedís qualsevol

tipus d'ajut a cap dels dos bàndols. Així, es va crear el Comitè Europeu de la no-intervenció que havia de vetllar pel compliment d'aquest tractat.

Aquest acord va perjudicar la República ja que, com era evident, tant Alemanya com Itàlia van incomplir el tractat enviant als colpistes ajut material i humà.

4.5.2 LA INTERVENCIÓ DELS GRANS RÈGIMS DICTATORIALS

La intervenció dels règims dictatorials italià i alemany, al principi, es caracteritzava per l'ajut material amb avions o tancs, per exemple la legió Còndor alemanya, i també ajut humà que es basava en tropes i soldats. La seva intervenció massiva va començar quan els dos països van atorgar el reconeixement diplomàtic al general Franco. Aquest fet va

Desfilada de la legió Còndor a Lleó (22 de maig de 1939)

suposar el desenllaç de la guerra ja que va facilitar el proveïment permanent de material de guerra als insurrectes. Així mateix, el fet que Mussolini i Hitler recolzessin el general Franco va motivar la inhibició britànica i francesa respecte de la República.

4.5.3 EL SUPORT SOVIÈTIC A LA REPÚBLICA

Stalin va respondre més tard que els italians o els alemanys però va acabar intervenint, enviant material de guerra en favor de la República. Durant un cert temps l'ajut soviètic va proporcionar l'hegemonia aèria a la República. Ara bé, aquest ajut va tenir dues contrapartides transcendents: com a garantia de futures compres, el govern de la República va haver de dipositar l'or del banc d'Espanya a Moscou i també va suposar que nombrosos assessors soviètics arribessin a la zona republicana.

4.5.4 LES BRIGADES INTERNACIONALS

Les brigades internacionals que van venir a ajudar a les forces de la República eren formades per gent d'arreu amb idees democràtiques avançades i que s'oposaven a les vulneracions dels drets de llibertat que s'estaven cometent a Espanya. Es van organitzar des de Praga i la seva base a la península era a Albacete. Aquests 60.000 homes no van tenir molta importància militar però sí emocional ja que representaven la solidaritat de moltes persones envers l'abandonament de la majoria dels països europeus.

5. L'AUTOR I L'ARBRE GENEALÒGIC

5.1 BIOGRAFIA

Lluís Safont Santandreu va néixer al carrer del Roser, número 56, de Berga a data 11 de desembre de 1907. Era fill del matrimoni format per Lluís Safont Freixa i Engràcia Santandreu Mas, que també eren naturals de la mateixa ciutat i pertanyien a famílies molt arrelades a la capital del Berguedà. La família Safont tenia un negoci de transports de mercaderies i persones entre l'Alt Berguedà - Berga i Berga- Barcelona. Pertanyien al gremi dels traginers i el transport es feia amb carros i diligències. Tenien una sucursal a la Vila de Gràcia, que actualment pertany a la ciutat de Barcelona i Lluís Safont, des de ben petit, va col·laborar amb l'empresa familiar.

Però, el motiu pel qual es coneixia la família Safont a Berga era per la fabricació i elaboració dels fuets de la Patum. Francesc Safont Freixa, que era germà del seu pare, fou el darrer confeccionador de fuets de la Patum de manera artesana. Abans que ell, altres membres de la mateixa família havien dut a terme aquesta labor. Els primers dels que en tenim notícia són per branca materna i ho feren, com a mínim, des de 1878. Tota la família, inclòs Lluís, l'ajudaven molts vespres i moltes tardes d'hivern en la fabricació dels fuets. A principis de segle XX se solien fabricar uns 650 fuets a l'any al preu de 40 cèntims cadascun. Els fuets es feien bàsicament amb paper gruixut, resistent, de solfa i de diari, d'una forma totalment artesana. El Cesc Xerò i la resta de la família Safont s'ocuparen d'aquesta tasca fins la seva mort, que fou l'any 1951. Francesc Safont s'endugué el secret dels seus mitificats fuets a la tomba. Des de llavors, de la fabricació se n'ocupa una fàbrica catalana.

Lluís Safont va tenir dos germans més petits: la Maria i en Bonaventura. Aquest últim va morir molt jove a conseqüència de la malaltia del tifus. Va estudiar al col·legi berguedà dels "Hermanos"

D'esquerra a dreta, Lluís Safont i el seu germà petit Bonaventura.

de la Salle també conegut com a col·legi Rosal, en reconeixement al fabricant Rosal que va aconseguir la presència de l'escola a Berga. L'ensenyament religiós impartit per aquesta escola va influir notablement en tota la seva vida, ja que sempre va ser una persona molt religiosa i catòlica. També va seguir una formació musical de la mà de Mn. Marià Miró, que l'Ajuntament de Berga va designar-lo per promoure l'afició a la música dins la nostra Ciutat, i donà classes de solfeig i piano. En el cas de Lluís Safont, el seu instrument de referència fou l'harmòni.

Seguidament, quan va acabar de cursar els seus estudis obligatoris, va abandonar el negoci històric de la família per entrar a treballar a contribucions, organisme que s'encarregava de recaptar els impostos locals de tots els municipis del Berguedà. La seva feina l'obligava a desplaçar-se a tots els pobles de la comarca. Això va suposar que fos una persona molt coneguda i respectada al Berguedà ja que sempre intentava ajudar a la gent que tenia dificultats per pagar.

Durant la seva joventut, i abans de la guerra, es va implicar en els àmbits esportiu, cultural, polític i religiós de la societat berguedana.

En l'àmbit esportiu va jugar uns quants anys amb l'equip de futbol de la Unió Esportiva Berga que jugava els seus partits a l'antic cap del "Matadero". No obstant, una lesió el va apartar d'aquesta pràctica esportiva. Un cop retirat, es va dedicar a l'arbitratge de futbol, inclús el coneixien com el "Refli" que és una traducció incorrecta d'àrbitre en anglès *referee*.

També practicava esports de muntanya com l'excursionisme i, sobretot, l'esquí. Era membre del Centre Excursionista de Berga que, passada la Guerra Civil, va canviar el nom per Club d'Esquí Berguedà. Va ser dels primers berguedans que anaven a esquiar a la Molina i als Rasos de Peguera. En aquella època, per accedir al Rasos no hi havia carretera, s'havia de pujar a peu des de Berga, i llavors, feien nit al Santuari de Corbera. En aquells temps s'esquiava amb esquís de fusta, que eren construïts pel fuster Badia de Berga, que era un altre reconegut esquiador i com que nevava molt més que ara, en moltes ocasions, es podia baixar fins a Berga esquiant.

En l'àmbit cultural participava activament en grups de teatre berguedans i havia actuat en obres populars com "L'Estel de Natzaret" i "Els Pastorets". També era un gran amant de la

música formant part de grups vocals com diverses corals com el “Coro” i l’Orfeó Berguedà. Fou director d’una d’aquestes agrupacions, en les que també feia d’organista.

En la ideologia de Lluís Safont, destaquen tres aspectes:

En primer lloc dir que era una persona molt religiosa. Va col·laborar activament amb la parròquia i amb els moviments d’inspiració catòlica de Berga, com l’anomenada Acció Catòlica.

En l’aspecte polític, era una persona molt conservadora, que defensava els valors tradicionals, com la família i la religió. Era molt de dretes, però el dia 14 d’abril de 1931, quan es va proclamar la República, com molts altres catalans, expressa la seva alegria sortint al carrer per celebrar-ho.

El tercer aspecte ideològic cabdal, era el seu gran sentiment catalanista i d’amor a la pàtria catalana. Sempre va participar en els moviments catalanistes sobretot els culturals, tals com els Cors de Clavé, Colles Sardanistes, Teatre Popular, etc.

A l’any 1931 es creà un nou partit, Unió Democràtica de Catalunya, que és un partit polític nacionalista català d’inspiració democratacristiana, situat a mig camí entre la Lliga Regionalista i Esquerra Republicana de Catalunya. Lluís Safont s’afilià a la nova força política ja que representa els valors catalanistes i catòlics que ell segueix. Hi col·laborà activament i manté amistat amb membres que tenen càrrecs importants del partit com Miquel Coll i Alentorn i Joan B. Roca Caball.

A Berga, en aquell moment, governava ERC. Ara bé, el moviment anarquista assoleix una gran implantació a la comarca ja que hi ha una gran industrialització en sectors com el miner i el tèxtil. El Sindicat CNT, d’inspiració anarquista, és hegemònic al Berguedà. Lluís Safont, malgrat la seva adscripció política, manté amistat amb altres joves berguedans de totes les ideologies. Té molts amics anarquistes amb els que havia jugat a futbol. Un dels seus millors amics és Ramon Casals, conegut com “Ramonet Xic”, treballador tèxtil, que amb el temps serà el líder de la CNT al Berguedà.

Pel que fa a la seva vida sentimental i familiar, podem dir que es va casar amb Palmira Gonfaus Portell, natural de Palmerola, el 29 de desembre de 1933. Un any més tard, naixia la seva primera filla, Maria.

El període republicà fou molt convuls al Berguedà, igual que a tot el país. Un exemple d'això foren els fets produïts en la Patum de 1935, uns fets que tingueren una gran repercussió a la ciutat. Aquest any existia una gran exaltació política i la tardor abans ja havien tingut lloc els fets d'Octubre, centrats a Catalunya, en l'oposició al govern dretà de la CEDA. El president Companys va proclamar l'Estat Català i la resposta del govern central fou contundent, destituint i empresonant tots els càrrecs electes, entre ells hi havia els de l'Ajuntament de Berga, que era format majoritàriament per gent d'esquerres.

Enllaç de Palmira Gonfaus i Lluís Safont. l'any 1933.

Enmig d'aquest clima complicat, va arribar el Corpus de 1935 i la majoria dels patumaires es van negar a fer la Patum. En aquest context, l'alcalde Andreu Bartrina va decidir encarregar les comparses a la brigada municipal, amb l'ajut d'altres patumaires. Lluís Safont va saltar els nans nous i els vells, ja que d'aquesta comparsa se'n va ocupar la Colla del Patronat, de la que formava part. També va portar les guites, ja que se'n va encarregar Unió Democràtica i, per últim, també va fer de ple. Finalment, la Patum es va fer, però sembla ser que les picabaralles i sabotatges van estar a l'ordre del dia.

El dia 18 de juliol de 1936, es produeix un cop d'estat liderat pel General Franco que donarà lloc a la Guerra Civil. Aquest fet canviarà radicalment la vida de Lluís Safont, al mateix temps que a totes les persones d'aquesta generació. Els primers dies, després de l'aixecament militar, hi va haver una forta reacció popular liderada per les organitzacions obreres contra l'Església i els partits de dreta. Van començar la crema d'edificis religiosos, obres d'art i a assassinar i perseguir molts capellans i persones de dretes.

Lluís Safont, juntament amb d'altres persones, van fer tot el possible per salvar obres d'art de caràcter religiós. Van arribar a guardar a casa seva algunes imatges i béns de l'Església, van amagar capellans per evitar que fossin executats i, fins i tot, van ajudar molts religiosos i altres persones a passar a França per la muntanya.

La situació política va deixar a Unió Democràtica i als seus militants com Lluís Safont, en una difícil posició. D'una banda, en proclamar la seva fidelitat al règim republicà i mantenir el seu ideari nacionalista català, el bàndol colpista els va col·locar automàticament en la situació d'enemics del seu règim. D'altra banda, el fet de professar un ideari catòlic, els feia sospitosos davant els sectors obrers que recolzaven el govern republicà. Això va comportar que els militants i dirigents d'UDC fossin també perseguits.

Les activitats a favor de l'Església i la militància en UDC de Lluís Safont, tampoc varen passar desapercebudes pels anarquistes de la comarca i varen acordar la seva execució. Per sort, el president del Comitè de les Milícies Antifeixistes a Berga era el seu gran amic, Ramonet Xic. Aquest va dir que ja es cuidaria de la seva execució. Sembla ser que quan va ser el moment del que s'anomenava "el paseillo", el va deixar escapar. En aquest context, va ser mobilitzat per quintes a l'Exèrcit Popular i va anar a lluitar al Front d'Aragó. El seu batalló estava dirigit per comunistes, amb qui no hi havia una bona relació. Va prendre part de la batalla de l'Ebre i va ser empresonat per les forces nacionals, primerament al camp de concentració de Santoña i més tard a Miranda de Ebro. Tot això, està detallat en els manuscrits que ell va anar escrivint quan aquests episodis ja havien succeït.

Finalitzada la guerra, va retornar a Berga i va començar l'etapa de la postguerra, molt difícil pels vençuts. Es va tornar a instal·lar a la seva casa del carrer del Roser, que havia estat saquejada per l'exèrcit feixista. Des de llavors, a més de la seva família, també es va haver de fer càrrec de la seva germana i nebot, ja que el seu cunyat, després de molt de temps de cercar-lo van poder esbrinar que havia estat afusellat pels feixistes a l'Hospital de San Marcos de León. Poc després, va augmentar la família amb el naixement de la seva segona filla, la Maria dels Àngels, l'any 1941.

Lluís Safont amb la seva família, esposa, germana, filles i nebot.

Finalitzada la Guerra Civil, la majoria dels funcionaris públics que havien treballat per la República van ser expulsats i no van poder continuar en el seu càrrec. Però, Lluís Safont fou avalat pel cap de contribucions i va poder tornar a treballar en aquest organisme. Gràcies als seus esforços i vàlua, amb el temps, va arribar a ser el sotscaip de la recaptació. No va poder promocionar-se més, professionalment, perquè els càrrecs directius estaven reservats a gent favorable al règim o a excombatents. No obstant, cap al final de la seva carrera professional, se li va reconèixer la seva tasca professional amb guardons i premis concedits per les autoritats franquistes. Un d'ells el va rebre directament del llavors Príncep d'Espanya. Sembla ser que no li feia gaire gràcia, però si els hagués rebutjat podria haver tingut algun problema.

La feina a Contribucions la va compatibilitzar amb la d'agent d'assegurances de la Cia. Unió y el Fènix.

Un fet que va afectar força a la trajectòria de Lluís Safont va ser la malaltia de poliomièlitis que va patir la seva filla petita Maria dels Àngels. Aquesta malaltia avui en dia està eradicada, però era freqüent en l'època de la postguerra. Malgrat tot la Maria dels Àngels es va recuperar prou bé de la seva malaltia.

Va continuar lligat amb tot tipus d'associacions i entitats locals. Destaca la seva participació com a membre de la Junta del Museu de Berga. Junt amb altres berguedans amants de l'art i de la història van impulsar la creació i l'endrega del Museu Municipal de la nostra ciutat. També va fer força donacions de peces i objectes amb valor històric destinades al Museu. Com a membre d'aquesta junta, va ser un dels encarregats de l'església de Sant Quirze de Pedret. N'organitzava la festa anual i en dirigia la cantada dels goigs en honor de Sant Quirze i Santa Julita.

També va ser membre de la Junta Conservadora de la Festa dels Elois, degut a la seva vinculació amb el món dels traguiners i de les cavalleries. Durant la festa s'encarregava, juntament amb altres persones, d'aconseguir els cavalls i els rucs i de vestir-los amb ornaments tradicionals. Com a imatges de la festa, durant molts anys, fou la de Lluís Safont tirant aigua des de les escales de l'Església de Sant Pere o quan demanava a la gent dels balcons que no tiressin aigua als rucs i cavalls que anaven vestits, amb poc èxit, i amb la consegüent enrabiada.

També va tenir càrrecs directius al Club d'Esquí Berguedà. Va ser un dels promotors de la instal·lació del Sant Crist dels Rasos, conegut com la Creu del Cabré. Explicava que varen anar a Olot, ciutat famosa per la seva artesania de caràcter religiós, a encarregar directament la fabricació de la creu. Sembla ser que va ser molt complicat fer-la arribar fins l'actual emplaçament, doncs la carretera de terra només arribava al xalet dels Rasos. Van haver d'acabar de pujar-la a força de braços.

Durant la postguerra, estaven prohibits i perseguits els partits polítics. L'oposició estava a l'exili. En Lluís, aprofitant que la seva filla Maria Àngels va estudiar una temporada a Tolosa de Llenguadoc, feia nombrosos viatges a aquesta localitat, que era una de les "capitals" dels exiliats catalans. Allà visitava els seus amics republicans.

També va fer moltes visites al "Ramonet Xic", que va viure a diferents llocs de la Catalunya Nord, i amb qui l'unia una gran amistat.

El dia 20 de novembre de 1975, va morir el dictador Franco. Com molts altres demòcrates, Lluís Safont va celebrar la seva desaparició. Es varen legalitzar de nou els partits polítics i es va tornar a afiliar a Unió Democràtica de Catalunya, però només com a militant de base i sense assumir cap responsabilitat degut a la seva edat.

A l'any 1989 moria la seva dona. Aquest fet li va produir una gran tristesa ja que sempre havien estat

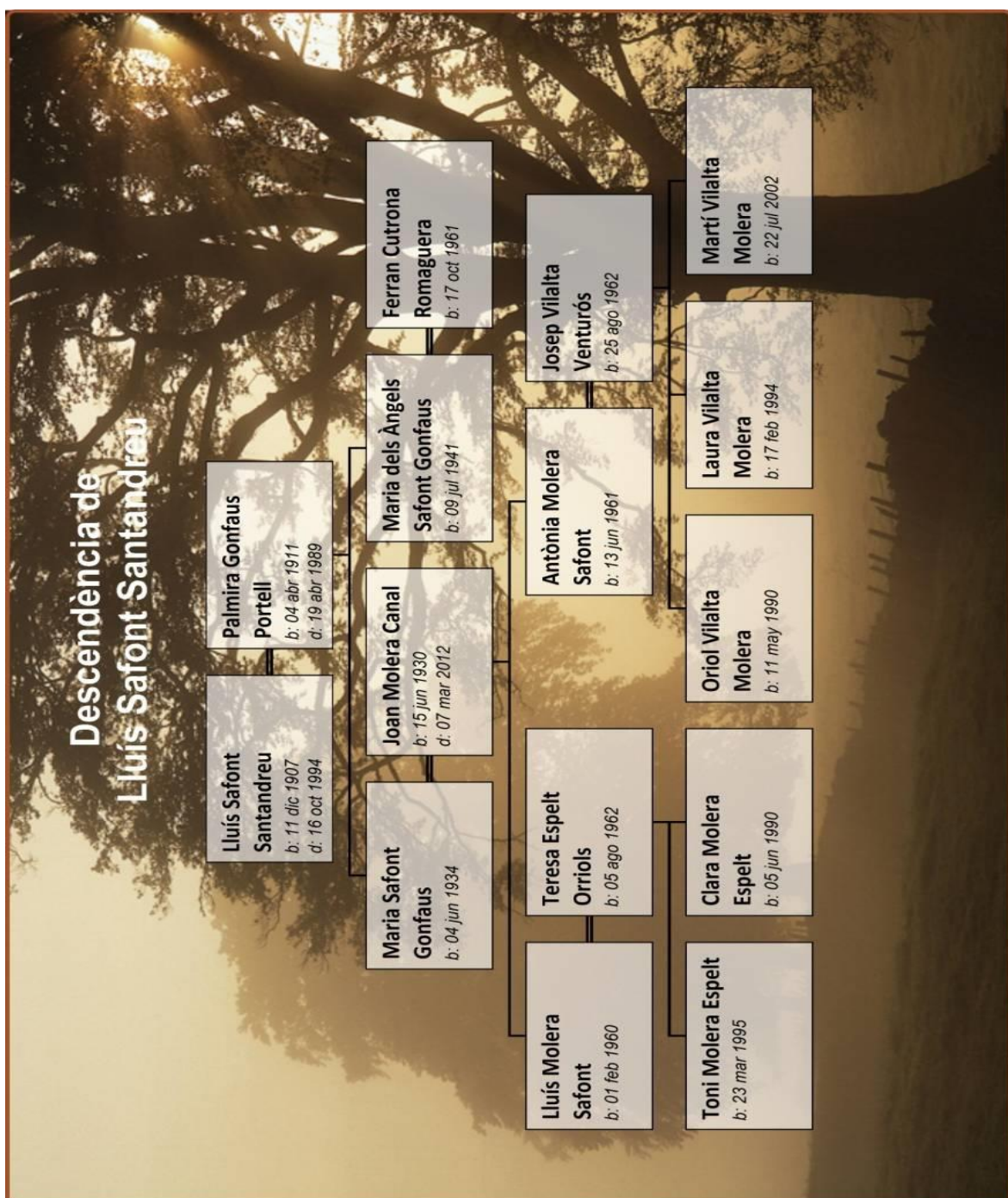

Lluís Safont amb la seva esposa Palmira al casament del seu nét l'any 1987.

molt units. I finalment, el dia 16 d'octubre de 1994 moria Lluís Safont a la ciutat de Berga. El funeral se celebra a la parròquia de Sant Pere amb una gran assistència de berguedans ja que era una persona molt coneguda i estimada a tota la comarca.

5.2 ARBRE GENEALÒGIC

Lluís Safont Santandreu, aquesta figura tan coneguda i popular a la nostra comarca també va ser el meu besavi. Per fer constar aquest lligam familiar, he elaborat un arbre genealògic sobre la nostra família des del seu naixement fins als nostres dies.

6. EL RECORREGUT

Lluís Safont Santandreu, durant el període de temps corresponent a la guerra civil, va viure un conjunt d'episodis i experiències que van marcar la seva vida. Ell va ser un dels berguedans que, com molts d'altres, van anar a lluitar amb el bàndol republicà al front de l'Ebre. Però com ja sabem, a més de la seva estada a les terres de ponent, també va anar traçant un camí per gran part d'Espanya, que seguidament el recopilarem. Aquest recorregut, l'hem dividit en tres parts: la primera va des de la partida fins quan torna a Catalunya; la segona, des que torna a terres aragoneses per buscar el seu batalló fins que torna a ser a Montblanc; i la tercera, des que està amb el batalló al front castellà fins que torna a casa per quedar-s'hi. En aquesta última etapa, existeix un buit, doncs es troben a faltar alguns fulls de les memòries.

6.1 DE LA PARTIDA AL RETROBAMENT FAMILIAR

Lluís Safont Santandreu és natural de Berga i, per tant, hem marcat el punt d'inici del recorregut a la capital del Berguedà. Cal dir, per això, que el relat comença en un campament militar republicà que està instal·lat al costat del Castell de Flix, i molt a prop de Riba-roja d'Ebre.

Van estar alguns dies al campament per preparar-se i seguidament, el dia de Sant Jaume, els van transportar amb camió fins a la població de Flix. Allà havien d'esperar ordres sobre el lloc per on havien de travessar el riu Ebre, entre els pobles de Faió i Mequinensa. En aquest viatge van passar per diverses poblacions d'aquesta comarca com: Granadella, Llardecans o Maials.

Quan van arribar al lloc assignat no van poder travessar el riu Ebre en un primer intent perquè l'exèrcit nacional havia dut a terme una estratègia per evitar el creuament. Aquesta estratègia va consistir en l'obertura de les comportes del pantans de Tremps i Camarasa, augmentant considerablement el cabal del riu. Aquest fet dificultava molt el creuament i, per tant, van desistir. Van haver de passar la nit a l'interior de les "Mines de Faió". Finalment l'endemà van poder travessar l'Ebre amb una embarcació.

Un cop a la banda occidental del riu Ebre, Lluís Safont juntament amb el seu batalló van estar uns dies portant a terme diverses operacions per aquest paratge. Al cap d'uns dies, en

una batalla a camp obert i com a conseqüència d'una situació desfavorable, es van veure sorpresos per un batalló nacional i van ser capturats.

Un cop fets presoners, van ésser transportats amb camió fins a la ciutat aragonesa de Casp, on foren fortament humiliats i insultats quan passaven pels seus carrers. Van passar la nit allà i van ser interrogats per la Guàrdia Civil, tot i que esmenta que fou un interrogatori no gaire rigorós.

L'endemà van sortir amb tren cap a Saragossa i els van portar a l'Acadèmia de Sant Gregori, convertida en un camp de concentració. Allà es reproduïren els interrogatoris, aquest cop més rigorosos, a càrrec de falangistes i requetès.

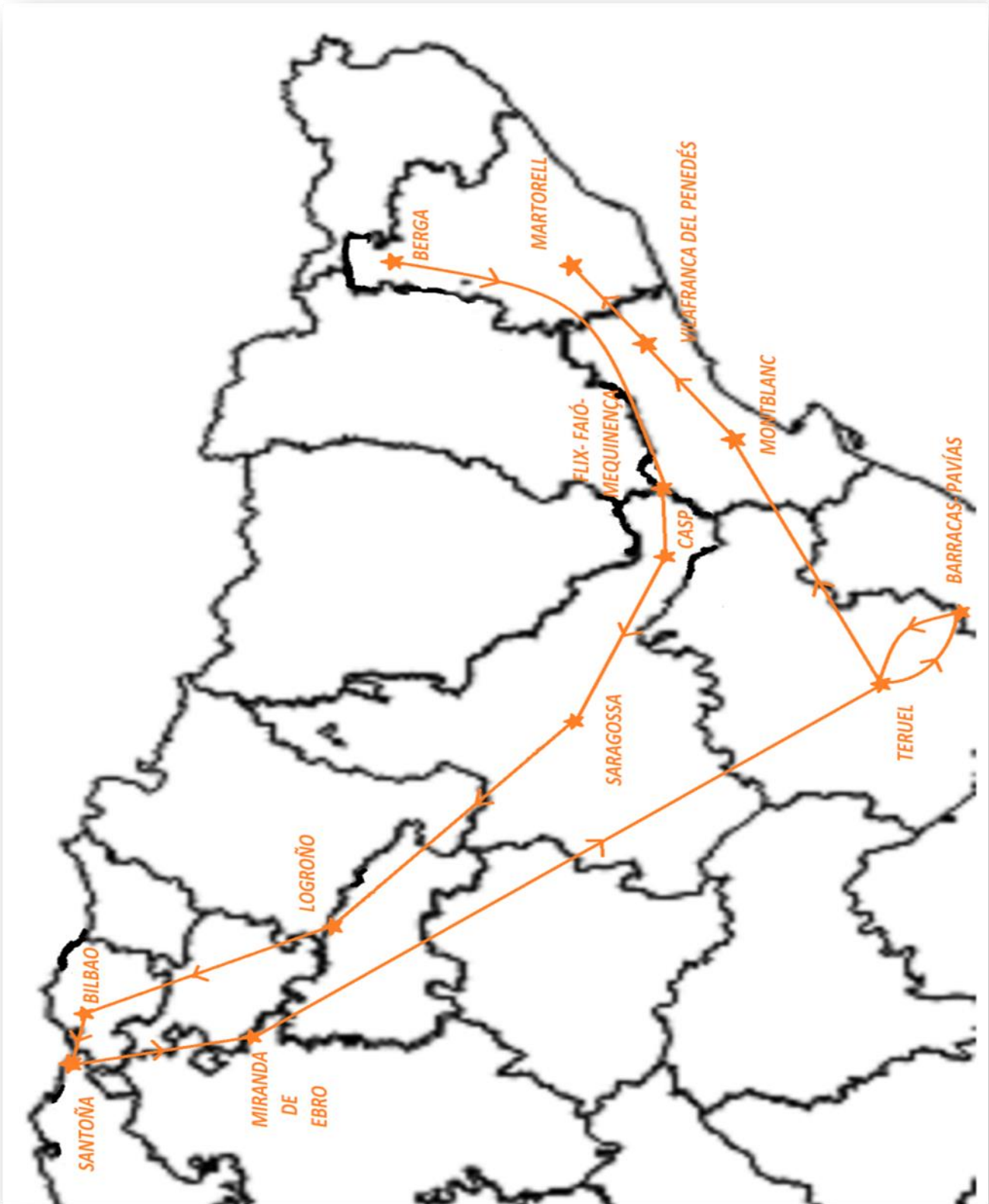
Finalitzat l'interrogatori, van decidir que els portarien al camp de concentració de Santoña. L'endemà ja sortiren amb tren des de Saragossa fins a Logroño, on hi van fer una parada, i finalment arribaren a la ciutat de Bilbao on, sorprenentment, foren ben rebuts. Van fer nit allà i al dia següent, al matí, agafaren un altre tren fins al seu destí, el "Cuartel de la Infanteria" o el camp de concentració de Santoña.

En aquest camp de concentració s'hi va estar aproximadament dos mesos, fins que un dia, un grup de residents van ser escollits per ser traslladats sense saber el seu destí. Així doncs, a principis d'octubre foren transportats amb tren cap a un altre camp de concentració o de treball, que estava ubicat a la ciutat de Miranda de Ebro.

En aquest segon camp, que era menys restrictiu que el de Santoña, s'hi van estar un període aproximat d'un mes. Al novembre, van marxar de Miranda de Ebro i van agafar un tren que els va portar directament fins a la ciutat de Saragossa, d'allà fins a la ciutat de Terol i finalment fins al poble de Barracas on hi van estar uns dies, que els feren treballar molt durament. Al cap de poc, van partir cap a Pavías, on estava el front. Però en aquest petit poble valencià va caure greument malalt de tifus i va haver d'ésser transportat urgentment amb ambulància cap a l'hospital de campanya de Teruel.

Va estar ingressat per tifus a l'hospital de Teruel al voltant d'un mes. Quan és donat d'alta, el van anar a buscar una parella de la Guàrdia civil i el van portar a la "Jefatura" on va passar la nit en un calabós. El dia següent va agafar un camió que el va portar fins a Montblanc, i posteriorment, va arribar a Martorell a peu i amb les eines a l'esquena. Va passar per Valls,

la Bisbal del Penedès, Vilafranca del Penedès, Gelida i finalment va arribar al seu destí, Martorell on es veu amb la seva esposa i la seva germana.

Mapa de la primera part del recorregut (elaboració de l'autor del treball)

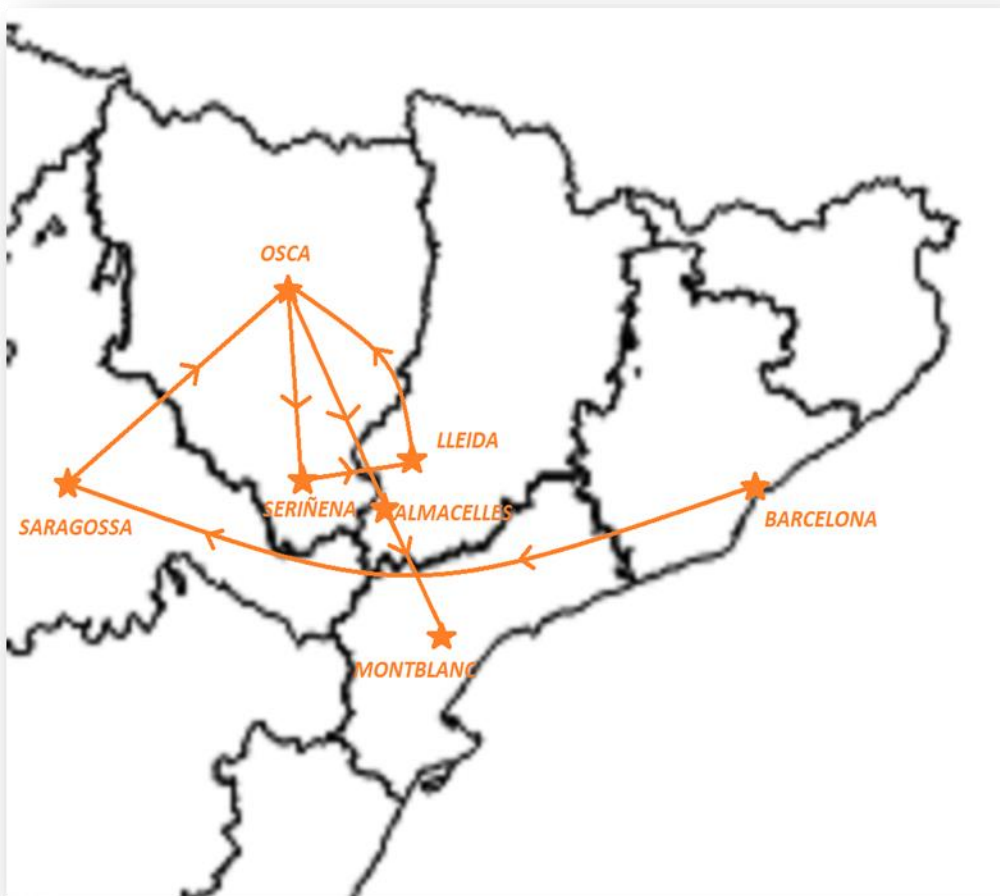
6.2 CERCANT EL BATALLÓ PER TERRES ARAGONESES

Sabem que en la segona part del seu viatge, Lluís Safont surt de la ciutat comtal cap a Saragossa. De Saragossa es dirigeix cap a Osca i d'allà cap a Sariñena on troba la seva companyia.

A Sariñena s'hi va estar uns 10 dies ja que els guàrdies civils li van recomanar, degut al seu estat de feblesa, que s'hi quedés per recuperar-se.

Al cap d'aquest temps, els guàrdies civils se'l van tornar a endur per buscar la seva companyia i ens comenta que no la trobaren. Van voltar una setmana de Sariñena a Lleida, de Lleida a Osca, d'Osca cap a Almacelles i després van dirigir-se cap a Tarragona, ja que van rebre ordres de Saragossa que li deien que el seu batalló es trobava en aquella direcció.

Finalment, van trobar el batalló a la població de Montblanc on ja s'hi va unir de forma activa.

Mapa de la segona part del recorregut (elaboració de l'autor del treball)

6.3 DE BARCELONA FINS AL FINAL DE LA GUERRA

En aquesta part del relat, hi ha un desfasament en el temps ja que, quan torna a ser a Montblanc i s'ha trobat amb el seu batalló, de sobte, ens apareix a Toledo i pensem, que això és degut, que hi falta algun full entremig. Aquesta tercera part del relat, tot i que sabem que no comença així, parteix de Barcelona que és la primera localitat on es troba ubicat.

Des de Barcelona es desplaça fins a Oropesa, a la província de Toledo. Des d'Oropesa es dirigeix a Olías del Rey i des d'aquí, fins a Toledo. Allà es duu a terme l'última ofensiva i finalitza la guerra. Es desplaça fins a Mascaraque on s'hi està fins que el deixen marxar finalment cap a la seva ciutat, Berga.

Mapa de la tercera part del recorregut (elaboració de l'autor del treball)

7.LES VIVÈNCIES

7.1FRONT DE L'EBRE

7.1.1 INFORMACIÓ GENERAL

La batalla de l'Ebre es pot considerar com el fet clau que va provocar que la Guerra Civil es decantés cap un bàndol o un altre. Es va desenvolupar en les terres frontereres entre Catalunya i Aragó, travessades pel riu Ebre. En aquesta batalla, guanyar un tros de terreny per petit que fos, era molt significatiu, i ambdós exèrcits creuaven el riu de forma constant. Com totes les grans batalles va tenir un nombre important de baixes, que en l'exèrcit republicà va ser més difícil d'afrontar.

La batalla va començar el dia 25 de juliol de l'any 1938, quan l'exèrcit republicà va intentar travessar el riu Ebre de la banda oriental cap a la riba occidental. La travessa es va efectuar entre les poblacions de Mequinensa i Amposta, i és quan el bàndol republicà va buscar la seva primera estratègia. Aquesta consistia en fer travessar un nombre important dels batallons no per la zona central, sinó per passos menors per així distreure l'enemic. Els republicans van aconseguir el seu propòsit i l'exèrcit nacional va haver de fer-se una mica enrere. Acte seguit, el general Franco, va ordenar obrir les comportes dels diversos embassaments de l'Ebre i això va provocar que augmentés considerablement el cabal del riu i que dificultés el creuament per part de l'exèrcit republicà.

Mapa de la batalla de l'Ebre

Durant tot el mes d'agost i mig mes de setembre els combats van consistir en un estira-i-arronsa constant entre els dos bàndols. Els republicans volien defensar els territoris

aconseguits en la primera ofensiva, en canvi els nacionals, ja més recuperats volien reconquistar el que l'exèrcit republicà els havia pres.

El dia 21 de setembre va succeir un esdeveniment clau per decantar la batalla de l'Ebre cap al bàndol colpista. El comitè de la no-intervenció va ordenar la retirada de les brigades internacionals per no interferir en el "problema intern espanyol". Així doncs, la majoria dels combatents francesos i anglesos van partir cap als seus respectius llocs d'origen. En canvi, les brigades alemanyes i italianes, que combatien amb els nacionals, no van retirar-se i van continuar tenint un pes molt important en el conflicte degut al seu gran potencial en artilleria i aviació que perjudicava molt a l'exèrcit republicà, el qual no disposava d'una bona aviació.

La guerra va acabar convertint-se en una lluita de desgast en una extensió de terreny molt concreta. El 16 de novembre de 1938, les darreres tropes republicanes, a la riba dreta de l'Ebre, van creuar el riu per Flix, on van volar el pont de ferro, una acció que va posar fi a la contesa.

La derrota d'aquesta batalla, de 115 dies, va suposar l'avançament de les tropes nacionals, en la futura campanya de Catalunya fins a Barcelona i, posteriorment, l'establiment definitiu dels fronts de guerra a Madrid.

7.1.2 VIVÈNCIES

La batalla de l'Ebre va ser el primer punt de contacte de Lluís Safont amb la Guerra Civil Espanyola. El nostre protagonista havia estat mobilitzat per quintes per anar a lluitar amb l'exèrcit popular.

El relat comença quan es troba en un campament d'instrucció, i juntament amb un grup de vint o vint-i-cinc homes el portaren cap al front. Ells no sabien cap on es dirigien, tot i que des que van agafar els camions tenien el pressentiment que anirien a la primera línia de foc. Quan van començar a ser a prop del front, van poder comprovar i escoltar l'estrident i desagradable xiulet de les bales que passaven a banda i banda per sobre dels seus caps.

Quan van ésser al lloc establert, els van fer baixar dels camions i els van repartir entre els batallons dels quals en formarien part. Cada batalló era comandat per un tinent. Allà va veure, al cap de molt de temps, un tinent de Berga, que feia molt de temps que vivia a

Barcelona. Amb aquest tinent, eren amics des de petits ja que havien anat a l'escola junts. Però en aquell moment, tota la bona consideració que li tenia, la va perdre en uns instants ja que aquest tinent va recomanar al nostre protagonista que no digués a ningú que havia format part del POUM ja que ara formava part d'una brigada comunista. Aquests dues formacions polítiques estaven enfrontades i el fet d'haver format part del POUM podia perjudicar-lo molt en la seva carrera militar en un batalló del PSUC.

Com que al destí de transmissions necessitaven gent que hi entengués, i Lluís Safont coneixia el sistema "Morse de telegrafia", es va presentar al comandament on el tinent Manolo Álvarez, anomenat vulgarment "el Llimpia", li va fer passar un examen que consistia en una sèrie de demostracions sobre el camp de les transmissions juntament amb un interrogatori polític. No el van acabar agafant per aquest destí concret ja que, segons ell, era molt complicat aconseguir un bon posicionament en l'exèrcit sense formar part del PSUC o ser comunista.

Ell diu que el millor que podies fer era no pronunciar-te políticament. Si no eres comunista o no pertanyies a grups afins, o bé, si simpatitzaves amb partits d'una altra ideologia, podies tenir molts problemes. També ens comenta la poca simpatia que tenia envers els anomenats "tècnics", que eren comunistes txecs i russos. A aquests, el conflicte espanyol o català, realment no els importava gaire. Ells tan sols eren allà per defensar els interessos dels seus partits. Un fet que demostra aquesta tesi va ser que quan van veure que la causa republicana anava cap a la deriva van marxar ràpidament i van tornar a casa seva ben tranquils. A part d'això, també destaca la poca humanitat que tenien, sobretot els txecs, a l'hora de tractar els soldats.

Varen passar alguns dies sense molta rellevància en què la seva funció consistia en fer llargues guàrdies per la zona on estaven controlant que els constants tirotejos no esdevinguessin res més important. Havien de complir unes guàrdies de més de sis hores aguantant caloroses temperatures de dia i llargues nits d'insomni. Al cap d'uns dies van observar un increment de l'activitat militar. Arribava molt material nou, sobretot artilleria, ja que els republicans encara no en tenien, però també material de construcció.

L'ofensiva va començar la nit del 24 al 25 de juliol quan alguns batallons republicans van començar a travessar el riu Ebre. El batalló del nostre protagonista es va quedar a l'altra riba

del riu, per si hi hagués hagut algun inconvenient o retirada. A trenc d'alba, es va començar la construcció d'un pont davant de Riba-roja d'Ebre. El van construir en un sol dia, malgrat els nombrosos bombardejos de l'aviació nacional. A l'acabament del dia ja van poder travessar gent i vitualles pel pont, però no va durar gaire estona ja que, finalment, l'aviació nacional, va aconseguir el seu objectiu: destruir el pont.

Aquest bombardeig va ser tan fort, que va agafar al nostre protagonista desprevingut quan anava a buscar aigua al riu. De sobte, va sentir uns xiulets anunciant que una bomba estava a punt de caure sobre on es trobava. Aquest explosiu, que era molt potent, va caure al peu d'un marge; per sort, ell es trobava al capdamunt i per això, de forma miraculosa, va poder salvar la vida. Va quedar enterrat sota la terra remoguda amb arbres i fullaraca pel damunt. El seus companys, en sentir-ho, van anar corrent a socorre'l i per sorpresa seva el van trobar viu. No tenia cap ferida visible tan sols estava ofegat i molt desconcertat sense saber què havia passat.

En aquell precís moment els havien acabat de donar l'ordre de que havien de marxar i que no podien perdre temps. Per això li van carregar tot l'equip que portaven, que consistia en un fusell, amb les seves municions i bombes de mà. Seguidament van emprendre el camí cap a Flix, on s'havien d'esperar per ser transportats cap a la seva destinació, entre les poblacions de Faió i Mequinensa, que era per on travessarien el riu.

Explosió a la batalla de l'Ebre

Van arribar a Flix i van pujar als camions que els havien de dur al lloc concret per on travessar el riu. Van passar per les poblacions situades a l'interior, i al matí, ja agafaren una carretera vora del riu. En passar per un terraplè, la terra, que no estava premsada, va cedir amb el pes i el camió també va començar a caure. Tothom va començar a saltar com va poder, menys els que anaven a la cabina, com el nostre protagonista, ja que com que encara estava força atordit per l'incident anterior li van deixar aquest lloc de privilegi. El camió no va poder mantenir-se dret i va donar una volta de campana. Ràpidament van tornar a redreçar-lo perquè no s'escampés la gasolina i van continuar fent camí ja que, sortosament, ningú no havia pres mal.

Quan van arribar a la seva destinació, els van donar menjar calent i beguda per reconfortar-los. De seguida els van advertir que no podrien creuar el riu, ja que en una operació d'estratègia, els nacionals havien obert les comportes dels embassaments per complicar el pas dels batallons republicans. Durant el dia també hi van haver diverses visites de l'aviació nacional i es van haver d'amagar a l'interior de les "mines de Faió".

Aquell mateix dia, Lluís Safont comenta que hi van haver protestes al front republicà. Aquest fet fou degut a què van arribar un parell de publicacions comunistes, els diaris "Treball" i "Mundo Obrero", amb grans titulars que deien que la "Gloriosa Aviación Republicana" havia abatut a tres trimotors nacionals. Quan tots els soldats ho van sentir, es van crispar i alterar molt, ja que en les publicacions no posava res del patiment del dia anterior a conseqüència dels múltiples bombardejos que havien sofert. Tot i així, la majoria de soldats ja sabien que aquestes publicacions eren pura propaganda comunista i ja no els feien gaire cas.

En aquest lloc, on diversos batallons s'estaven esperant per creuar l'Ebre, es va trobar amb diversos coneguts d'altres batallons. Hi havia un noi de Berga, amb qui havia jugat a futbol; un altre que anava amb els de transmissions; un noi de Cardona i d'altres que havien fet la instrucció junts a Botarell.

Finalment, cap al vespre, van poder travessar a l'altra riba. Tot i que el cabal havia disminuït

Soldats travessant l'Ebre per Miravet

substantialment, encara hi havia força corrent d'aigua i la travessa no era del tot segura. Encara que les embarcacions les conduïen gent experta, una es va enfonsar, i una altra va explotar degut a la mala manipulació d'una bomba de mà per un soldat inexpert. La majoria que anaven en aquella embarcació van morir en l'explosió.

Quan van arribar a l'altre riba, van estar una bona estona caminant. Llavors els van autoritzar una estona de repòs que ells van agrair després d'aquella llarga caminada. Aquesta estona no va durar gaire ja que aviat un tinent va cridar als de la seva esquadra per anar a explorar un terreny molt extens poblat d'oliveres.

Avançaven amb molta cura sense fer gens de soroll, guiats només per la llum que feien els llums dels camions força lluny d'allà. De sobte, va començar la pluja de bales, la qual cosa els va estranyar molt, doncs no procedien del seu davant, on es trobaven les tropes nacionals, sinó que venien per la seva esquerra. Es van amagar darrere d'unes oliveres i van sentir que els que disparaven van cridar la consigna "Levante" i des del batalló del nostre protagonista van cridar la seva, que era "Colgante" i llavors la pluja de bales va prosseguir. El tinent, molt estranyat per la situació, va arrossegar-se fins on estava el batalló atacant i en català els va demanar què estava passant i de quin batalló eren. Li van respondre i tot seguit el tinent va demanar un "alto al foc" i va comentar que s'havia produït una greu confusió. Els dos batallons eren republicans i al batalló del que formava part Lluís Safont no li havien comunicat el canvi de les consignes, i d'aquí venia la confusió. Sort en van tenir, de que no hi van haver ferits.

Seguidament van avançar els dos batallons junts i al cap de poca estona van sentir trets i aquests sí que venien de cara, i ells també van començar a disparar. El combat va durar poc ja que els nacionals van veure que tenien les de perdre i van emprendre la retirada. Aquest va ser el primer enfrontament amb l'enemic.

L'endemà al matí la seva missió era ocupar una casa que es trobava a poca distància. La seva estratègia era dividir-se en tres seccions, una havia d'anar per la dreta, l'altra per l'esquerra i la restant pel centre. Van decidir que no començarien a disparar fins que sentissin el senyal, que consistia en dos trets i un crit de "Visca la República".

Lluís Safont, juntament amb altres soldats, es posaren a darrere del seu tinent, a qui tenien molt de respecte i consideració, i començaren a avançar cap a la casa. Quan van sentir el senyal van emprendre l'ofensiva. Durant aquell ball de bales, Lluís Safont, es va trobar amb el seu amic Codina i en un intent de resguardar-se, es va entrebancar amb un cep i va caure per terra juntament amb tota la seva munició. El Codina es va acostar a ajudar-lo i el nostre protagonista li digué "*noi, sembla que fem Patum*", i l'amic Codina li va contestar "*Quina Patum més puta*".

Al cap d'una estona de tiroteig, els de l'interior de la casa van anunciar que es rendien i van cridar la frase "*Viva Franco, viva España*". Lluís Safont, en sentir això, va pensar que havien de ser molt valents per cridar això un cop rendits. Quan van sortir de l'interior de l'edifici van

poder copsar que s'havia tornat a produir una altra equivocació ja que els soldats que s'havien rendit formaven part d'un batalló republicà que era el que Lluís Safont i els seus companys havien de substituir. En aquell moment i en adonar-se'n del segon malentès en poca estona van començar els crits, els insults i les queixes per la mala organització.

Uns dies més tard es van trobar amb una altra batalla a camp obert, que seria l'última en què intervindria en Safont. Es van trobar entremig d'una pluja de bales i l'oficial els va ordenar que travessessin un camp d'uns trenta metres. Seguint les seves ordres es van estirar a terra i van començar a avançar. Les condicions del terreny eren molt desfavorables pel batalló del nostre protagonista. Els nacionals se'n van adonar i van començar a avançar cap on es trobaven ells. Al final van quedar envoltats pels nacionals, sense més sortida que la rendició i van ser fets presoners.

Soldats lluitant a camp obert durant la batalla de l'Ebre.

Lluís Safont va atribuir aquest fet a una mala organització de l'atac, ja que considerava que la millor opció hauria estat una acció nocturna, doncs, durant el dia els nacionals tenien avantatge.

Els varen portar cap a un punt de control nacional on van poder comprovar perquè els havien guanyat. L'exèrcit franquista disposava de millor armament, més municions i estaven més ben fortificats. Els van oferir menjar i beguda, en principi vi, i més tard aigua. Els van tractar molt millor del que es pensaven, fins i tot els van convidar a fumar, però Lluís Safont va rebutjar l'oferta dient que ja en tenia de tabac. L'oficial es va estranyar que portés tabac, doncs sabia que a la zona no n'abundava, i li va proposar un canvi, perquè li feia gràcia provar el "tabaco rojo".

El nostre protagonista era dels pocs republicans que tenia tabac i tothom li'n demanava. Fins i tot, quan estaven construint trinxeres abans de caure presoners, quan encenia un cigarret, el nostre protagonista feia la primera pipada i seguidament ja la passava als altres companys perquè cadascú en pogués fer una. Això sí, l'última era sempre pel tinent que l'escurava tant que gairebé es cremava els bigotis.

Els nacionals els van portar en un camió cap a Casp i allà varen passar la nit en un encreuament de carreteres. Varen poder menjar una mica i foren interrogats per la guàrdia civil, encara que l'interrogatori no va ser gaire rigorós. Al dia següent, els van enviar cap a Saragossa on els farien un interrogatori més exhaustiu i els acabarien enviant al camp de concentració de Santoña.

Com es pot observar Lluís Safont no va estar gaire temps al front de l'Ebre, però va ser una època molt intensa. Va tenir temps de ser bombardejat, tenir un accident amb un camió, guanyar batalles, lluitar contra republicans per confusió i esdevenir presoner. Foren moltes experiències en pocs dies, que van marcar el seu futur, ja que va acabar reclòs en un camp d'internament.

7.2 CAMP DE CONCENTRACIÓ DE SANTOÑA

7.2.1 INFORMACIÓ GENERAL

A la costa nord d'Espanya s'hi van instal·lar diversos camps de concentració o de treball dels presoners republicans. En la mateixa ciutat de Santoña o als voltants d'aquesta ciutat hi havia tres camps. Lluís Safont va estar entre dos i tres mesos al camp anomenat "Cuartel de la Infantería".

Les condicions de vida en aquests camps eren inhumanes. El dia a dia allà era molt complicat. Hi havia poc menjar, poca roba, condicions meteorològiques extremes, treballs molt durs i molts d'altres factors que convertien una estada en un camp de concentració en una experiència que perduraria en la memòria per sempre més.

Situació geogràfica de Santoña

7.2.2 VIVÈNCIES

Després de passar un interrogatori a Saragossa per part de la guàrdia civil, els van transportar amb tren cap a Santoña, passant per Logroño i Bilbao.

Entraren al "Cuartel de la Infantería" després de travessar a peu tota la població de Santoña. La gent ja no s'estranyava de veure presoners republicans, convertits en veritables

“desferres humanes”, com diu el nostre protagonista, passejant-se pels carrers de la població. Concretament eren un grup de més o menys 800 homes, la majoria amb unes condicions higièniques i personals força penoses. Tanmateix, el nostre protagonista era un dels pocs que encara conservava una bossa amb unes mínimes peces de roba i objectes personals per anar passant. Molts objectes personals, com ganivets, “moneda roja”, o qualsevol altra cosa que pogués tenir un mínim valor els ho van retirar a l’entrada al camp. Tot i així, tothom intentava amagà alguna cosa encara que pogués portar problemes.

Ja d’entrada, els van advertir que només podien parlar la “lengua del Imperio” i el qui no complís seria severament castigat. Tot seguit, els van fer entrar en una sala, on van poder descansar una mica. Els presoners es van saltar l’advertència inicial i van començar a cridar amb els seus idiomes i dialectes per comprovar si hi havia algú de la seva contrada. De catalans n’hi havia molts, ja que la majoria provenien del front de l’Ebre. També hi havia presoners de la comarca del Berguedà. N’hi havien de Berga, de Puig-reig, de la Pobla de Lillet, etc.

L’endemà al matí, va arribar un subtinent a la sala i els va fer formar en files. Seguidament va demanar als que haguessin estat oficials a l’exèrcit republicà que donessin un pas endavant. Els va donar un cop d’ull a tots ells. Quan es va trobar amb Lluís Safont li va demanar si era oficial i ell li respongué negativament. El nostre protagonista va creure que a l’oficial li havien cridat l’atenció les sabates que ell duia ja que eren bastant bones, al contrari que la majoria dels seus companys, que anaven mig descalços.

Va continuar la selecció dels presoners i com que li faltaven oficials, el subtinent va tornar a buscar a Lluís Safont i li va demanar quina funció tenia dintre l’exèrcit republicà. El nostre protagonista li contestà que era un simple soldat ras. També li va demanar quina era la seva professió a la “zona roja”. Ell li va contestar que era funcionari de la Generalitat de Catalunya. Quan el subtinent va sentir això li va dir que fes un pas endavant i anés amb els altres oficials. Quan ho va sentir, es va esperar el pitjor i va pensar que llavors sí que les passaria magres. Amb gran alleujament, va poder comprovar que els van cridar per poder nomenar-los “Jefes de Grupo”, ja que hi havia molts presoners i s’havien d’organitzar d’alguna manera.

Es van formar tres grups de dos-cents homes cadascun. Cada grup es dividia en tres subgrups. Ell va ser l'encarregat del grup anomenat "Levante tercero". Fou un grup integrat per presoners de diverses regions d'Espanya. De Catalunya, només n'hi havia dos: un que es deia Martí de cognom i que era de Barcelona i l'altre, era un gitano que es deia Martí de nom i que tenia gran part de la seva família a Berga. Degut a la similitud de nom, el nostre protagonista sempre els anomenava "els Martins" i sempre que va poder, utilitzant el seu càrrec d'encarregat del grup, els va beneficiar, els va donar certs privilegis i els va estalviar algunes feines feixugues.

Lluís Safont definia la vida al camp, de poc humana, ja que les condicions eren penoses. Comentava que la gent anava despallada i molts estaven malalts. Vivien en unes cases de fusta com rates, uns sobre els altres. Hi havia molt poca aigua per rentar-se, només la que sortia d'una font que al mateix temps també servia per beure. Aquesta era la causa de moltes malalties.

Presoners a Santoña

Tot i així, el nostre protagonista admet que malgrat estar en un camp de concentració, es va sentir afortunat en alguns aspectes, el que va ajudar que la seva experiència no fos tan dura.

En Safont va aprofitar el seu "status" en el camp per posar-se en contacte amb una companyia d'assegurances de Valladolid i els va convèncer amb les seves explicacions, perquè li enviessin uns quants diners, no molts, periòdicament. Els aprofitava per anar a la cantina del camp a comprar algunes coses de primera necessitat per ell, com podria ser tabac, llet o d'altres productes que el van ajudar a que la seva estada al lloc no fos tan desagradada.

Per altra banda, també va ser afortunat pel fet d'ésser nomenat cap de grup ja que aquest fet, l'eximia de fer algunes feines molt dures o tasques de neteja que no eren gens agradables. Dormia en un compartiment separat de la majoria dels presoners, juntament

amb els altres encarregats de grup. El fet de ser més pocs al dormitori feia que les condicions d'aquell habitacle no fossin tan lamentables.

També tenia alguns coneguts dintre el camp, com un amic de Sallent, que treballava a les cuines i que, quan podia, li feia arribar una mica més de pa i xocolata. Fins i tot, algun dia havien fet algun berenar amb altres companys on s'hi podia trobar vi, producte que estava rotundament prohibit a l'interior d'aquell camp. Els interns del camp, va poder comprovar des de bon principi, que per fer un xic millor l'estada, s'havien d'ajudar entre ells, ja que tots estaven al mateix bàndol.

Lluís Safont diu que, malgrat tot, al camp hi havia un cert grau de llibertat. No t'obligaven mai anar a missa. Això sí, havies de seguir les normes establertes, com anar a la hissada i a la baixada de la bandera, cantar el "Cara al Sol" i assistir a una espècie de conferències que eren com un rentat de cervell.

La seguretat del camp era extrema. D'aquell recinte emmurallat envoltat per soldats, no en podia sortir ningú. Si els guàrdies veien algun presoner que intentava apropar-se massa a algun lloc compromès o que, senzillament demostraven algun comportament que semblava estrany, el podien disparar sense cap mirament.

En el camp va viure algunes experiències i vivències que, de ben segur, li van costar molt de poder oblidar.

A la nit, en aquelles cambres plenes de joves malvestits i gairebé despullats, n'hi havia alguns que formaven vertaders "matrimonis" i que mantenien relacions sexuals. Era una manera d'evadir-se de la crua realitat. Això, per un persona amb arrels tan catòliques com són les del nostre protagonista, li feia venir veritables esgarriances.

Tampoc no podrà oblidar mai la quantitat de brutícia que hi havia en aquell lloc i la mala olor que feia. Només cal recordar, un fet que va viure el primer dia amb el qual ja va quedar clar, com marxarien moltes coses en aquell camp de concentració. No els van donar utensilis per menjar, se'ls havien de fabricar ells, i així, que en arribar, els van portar a un pati on hi havia munts de pots de llauna rovellats i amb aquells objectes bruts i summament infectats, havien de construir el que vindria a ser un plat i uns coberts. Ell, com tots els presoners, va haver de fabricar els seus utensilis, però va tenir la fortuna de poder comprar un plat i una

cullera amb els pocs diners que li quedaven. Intentava netejar diàriament aquests utensilis per tal de tenir unes mínimes mesures d'higiene, ateses les circumstàncies.

En el camp de concentració tothom es distreia com podia.

Els presoners jugaven a una espècie de loteria. Hi havia alguns reclusos que es gastaven els pocs diners que tenien en provar sort.

Tot el que en una societat normal serien escombraries, allà podia servir per fabricar alguna distracció. Un material que estava molt cotitzat entre els presoners eren els ossos que sobraven dels àpats, amb allò es podia aconseguir tota classe d'objectes: punxons, anells, fitxes d'escacs. Un altre material molt apreciat eren les llaunes buides de sardines, doncs es podien convertir en ganivets o d'altres objectes de gran necessitat dels quals no disposaven. Com diu el nostre protagonista, eren com homes de l'edat de pedra o de bronze que, sense mitjans, havien de construir els utensilis necessaris, tot utilitzant els materials que trobaven.

L'esport també podia ser una distracció pels presoners. Una de les poques infraestructures ben conservades en aquell lloc era una pista de frontó, en la qual, malgrat que les pilotes les havien de fabricar com bonament podien, feien unes partides prou divertides.

Ara bé, el producte més desitjat a Santoña, era el tabac. Els que tenien tabac, com el nostre protagonista que era un fumador molt actiu en aquella època, eren seguits pels presoners. Esperaven el moment en què tiraven la burilla a terra i acte seguit es llençaven per acabar d'apurar-la. Ens explica que en aquell camp un simple cigarret a mig consumir podria arribar a ser un gran obsequi o regal per persones amb les que podia tenir algun compromís. Ell comenta que sempre tenia una "paquetilla" de cigarrets i que sempre en subministrava als membres del seu grup. Això sí, el tabac en aquell lloc es cargolava amb paper de diari.

En el relat, Lluís Safont comenta, encara amb un cert espant, un fet que li podria haver fet perdre la vida.

Era un nit de tempesta, les comunes estaven plenes d'excrements, doncs l'aigua que havien begut no acabava de ser del tot potable. Ell no en fou una excepció, i a mitja nit es va haver de llevar per anar a fer les seves necessitats. Les comunes estaven situades a l'altra banda d'on es trobava el seu compartiment i, per tant, havia de travessar un pati. Com que no es volia mullar gaire, va intentar passar per sota les teulades dels edificis per tal d'evitar la

pluja. Un guàrdia, en veure'l, li va demanar que parés i es posés al mig del pati amb les mans al cap. Se suposa que devien entendre que estava intentant escapar i que era per això que s'apropava tant als edificis. Ell obeí, i de sobte va poder sentir que el sentinella estava manipulant el fusell, i sense pensar-ho més es va ajupir. Li va passar un tret pel costat del cap i una altra bala pel costat, però ell, fent gala de la seva rapidesa, es va ficar ràpidament dins les comunes i es va treure la roba per confondre's amb els altres. Els guàrdies van córrer cap a les comunes amb la finalitat de capturar-lo. Però el fet de veure tants homes a punt de fer les seves necessitats, de no reconèixer ben bé el presoner que havia sigut, juntament amb la ferum que aquell lloc desprenia, va fer recular els guàrdies. Tot i així van estar esperant molta estona a fora, fins que se'n van cansar. Finalment el nostre protagonista va poder tornar a la seva habitació.

L'endemà tothom comentava el que havia passat, si era un que es volia escapar, si s'havia tornat boig, però ningú no sabia realment qui havia estat el subjecte implicat. El nostre protagonista només ho va comentar a un altre presoner, amb el qual hi tenia una total confiança, per por que hi pogués haver algun "xivato" que parlés massa. Quan es deixà de parlar d'aquest episodi, s'adonà que havia tingut molta sort que no l'hagués tocat cap bala. Aquest episodi li va fer venir més ganes que mai d'abandonar aquell lloc.

Imatge del camp de concentració de Santoña

Com hem dit, les comunes eren el lloc més fastigós de tot el camp. Eren uns simples forats on la gent havia de fer totes les seves necessitats separats uns dels altres per un simple envà. Quan aquells forats estaven plens la gent feia les seves necessitats a la vora, i fins i tot, al passadís d'accés. Arribava un moment que tot estava ple de defecacions i pixats, fins arribar a més d'un pam. El nostre protagonista deia literalment *"que no sabia d'on sortia tanta merda amb lo poc que menjaven"*. Normalment la brigada de neteja era formada pels castigats, però quan no n'hi havia, ho havien de complir els altres presoners. Els del seu grup sempre intentaven escapar-se d'aquesta feina. Ho podien fer gràcies al poc control que hi havia, ja que només havien d'omplir un formulari dient que ja havien fet la feina. Fins i tot, hi

havia presoners necessitats, que a canvi d'alguna moneda substituïen algun altre presoner en la neteja de les comunes.

Com que hi havia tanta substància orgànica s'havien de descalçar i agafar-s'hi amb les mans per tal de desembussar els forats. Aquella tasca es convertia en un espectacle molt depriment i fastigós. La quantitat de galledes de porqueria que treien era impressionant. El nostre protagonista, per sort, es va poder escapar de fer aquella tasca, doncs, segons ell, dubtava molt que ho hagués pogut aguantar.

Lluís Safont era un persona d'unes conviccions religioses molt marcades que tenien una gran importància en la seva vida. En la seva estada al camp de concentració de Santoña aquest fet no va ser cap problema ja que els nacionals, al contrari de la gran majoria de republicans, eren catòlics. Els diumenges sempre hi havia missa i en Lluís Safont, sempre hi solia assistir. L'oficiava un capellà molt "campetxano" i bona persona, que li va donar els sagraments després de dos anys de no rebre'ls.

En l'aspecte religiós es palesava el "rastrerisme" de molts presoners, que es feien passar per persones religioses i creients, ja que aquesta circumstància estava molt ben vista pel règim.

Al camp es va crear una agrupació religiosa anomenada "Acción Católica". Aquest grup, que segons el nostre protagonista, estava integrat per gent que es movia per interessos, es reunia a última hora de la tarda en un local anomenat "Las Caballerizas", per resar el rosari, llegir alguna lectura i fer alguna prèdica. Un dia, Lluís Safont amb alguns altres companys del camp, van anar a veure què feien per mera curiositat. Van observar que a la porta hi havia un individu que et deixava passar i només entrar, a davant de l'altar, hi van veure un presoner molt conegut per tot el camp. Aquell personatge tenia la fama de ser una persona falsa i que sempre explicava grandeses. Aquest home era el que dirigia aquesta agrupació, i des de llavors, tothom l'anomenava "Tío del Rosario". En veure aquest panorama, el nostre protagonista i els seus companys van marxar ràpidament d'aquell lloc i no hi van tornar més. Ens comenta que els creients del camp de concentració no hi anaven, ja que la majoria no es volia barrejar amb el personal que hi havia.

Amb aquest personatge, el "Tío del Rosario", el nostre protagonista hi va tenir una enganxada, durant la seva estada a Santoña, que li hauria pogut portar problemes.

Com que Lluís Safont era l'encarregat del seu grup, quan mancava alguna cosa, la 'hi havia de demanar. Es va adonar que darrerament sempre faltaven escombres i cada dia en posava de noves. Li va demanar a un seu company, que era andalús, amb qui tenia força simpatia, que intentés esbrinar qui s'emportava les seves escombres. Aquell xicot ho va poder descobrir i li va dir que era el "Tío del Rosario" el qui li prenia les seves escombres, per fer-les servir de coixí. El nostre protagonista va decidir anar a veure aquell presoner i demanar-li explicacions. Ell ho va negar tot rotundament, i el nostre protagonista, deixat endur pel nerviosisme, li va donar un cop de puny i una cossa. Ell va caure recargolat de dolor a terra, i tothom li demanava que li pegués més, però, com que Lluís Safont tampoc no li tenia cap odi especial, no va continuar.

El "Tío del Rosario" encara no en tenia prou i el va amenaçar que el denunciaria als guàrdies. El nostre protagonista li va dir que ja hi podien anar junts, que ell ja els hi explicaria el motiu inicial de la baralla. Com que va veure que ningú no li donava suport, va desistir i no va prosperar la seva amenaça. Malgrat tot, a ningú no li agradava anar al calabós i sabia que tenia les de perdre.

Tothom sabia que aquest personatge era un pocavergonya i que es movia per interessos. Per exemple, quan plovia i no podien jugar a pilota al pati, sempre li anava a demanar les claus d'una sala a Lluís Safont, amb bona cara i sempre donant les gràcies quan les tornava. Malgrat tot, a partir de llavors no van tenir cap altre enfrontament.

Més endavant, varen tenir l'ocasió de poder conèixer el poble. Els van portar a un altre camp de concentració de la localitat anomenat "Instituto Manzanedo", on hi havia unes millors condicions de vida pels presoners. Hi van anar a fer una "Comisión Clasificadora". D'allà en van sortir classificats en unes llistes. Des d'aquell moment, ja no van veure més a alguns presoners pel fet d'haver estat considerats contraris al règim.

Arran d'aquestes llistes, a primers d'octubre, van cridar diversos presoners i els varen portar al camp de Miranda de Ebro. Eren els que semblaven ser els preferits i el nostre protagonista estava entre ells. En aquell moment, Lluís Safont va deixar el camp de concentració del "Cuartel de la Infanteria" de Santoña, per no tornar-hi mai més.

El camp de concentració de Santoña va esdevenir un lloc molt important per Lluís Safont on hi va viure un seguit d'experiències que no va poder oblidar durant tota la seva vida. En aquell lloc va sentir por, temor, avorriment, fàstic, llàstima, impotència i de tant en quant, algun bri d'esperança pensant que en algun lloc i en algun moment li esperaria un futur millor.

7.3 CAMP DE CONCENTRACIÓ DE MIRANDA DE EBRO

7.3.1 INFORMACIÓ GENERAL

Lluís Safont Santadreu, després de la seva estada al camp de concentració de Santoña, fou enviat a un altre camp de concentració nacional que es trobava a la localitat de Miranda de Ebro, a la província de Burgos.

Aquest conegut camp de concentració fou creat l'any 1937 després de l'augment de captures de republicans. Per pal·liar aquesta manca d'allotjament, encara que fos en unes condicions inhumanes, es van establir quatre camps més a la província de Burgos, i un d'aquests en la ciutat de Miranda de Ebro. Fou tancat quan el règim feixista espanyol ja estava al capdavant del país, concretament l'any 1953 es va tancar i un any després fou enderrocat.

Situació geogràfica de Miranda de Ebro

Estava ubicat entre el riu Bayas i un eix ferroviari, i disposava d'uns 42.000 metres quadrats de superfície. Aquest camp tenia una capacitat de 1.500 presoners, però va arribar a albergar fins a unes 65.000 persones durant la seva història.

El camp de Miranda de Ebro no passarà a la posteritat per ser el camp de concentració nacional on hi va haver un major nombre d'execucions ni el que va albergar un major nombre de presoners, però sí que passarà a la història per ser un dels camps amb unes de les pitjors condicions de vida pels presoners.

En aquest emplaçament hi van estar presos republicans i enemics del règim, però també comuns. Més tard va anar albergant presos internacionals provinents d'altres guerres, fins

que l'any 1941 fou un camp format íntegrament per reclusos estrangers. N'era característica, la seva forta repressió contra els acèrrims del règim. Les autoritats que governaven el camp intentaven convertir els presoners al règim nacional i els obligaven a observar les pràctiques catòliques.

Durant el seu primer any d'existència hi havia unes instal·lacions ruïnoses i amb una manca de condicions higièniques evidents, que combinades amb el clima fred i hostil d'aquella zona, provocaven que fos un niu de malalties com tifus, pulmonies i escorbut.

El camp de concentració de Miranda de Ebro es pot considerar, durant l'etapa corresponent a la Guerra Civil, un camp de transició ja que servia per classificar els presoners entre els que formarien part de batallons disciplinaris o de treball, per anar al front nacional, o els que serien enviats a un altre emplaçament per quedar-s'hi durant una llarga estada. A partir del final de la guerra, ja va prendre una altra forma i va passar a tenir diferents funcions.

7.3.2 VIVÈNCIES

Després de la seva estada al camp de concentració de Santoña, Lluís Safont, juntament amb alguns altres presos ben considerats en aquest camp, van ser transportats a una nova ubicació, al camp de concentració de Miranda de Ebro.

Camp de presoners de Miranda de Ebro

Un cop arribats a aquest nou emplaçament van dividir els nous presoners, i a ell, el van destinar en un batalló disciplinari en què, segons deia, hi havia un major rigor que en els batallons de treballadors.

Els records que van perdurar a la memòria del nostre protagonista sobre aquesta etapa del seu viatge eren basats en la severitat, crueltat i duresa d'aquell camp de concentració. Es refereix que va patir molt de fred en aquest camp, malgrat que hi va estar durant la tardor, però sobretot, parla de les "garrotades" que sofrien els presos de part dels soldats i "cabos

de vara” que dirigien el camp. Hi havia una forta repressió contra els republicans i gairebé ningú s’escapava de rebre alguna vegada, per molt bon comportament que demostrés. Ens comenta que per sort no era una persona rancorosa, perquè sinó n’hauria visitat a més d’un per tornar-li els favors prestats.

També comenta les males condicions dels barracons on dormien els presos, doncs estaven amuntegats uns sobre els altres i exposats a moltes malalties i infeccions. Deia que això, com a mínim, els ajudava a superar el fred. Al cap d’uns dies, les condicions d’habitatge van millorar ja que es van instal·lar uns nous departaments per dormir.

En l’únic aspecte en què aquest camp de concentració millorava al de Santoña era l’alimentació. Se servia un menjar més “bo” però això sí, més escàs. La seva dieta durant aquella estada es basava en un monogràfic de patates amb suc i pa per acompanyar. Per evidenciar la gana que passaven els presos, ens explica l’anècdota que quan es repartia el pa, els presoners es barallaven per arreplegar les molles que quedaven al terra.

Ell defineix aquest camp com una mica insegur. Diu que dedicava el dia a passejar, degut al temps assolellat que hi havia en aquella contrada, i que segons per on passessis, sempre hi havia un guàrdia disposat a deixar-te les coses clares. Va arribar a considerar com un dels llocs més segurs l’anomenat “el barco” que era el lloc on els presoners feien les seves necessitats.

Cada tarda havien d’assistir a un “rentat de cervell” on un capellà els feia unes prèdiques llarguíssimes i no tenien més remei que escoltar. La intenció de les autoritats franquistes era intentar convèncer els indecisos que el camí correcte era el règim nacional, per això, deixaven anar aquests sermons sectaris. Esmenta una frase pronunciada per aquell predicador: *“Futuros camaradas de la patria que renace”*.

En el camp de concentració de Miranda de Ebro es va trobar amb alguns coneguts de Berga, tot i que no són esmentats personalment. Però el que sí que destaca és un almerienc, anomenat Morales, amb el qual compartien un fort sentiment patriòtic català, ja aquest es va criar a terres catalanes. Els dos es feien costat davant de les crítiques que rebien per aquesta manera de pensar.

El camp de concentració de Miranda de Ebro fou un lloc de transició durant el viatge vital que va seguir el nostre protagonista durant la guerra civil. S'hi va estar aproximadament un mes, però com veiem en el document no li dedicar moltes pàgines, per això, creiem que aquests episodi no va marcar gaire la seva existència.

Presos rentant-se la roba al camp de Miranda de Ebro

7.4 HOSPITAL DE TERUEL

7.4.1 INFORMACIÓ GENERAL

Com a totes les guerres, els malalts i els ferits són transportats en hospitals situats a la rereguarda o en zones segures per tal de poder començar un procés de curació i rehabilitació. El nostre protagonista també va estar durant un període de temps a l'hospital de Teruel.

En les seves memòries, quan Lluís Safont es refereix a l'hospital, el defineix com un hospital de campanya. Documentant-nos una mica més i cercant informació sobre el tema, considerem que el lloc on va estar ingressat no es correspon amb exactitud amb el que coneixem com a hospital de campanya, tot i que en el document, l'anomena així. Pensem que podria tractar-se d'un dels anomenats hospitals de sang.

Els hospitals de sang eren uns hospitals provisionals situats a prop del front on es combatia i que rebia als ferits d'ambdós bàndols. No obstant això, creiem que, en el que estava ell només rebia ferits i malalts del bàndol nacional, que era on va lluitar el nostre protagonista després de la seva estada al camp de concentració. Més evidències per argumentar la tesi que va estar ingressat en un hospital de sang, és que aquest estava situat al centre de la ciutat de Teruel, concretament prop de l'estació del tren i, per tant, no estava situat ben bé al costat del front.

L'hospital on va ser ingressat Lluís Safont no sabem si posteriorment va continuar sent un centre hospitalari, però, en el document s'esmenta que abans que esclatés la guerra aquella instal·lació era un manicomi de dones.

7.4.2 VIVÈNCIES

El nostre protagonista durant la seva estada al front de Pavías i Barracas, i després de molts dies d'un malestar general i d'una alta febre, va decidir anar a veure el metge que es trobava en el front en aquell moment. El metge, després de visitar-lo, no el va deixar que tornés al seu batalló i el va enviar amb una ambulància a l'hospital de Teruel. Allà li van diagnosticar que patia el tifus, que era una malaltia força comuna en aquella època i que van desenvolupar molts soldats, degut a la manca d'higiene que existia en el front.

Un cop ja ingressat a l'hospital, va passar uns dies en un estat força crític. No té gaire records d'aquells dies. Només recorda que quan va poder apreciar la gravetat de la malaltia va demanar a les monges, que feien d'infermeres, que li portessin els sagraments. Malgrat la seva estranyesa, així ho van fer. També els va deixar retirar les seves pertinences, la qual cosa denota que es trobava en estat greu, ja que del contrari no les hi hauria deixat retirar.

En aquell moment poc sabia que s'estaria en aquell hospital fins passat l'any nou i que, sortosament, acabaria superant la greu malaltia. Els guàrdies que el van portar a l'hospital no podien suposar que superaria la malaltia, doncs el van portar precisament a l'hospital de Teruel i no a l'hospital de presoners de Calatayud per deixar-lo morir.

Un dels pocs moments agradables que recorda són les visites que rebia del seu amic Ballarà que es trobava fent una feina de xofer per aquella contrada. Diu que era un dels pocs que no tenia recança de fer-li visites, ja que no tenia por del possible contagi de la malaltia i tampoc no va tenir molts miraments sobre el rètol que anunciava la sala on es trobava, el qual hi posava "Sala de Infecciosos". Comenta que va ser aquest fet el que va fer prendre moltes precaucions a d'altres visites que tingué i que les va convertir en simples visites de cortesia o compliment, tot al contrari de les llargues i agradables estones que va passar amb l'amic Ballarà.

"Sala d'Infecciosos" en un hospital de sang

En el document, esmenta en nombroses ocasions a les infermeres que el van assistir. De la infermera de dia, la monja Dolores, només en té bones paraules. La descriu com una monja jove, formosa i simpàtica que tenia moltes atencions pels malalts. De seguida va sorgir un afecte comú, el que va suposar que l'estada fos una mica més agradable en un lloc tan inhòspit. Aquest personatge contrasta molt, amb la monja de nit, de la qual no en guarda un bon record, ja que normalment no li

donava les atencions que li pertocaven. D'un altre personatge que en guarda un bon record, és el metge, que era un oficial d'edat avançada, que malgrat ser catalogat com un "torrat" per altres companys de l'hospital, ell el va considerar com una eminència per haver-lo curat.

Un parell de dies abans de Nadal, ja es trobava una xic millor, tot i que encara restava força dèbil. Des de llavors, la seva estada a l'hospital ja va prendre un altre caire i es va fer més suportable.

Tot va començar quan la germana Dolores estava intentant ensenyar la "Missa d'Angelis", que era una missa cantada, als malalts que tenien un millor pronòstic i a les altres monges infermeres. Quan Lluís Safont va veure que ho feien tan malament i que la pobra germana, tot i que hi posava els cinc sentits, no se'n sortia, va començar a col·laborar en els assajos, doncs ell tenia formació musical ja que formava part de l'Orfeó de Berga i de diversos cors, un dels quals fins i tot dirigia, i anaven a cantar misses i d'altres peces a esglésies i parròquies.

Aquest fet va fer que la monja de la nit el tingués en una altra consideració, ja que no s'esperava que un "rojo" com ell, fos creient i practicant confés ja que normalment sempre els acusaven de matar capellans i monges i de cremar esglésies i convents.

Monges infermeres d'un hospital

Però, la seva tasca musical a l'hospital no va acabar pas aquí. Un bon dia, la germana Dolores el va convidar a assistir a un ofici religiós que s'efectuava a la capella de l'hospital. Allà va escoltar que el capellà de l'hospital acompanyava l'ofici tocant l'harmònim. Segons ell, una persona amb una mínima noció de música ja podria veure que el mossèn, tot i posar-hi el seu saber, no se'n sortia molt bé i literalment deia que allò semblava un "orgue de gats". En acabar la missa, va decidir anar-li a comentar que no ho dominava molt i es va oferir per ajudar-lo, ja que el nostre protagonista acompanyava el cor de l'església amb l'harmònim. El capellà, un xic desconfiat per la seva gosadia, li va demanar que toqués alguna cosa i ell va començar a tocar un vals de festa major. Quan el capellà ho va sentir, el va fer aturar i el va advertir que estaven en un lloc sagrat i que havia de ser conscient del que tocava. Llavors li va proporcionar unes partitures i com va veure que tocava bé l'harmònim li va dir que l'endemà assajarien amb les germanes.

Es va passar les festes de Nadal acompanyant els oficis amb l'harmòni. Tocava parenostres i avemaries, cançons típiques i tradicionals de l'època i, fins i tot, comenta que els havia intentat introduir en alguns passatges la melodia dels Segadors.

Passat Cap d'Any, l'activitat a l'hospital va començar a disminuir ja que el front s'havia desplaçat a Catalunya i no arribaven tants ferits del camp de batalla. Dos dies abans de Reis, el metge va passar visita i va demanar qui estava bé per donar-li l'alta. Ningú no tenia ganes de tornar al front i tots fingiren estar malalts, excepte el nostre protagonista. Ell va ser honest i va manifestar que ja es trobava en bones condicions per tornar a la guerra. Li va comentar que, tot i així, estaria quinze dies de convalescència a la seva unitat.

Quan les germanes es van assabentar que havia demanat l'alta, van manifestar la seva oposició i van suggerir-li que es quedés. La majoria li havien agafat força afecte i no volien que marxés perquè es quedarien sense organista. Li van comentar que la guerra acabaria aviat, que arribaven notícies bones pels nacionals des del front català i que es podia quedar allà gairebé com a pensió complerta, que podria sortir a passejar per Teruel, que li donarien diners per les seves necessitats i que quan acabés la guerra ja es cuidarien que pogués tornar a casa seva.

Ell, sorprès per la proposta de les germanes, va dir que volia anar al front, ara que les unitats navarreses a les quals pertanyia en aquell moment, estaven a Catalunya. Tenia el desig d'acostar-se a casa seva, encara que només fos per veure des de lluny, les muntanyes de Montserrat, els Pirineus i la serra de Queralt.

Quan els ho va fer saber a les monges la decisió que havia pres, aquestes es van mostrar molt disgustades, fins i tot alguna va arribar a vessar alguna llàgrima per la seva partida. Així doncs, el dia abans de Reis, li varen pagar uns diners pels dies que havia estat malalt a l'hospital, que venien a ser uns 25 cèntims al dia. Els guàrdies li van dir que ja l'enviarien al seu batalló, però, fins a nova ordre, el van portar a la Jefatura de la "Guàrdia Civil" de Teruel.

Encara que Lluís Safont no va passar molt de temps a l'hospital de Teruel, penso que va ser un dels episodis del seu viatge de la guerra civil que el van marcar més i aquest record va perdurar en la seva memòria. Crec que en aquell lloc, va passar d'estar pràcticament de les portes de la mort a un estat de força plenitud quan ja es trobava bé, envoltat de tan bona companyia. Les seves últimes paraules referides en aquesta etapa alaba a les monges i ens comenta que la majoria eren unes perfectes "Germanetes de la Caritat", ja que li varen demostrar que no els feia por afavorir a un "rojo". Aquestes religioses van demostrar un gran esperit i sentit humà.

8.PERSONATGES

Aquest dietari que va escriure el meu besavi no és més que un relat autobiogràfic on explica les seves vivències durant la Guerra Civil Espanyola. Com tots els relats, hi apareixen un seguit de persones, que van estar en contacte amb el protagonista. Aquests són els personatges d'aquesta història.

En aquest relat concret, el personatge principal o protagonista és Lluís Safont Santandreu, però durant el seu llarg viatge es va trobar amb un seguit de persones que van intervenir directament en el seu trajecte i li van deixar un gran record. Aquestes altres persones són els personatges secundaris que apareixen en el relats. Seguidament m'agradaria explicar l'opinió o els sentiments que despertaven aquest seguit de personatges al protagonista d'aquest relat.

Tot seguit, es descriuen els personatges, no per ordre d'importància sinó per l'ordre cronològic que segueix el relat.

8.1 RECORDS ALS CAIGUTS

Al principi del relat, Lluís Safont Santandreu fa referència a companys de la seva secció i d'altres que varen perdre la seva vida lluitant al front, ell literalment s'hi refereix així:

“Abans de tot, dedicar un pietós i emocionat record, pels companys que caigueren i no poden com jo, recordar uns fets, que Déu vulgui, no es tornin a repetir”.

Amb aquestes paraules esmenta a un grup d'amics que seguidament anomenem: Laureà Ros, Lluís Bisbal, l'Oliveres, en Parera, en Viñas i el “Sevilla”.

Té un record especial, i s'emociona pensant en Lluís Bisbal que el descriu com “un jove, encara no de vint anys, molt bon minyó, pel qual tots s'haurien jugat la pell.”

Penso que aquest fragment és un dels més emotius de tot el relat, ja que amb aquestes paraules es pot conèixer una mica millor la real sensibilitat i humanitat de Lluís Safont Santandreu.

8.2 TINENT DE BERGA

En el primer dia d'ésser al front, Lluís Safont ja es va trobar amb un tinent que era de Berga. Aquest senyor, el qual en desconeixem el nom, tenia una relació cordial amb el protagonista ja que, de petit, havia viscut a Berga, tot i que llavors vivia a Barcelona.

Ben aviat ja va veure que era, textualment, “un perfecte bandarria”. Això ho pensava perquè li va demanar que no digués a ningú que havia format part del POUM, ja que ara formava part d'una brigada comunista que era un partit enemic. Aquest fet evidencia que moltes persones, durant la guerra, es van canviar de pensament tan sols per interessos.

8.3 OFICIALS I SOLDATS

Durant la seva estada al front de l'Ebre, Lluís Safont, es va trobar amb diversos coneguts els quals només esmenta pel seu nom o bé per la seva procedència i pel destí a què van ser enviats. Aquests són dos companys de l'equip de futbol de Berga, en S. que era tinent i en M. que anava amb els de transmissions. També un company de Cardona que anava amb els de sanitat i alguns dels que havien fet la instrucció a Botarell.

8.4 CODINA

D'en Codina només se sap que era un oficial com ell amb qui compartia batalló, concretament el 908 de la 4a companyia. Surt mencionat quan estan a punt d'ocupar una casa, es troben amb un batalló enemic i els acabaran fent presoners. A partir d'aquí ja no se sap res més d'aquest personatge.

S'ha pogut intuir que aquest personatge provenia de Berga o rodalies, ja que en un moment del combat li diu a en Lluís “Noi sembla que fem la Patum” i ell li va contestar “Quina Patum més puta”.

8.5 ELS MARTINS

En el camp de Santoña, a Lluís Safont, el van fer “Jefe de Grupo” que significava que havia de passar control i fer les llistes dels residents que estaven adscrits al seu grup.

En aquest, només hi van anar a parar dos catalans. Un d'ells s'anomenava Martí de cognom i era de Barcelona, i l'altre, que era un "calè", es deia Martí de nom i tenia part de la seva família a Berga. Per la coincidència de noms sempre els va anomenar "els Martins."

D'aquests dos xicots se sap que van ser els homes de confiança del protagonista del relat. Com que era el "jefe" del grup, sempre que podia els intentava beneficiar i privilegiar amb coses que podrien semblar banals, però alhora coses que en aquell entorn eren molt apreciades.

8.6 TÍO DEL ROSARIO

Aquest personatge és un dels més importants que es va creuar amb Lluís Safont durant la seva estada al camp de concentració de Santoña. No van tenir una relació cordial des de bon principi, però finalment van aprendre a evitar-se mútuament.

Aquest xicot era un noi de Barcelona conegut per gairebé tothom del camp perquè sempre explicava grandeses i es feia el fatxenda per tot allò que havia fet o havia deixat de fer. Els companys del camp el catalogaven de menjacapellans i de ser un perfecte "xava". La gran majoria de presoners no hi tenien una bona relació ja que el coneixien i sabien de quin peu calçava.

Es va posar al capdavant d'una organització del camp anomenada "Acción Católica". Era un grup de persones que es reunien per resar el rosari, llegir oracions i fer alguna prèdica. Aquesta formació no va tenir molt d'èxit ja que els catòlics del camp no hi anaven degut a la gent que en formava part. Com que ell era l'encarregat de resar el rosari i de dir algunes oracions se'l va acabar anomenant així, el "Tío del Rosario".

Amb Lluís Safont va tenir unencontre desafortunat i van arribar a les mans. Com que el protagonista era encarregat d'un grup, tenia el control sobre algunes coses com ara el material. Un dia li van començar a desaparèixer unes escombres, i després d'estar alguns dies observant aquest fet, es va adonar que havia estat el "Tío del Rosario" qui les hi estava robant. Això els va portar a una baralla i Lluís Safont el va amenaçar de comunicar el succeït als seus superiors. Finalment, no va passar res ja que el "Tío del Rosario" va veure que no hi tenia res a pelar i que seria pitjor.

Després d'aquest esdeveniment, el "Tío del Rosario" ja no torna a ser mencionat en cap moment durant el relat, cosa que significa que no hi van haver-hi més incidents.

8.7 AMIC SOLER DE SALLENT

L'amic Soler de Sallent era un conegut de Lluís Safont. Durant la seva estada al camp de concentració de Santoña van ajudar-se i van conrear una bona amistat.

Aquest xicot estava textualment, "enxufat" a la cuina i es cuidava del repartiment del material, per la qual cosa tenien una relació força freqüent. Quan tenia l'ocasió, l'amic Soler, li feia portar algunes vitualles que a l'interior del camp estaven prohibides. Aquestes podien ser arengades, pebrots, vinagre, vi entre d'altres coses, i ell li recompensava donant-li tabac.

El protagonista ens comenta en el relat que van procurar conservar aquesta amistat i que acabada la guerra es van veure tant com podien.

8.8 MORALES

En Morales era un xicot d'Almeria que va estar en contacte amb el protagonista durant la seva estada al camp de Miranda de Ebro. Encara que va néixer al sud d'Espanya, es va criar a Catalunya i tenia un gran sentiment patriòtic respecte la seva terra d'acollida. Durant la seva estada es van ajudar i defensar mútuament davant les crítiques i els insults que rebien de vegades, per part d'alguns altres companys dels camp pel fet de ser catalans.

8.9 COMPANYY SOLER DE BARCELONA

Aquest personatge només ens apareix breument durant l'estada de Lluís Safont al front de Pavías. Allà l'anomena dient que els havia fet passar un parell de nits bastant amargues i que finalment havien aconseguit que se l'emportessin.

Quan acaba la seva descripció, el protagonista se'n compadeix una mica dient que l'esposa d'aquell xicot estava a punt de tenir una criatura i que era normal que estigués preocupat. Comenta que des de llavors, no el van veure més.

8.10 L'AMIC BALLARÀ

L'amic Ballarà és un vell conegut de Lluís Safont, que durant la seva estada a l'hospital de Teruel, el va anar a visitar amb freqüència. L'amic Ballarà treballava com a xofer del servei

militar de la recuperació agrícola i estava ben situat. D'en Ballarà en destaca que sempre que l'anava a visitar, demostrava que no tenia gens de por a encomanar-se el tifus i es mostrava molt proper. En canvi, altres persones que l'havien anat a visitar tenien molta por de contagiar-se, cosa totalment normal. Sempre que anava a la ciutat, a més a més de visitar-lo, li portava alguna cosa com estris d'afaitar o roba de soldat.

8.11 LA GERMANA DOLORES

Durant la seva estada a l'hospital de Teruel es va trobar amb una germana de la caritat, que feia d'infermera a la qual li va agafar molt d'afecte. Era una xicota jove, formosa i simpàtica que tenia moltes atencions per als pacients.

La seva relació va ser més intensa quan el protagonista va ensenyar a cantar la Missa d'Angelis a les germanes. Esmenta en el relat que les monges cantaven molt malament i per aquest motiu els va fer de professor. Més tard va passar a tocar l'harmòni a la capella, també a petició de la germana Dolores.

Cal destacar també, que la germana Dolores tenia un personatge antagònic que era la germana de la nit de la qual no en sabem el nom. Totes les bondats que deia de la novícia, no les deia de la infermera de la nit, doncs aquesta tenia molt poques atencions amb els malalts.

Quan va arribar el moment de marxar, moltes de les germanes, però sobretot la germana Dolores, li van demanar que es quedés un temporada més, però ell va dir que el seu deure moral era tornar amb els companys del seu batalló. Per això, hi va haver un acomiadament força trist però emotiu. És un dels pocs records agradables que li van quedar d'aquest període.

Com heu pogut observar aquestes són les persones que van marcar més al meu besavi durant la seva participació en la Guerra Civil. Hi ha persones de tota mena, bones i dolentes, republicans i nacionals, militars i monges, amics i no tan amics, persones molt diferents però que tenen una cosa en comú, que van intervenir i van deixar empremta en la vida de Lluís Safont Santandreu.

9.EPÍLEG

Besavi, *pare de l'avi o de l'àvia*. Aquest mot tan senzill jo fins ara l'havia utilitzat en comptades ocasions. Jo no havia conegut al meu besavi, va morir un any abans que jo nasqués. Malgrat tot, l'avi Safont, com nosaltres l'anomenem, no ha estat mai una persona oblidada en la meva família. Sempre l'hem tingut en el pensament i en la paraula, ja que era un personatge molt apreciat i estimat. Els meus pares sempre me l'havien definit com una persona divertida i atenta, una mica maniàtica però molt culta i intel·ligent. Una d'aquelles persones que en els seus ulls es reflectien unes ganes infinites d'aprendre, com les d'un nen innocent. Li agradava molt conversar amb la gent i crec que per això era tan conegut i apreciat entre els veïns i gent de la comarca. Estava molt vinculat amb el seu poble, comarca i país al mateix temps que també n'estava amb l'Església. Al final de la descripció sempre m'afegien *l'hauries d'haver conegut, perquè us assembleu molt i us haguéssiu entès de seguida*.

Ara, en acabar aquest treball, quan he pogut descobrir com era realment el meu besavi, quan he pogut conèixer les seves vivències, les seves emocions, els seus anhels i les seves pors, me n'adono que els meus pares tenien raó. M'hauria agradat molt conèixer el meu besavi. M'hauria agradat molt conèixer una persona tan valenta i decidida com per poder sobreviure una guerra civil tan cruel, una persona que sabia apreciar moltes coses senzilles que els altres no en sabem, una persona respectuosa, però alhora amb moltes coses importants a dir, una persona com poques n'hi ha.

Besavi, tu et defineixes com *un de tants*, jo et defineixo com únic.

10.CONCLUSIONS

Un cop elaborat aquest treball puc dir que he adquirit una nova percepció del que és una guerra civil, i més en concret, de la Guerra Civil Espanyola. Fins ara tenia un coneixement molt teòric d'aquesta, que és el que s'ensenya a les classes d'història i el que s'explica en els llibres de text. El que s'ensenya de la Guerra Civil són els fets que la van desencadenar, els personatges més importants, els episodis més transcendents i les seves conseqüències posteriors, però aquesta visió no és l'única. A través del treball, basat en les experiències personals del meu besavi, he pogut copsar una altra visió de la guerra. He conegut de primera mà la vida diària dels soldats al front, les seves penúries, les seves pors davant del combat, el seu patiment pels seus éssers estimats que estaven a la rereguarda, i també, la gran companyonia i el valor de les relacions interpersonals en un conflicte bèl·lic. Un altre aspecte que no surt en els llibres de text i que he conegut a través de la descripció minuciosa i plena de detalls que en fa l'autor, és la vida diària en els camps de concentració. Era una vida plena de privacions, sota unes condicions higièniques inexistents, suportant tot tipus d'humiliacions, però gràcies al relat he après que les situacions més adverses es poden superar gràcies a la solidaritat amb els demès i amb ganes de tirar endavant, i en el cas del meu besavi, gràcies a la seva fe. Amb aquesta nova concepció he pogut entendre aquest fet històric d'una forma diferent a la que és explicada normalment.

La Guerra Civil Espanyola va ser una tragèdia col·lectiva que va marcar la vida, els anhels i els projectes de futur de les generacions que la van viure. S'ha dit que la *Guerra Civil és la més incivil de totes les guerres*, ja que va enfrontar germans, familiars, veïns i amics de tota la vida, que pensaven diferent i els seus efectes i conseqüències es van perllongar durant molts anys. La Guerra Civil Espanyola també es va caracteritzar per les atrocitats comeses per ambdós bàndols. Certament, la repressió franquista va ser sagnant a Catalunya, però tampoc s'ha d'oblidar la persecució que va patir l'Església catalana per part dels anarquistes, fet que va marcar fortament al nostre protagonista. També s'ha de constatar la valentia d'aquelles persones que, malgrat el sever règim franquista, van volen preservar la cultura i llengua catalanes, participant en agrupacions corals, grups de teatre i en el món de l'associacionisme.

11. BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

- PRATS , Joaquim i TREPAT, Cristòfol (2009). *Història: Matèria comuna de Batxillerat*. Barcelona. Editorial Barcanova.
- RUMBO SOLER, Albert (2001). *La Patum visions d'un segle*. Manresa. Edicions Intercomarcals.
- SERRA URÓ, Sergi i MOLINS COSTA, Montserrat (2009). *L'Abans*. El Papiol. Editorial Efadós.

DICCIONARIS I ENCICLOPÈDIES

- *Diccionari d'història universal (traducció de Chambers Dictionary of World History)*(1995). Barcelona. Edicions 62.
- *Gran Enciclopèdia de la llengua catalana* (1989). Barcelona. Enciclopèdia Catalana.

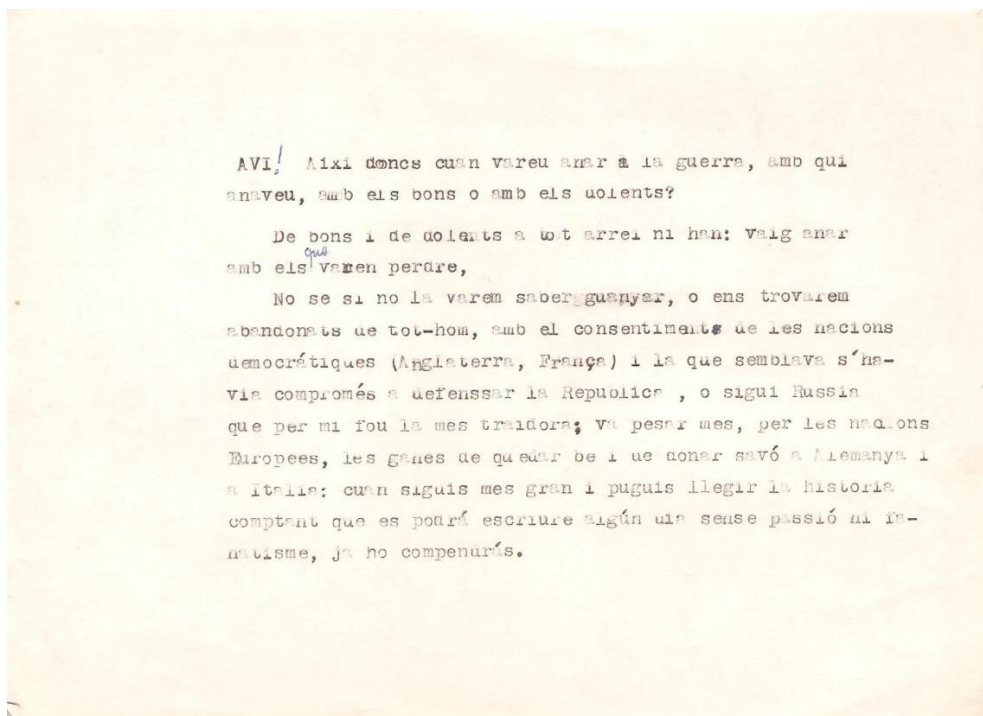
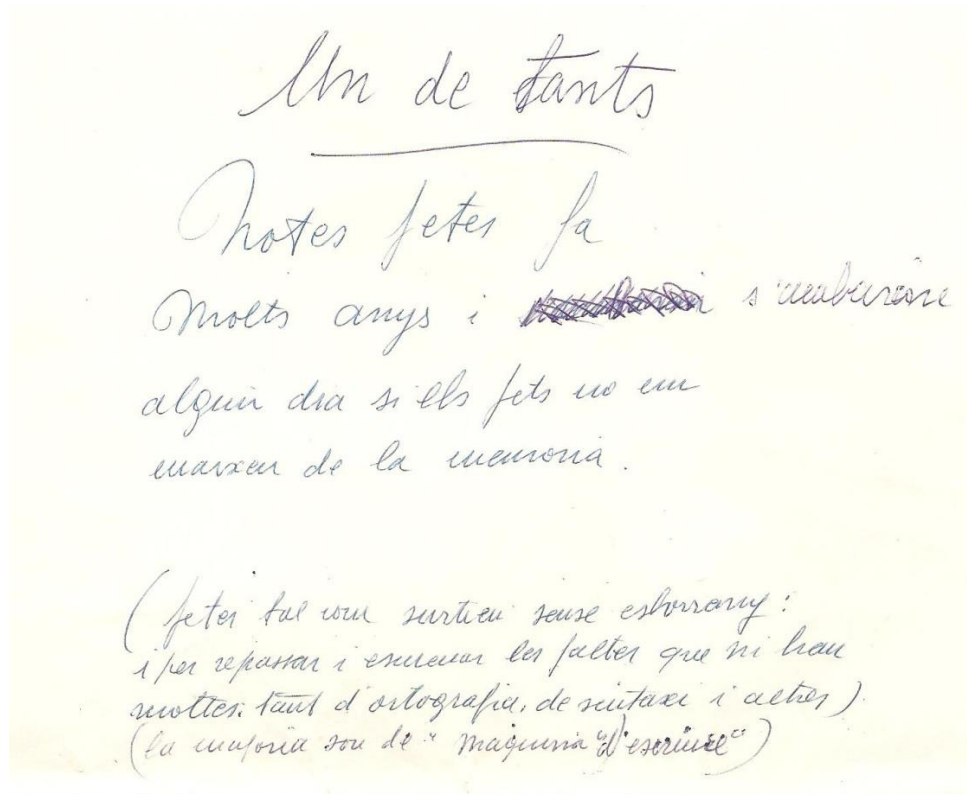
INTERNET

- “ Viquipèdia, la enciclopèdia llibre” [Data de consulta: 06/09/2012]
<http://es.wikipedia.org/wiki/Guerra_Civil_Espanola>
- PUCHE MACIÀ, Ramon (2000-2008). “Historia de España: La Guerra Civil Española” [Data de Consulta: 08/09/2012] <<http://www.guerracivil1936.galeon.com>>
- “La Guerra Civil Española 1936-1939” [Data de consulta: 17/09/2012]
<http://joselc.wanadooasl.net/guerra_civil.htm>
- “Espais de la Batalla de l'Ebre” [Data de consulta: 15/10/2012]
<<http://www.batallaebre.org/espais.php>>
- “Guerra Civil Española, la Batalla del Ebro” [Data de consulta: 16/10/2012]
<<http://www.grandesbatallas.es/batalla%20del%20ebro.html>>
- “Campo de concentración de Miranda de Ebro (1937-1947)” [Data de consulta: 24/10/2012]
<<http://lasmerindadesenlamemoria.wordpress.com/2012/02/01/campo-de-concentracion-de-miranda-de-ebro-1937-1947/>>
- “Asturias Republicana” [Data de consulta: 01/11/2012]
<<http://www.asturiasrepublicana.com/libertad7.html>>

12. ANNEXOS

12.1 ANNEX 1: DOCUMENT ORIGINAL

En aquest primer annex hi podem trobar el document original tal com va ser trobat i ordenat. La primera imatge correspon a la portada del manuscrit.

Avans que tot, dedicar un pietós i emocionat record, pels companys que caigueren i no poden com jo, recordar uns fets, que Deu vulgui, no es tornia a repetir.

En Laureá Ros, en Lluís Bisbal, l'Oliveres,, en Parera, Vinas, el "Sevilla" i tants d'altres i que no eren de la nostra secció, quina llista seria inacabable.

Reposin en Pau.

Amb tot, m'emociona el pensar principalment amb en Bisbal; era el més jove: no tenia encara vint anys i tot just havia començat la vida i era un minyó però que tots ens hi hauríem jugat la pell, per bon xicot, simpàtic i alegre.

La por, (sense deixar-se portar al pànic o a la desesperació) considero (amb la experiència passada) que es una situació que en un moment o altre, tot-hom ha sentit, perquè va sempre acompanyada de l'instint de les ganes de viure que tots tenim. No vol dir això, que s'arrivi a la covardia.

En el que fa referència a la valentia, opino que es presenten ocasions en les que ets valent per força o per pura casualitat, i també per les ganes de conservar la vida, ja que en aquestes situacions et pots veure obligat (sense ganes) a matar, per evitar no ho fassin amb tu els que tens al davant.

3/

Ja s'havia post el sol quan sortirem del campament d'instrució, un grup de vint o vint i cinc, completament desorientats, amb el presentiment però d'allà on anavem; a mida que s'anava fent fosc i avançant per la carretera ja anavem sentint els espetecs i el xiulet de les bales que venien de l'altra banda: alló ja o mençava a fer pudor de cremat; s'atura el camió baixem i el sergent que ens acompanyava cap a un camp on hi havia una barraca, i alguns mobles i altres atueils escampats sota els migrats arbres d'aquell lloc; ens esperaven els tinentes de les seccions a les que ens deviem incorporar; allà ja es sentien les descàrregues de les armes mes aprop ja que les bales ens passaven per sobre el cap. Ens varen indicar la secció on pertanyiem i el tinent corresponent ens va pendre els noms, i acompanyats d'ell varem emprendre el camí. Allà vaig trobar-hi un tinent que era de Berga, si be feia molts anys que vivia a Barcelona, pero que de petits havíem anat a l'escola i sempre que havíem tingut ocasió de venren's ens saludavem recordant l'antiga amistat; de moment m'hauria agradat poguer

anar amb ell, i ara ting de dir que per sort no em va tocar, ja que vaig poguer comprovar que era un perfect bandarra: una mostra, es, que va procurar recomanar-me no digués a ningú que havia format part del P.O.U.M., i ara s'havia camuflat a una brigada comunista (partit enemic acerrim del P.O.U.M.) i ting la convicció de que si m'hagues deixat anar de la llengua no crec que hagués durat gaire. (Cal recordar la represió del partit comunista contra la F.A.I. i el P.O.U.M. durant els célebres fets de Maig a Barcelona.)

Ja avans d'arri var a les nostre posicions avançades, varen ser rebuts amb unes rajades de trets de metralladora, que varen obligar-nos a passar per un collet batut des del castell de Fliz (a l'altra banda de l'Ebre) arrossegant-nos per terra.

Aquest va ser el nostre Deu vos guara, en plena nit i completament desorientats.

h/

..... i el tinent va exclamar "Parece mentira que entre tantos no haya quien pueda desempeñar un destino en Transmisiones" es veu que necessitaven gent per aquestes especialitats.

Varem anar parlant i al dir-li que jo coneixia les senyals del sistema "morse" de telegrafia, em va dir "ya puedes presentarte al mando inmediatamente".

Així mateix ho vaig fer; es presenta el soldat etc. etc. pertanyent a la 4ª companyia del 908 batalló, a indicació del tinent Manolo Alvarez: bien, dijo el Capitá (conegut per tot-hom pel "Llimpia", (segons deia ell, a Madrid feia de "Llimpia botas", pero que aixó no li privaba d'esser un "perfecte" Capitá de l'Exercit; va cridar al Comissari, que exclamá, Gracias a (va callar el sec), va faltar poc que no li escapa un "Gracias a Deu", degut a que no s'havia presentat ningú, y començá l'examen: despres d'algunes demostracions, va venir l'interrogatori politic; desde cuan perteneixes al sindicat? jo, desde noviembre del 1.976: malament; ets voluntari o movilizado, per " quintes"?; Jo, per " quintes"/, altra

ganyota dels que m'interrogaven: perteneixes al P.S.U.C.? jo, no; a quin partit perteneixes? jo, a cap.: No ets pas de les Joventuts Socialistes Unificades o del partit Comunista? jo,

no; es retiren parlen un moment entre ells, i em diuen que puc marxar, i que ja m'avisarán, cosa de la que es varen obligar; per aquest motiu s'en va anar a fer punyetes el "destino"; es veu que per conseguir-lo estenia de ser comunista o no

es servia, i menys no essent del P.S.U.C.

5)

Una democràcia molt especial. El cas era anar fent, i no manifestar-te massa; els comandaments miraven de reüll tant als que consideraven "semi-feixistes", com als que deien eren o havien simpatitzat amb la "FAI" o al "POUM", a quines organitzacions, consideraven enemigues acérrims; (cal recordar la repressió contra aquestes organitzacions, del mes de Maig del 1.937 a Barcelona); aquí manaven els comunistes (Partit Comunista, P.S.U.C. o grups afins), assessorats pels "técnicis" (personatges que des de darrera eren els que manaven (la major part russos o txecs); no els veiem gairebé mai, ja que es de suposar que no volien exposar-se a caure presoners.

Dubto que en acabar la guerra, n'hagafessin cap de presoner: la meua impressió es que a'els en fonia de la guerra, d'Espanya, o de Catalunya; aquests només defensaven els interessos del seu partit i al veure la cosa mal parada, deurien procurar evaquar amb els pocs vaixells o avions que devien quedar i s'en van tornar a casa seva tant tranquils.

Jo dels russos no en puc dir personalment gran cosa: vaig tenir molt poques ocasions de tractar-los, pero dels Txecs, en guardo un mal record: tal vegada tractaven als soldats durament, a indicació dels russos que suposo eren els que manaven, i els interessaria fer meritis davant d'aquests.

67

Varen anar passant els dies, amb els consegüents tirotetjos, que no paren mai: algunes marxas d'entrenament, guardies a les trinxeres, i patrulles per la vora del riu: degut segons diuen de que teniem de cubrir un front bastant llarg, i no hi havia massa gent, ens havien tocat fins a sis hores de guardia que a la nit es feien inscabables; de dia si be teniem d'aguantar aquell sol i la calor implacable, no ho trobava tant pesat; per combatre la son, ens aconsellaven els veterans, que no deixessim de disparar encara que fos tirant al blanc.

Ja veiem feia dies que es preparava alguna cosa, ja que continuament arribaven camions amb barques i material per la construcció de ponts, amb el personal encarregat d'aquell material; d'armes noves no en veiem, tenint en compte que un 30 per cent de la gent que nosaltres tractavem no tenia ni fusell, i metralladores ben poques. Unicament alguns canons de defensa antiaeria que anaven muntant, si be, molt distants els uns dels altres, era la prova del nou material que havia arribat.

L'ofensiva va començar la nit del 24-25 de Juliol (dia de Sant Jaume). La gent que dos dies avans havia començat a arribar

va començar a passar el riu a la primera hora del 25 (segons deien en aquell sector hi havien dues divisions), amb les barques que ja tenien preparades dirigides per gent de mar; avans ho varen fer alguns individus nedant, i que al ésser a l'altra costat varen fer la senyal convinguda amb peces de roba blanca.

Al cap de la punta de dia varen sentir els primers trets a l'altra banda, (nosaltres no passarem el riu i estabem preparats per protegir en cas necessari la retirada dels nostres si hagués estat precis); al ésser de dia va començar la construcció d'un pont davant mateix de Ribarroja d'Ebre, quina construcció es va veure obstatulitzada pels continus bombardejaments que durant tot el dia varen tenir d'aguantar per part de l'aviació Nacional, que sense deixar el lloc on es feia el pont, seguien tota la vora d'el riu de dalt de baix, per posar entrebancs a l'ofensiva que a moment a moment apreciavem havia tingut éxit ja que cada vegada sentiem de més lluny els remors dels combats; malgrat tot i tenir d'aguantar en aquell sector 22 bombardejaments en un sol dia el pont va quedar llest cap allà a mig dia, i va poder incrementar-se el passar de gent i vitualles (armament poc, ja que pel pont tot el mes podia passar hi la cavalleria que ja estava preparada),

41

Al cap vespre els avions, varen sortir amb la seva: varen voler el pont a quina vora estabem nosaltres controlant i ajudant a passar la cavalleria i material (feia poc que havia passat el darrer cavalls), tenint en compte que esverats per les explosions de les bombes se n'havien perdut alguns que el riu s'emportaria):

L'atac va ésser el més rort de tots; quan intentava reunir-me amb els companys que m'havien vingut a avisar por haver rebut ordre de marxa, ja que jo amb permis del ginent havia anat a cercar aigua al riu i vaig aprofitar per rentar-me, vaig pujar corrent cap al camí en mig de les explosions, por saquera y fum de les bombes; vaig sentir sobre el meu cap un xiulet estriant anunciant la caiguda d'una bomba; em vaig tirar a terra al mig del camí: l'explosió va ser fortíssima; la bomba explotà a pocs metres caient al peu del marge so bre el que em trobava jo; va remoure la terra i vaig quedar mig colgat per la terra, troços d'arbre rocs i fillaraca, quedant mig ofegat pels gasos que varen despendre's de la bomba; al aclarir-se la pols i el fum els companys vi ngueren amb l'intenció d'arreglar els troços que de mi haurien quedat; la sorpresa la tingueren al veure'm viu sense cap ferida;

pero completament aturdat i mig ofegat; la bomba va fer un embut on s'hauria amagat una companyia/ Varen arrossegar-me, em carregaren com pogueren l'equip que ens havien autoritzat a portar ademés del fusell i les municions i les bombes de mà (les municions les portaven en orri en un sac terrer penjat a l'esquena) i varem emprendre la marxa amb direcció a Flix, on devia esperar-nos els camions per traslladar-nos al lloc senyalat per passar l'Ebre el nostre batalló, que resulté esser entre Faió i Mequinença: Flix ja s'havia rendit i s'havia acabat la resistència i mentre estaren allà anaven arrivant els presoners, soldats, algú oficial, paisans, alguna dona, i entre ells un home que portaven amb una cadira de rodes, tots traslladats amb barca, per no haver-hi cap més mitjà.

8

Ens varen fer pujar als camions que hi havian preparats: jo encara estava mig atontat i e em varen fer entrar a la cabina: varem fer mols kilometres, fent algunes parades, pero sense que ens donessin res de menjar ni de beure: era ja pla dir quan arrivarem a les proximitats de l'Ebre, ja que el camí l'havíem fet per l'interior, passant bastants pobles, Granadella, Willardecans, Maials i algú altre que no recordo, i al passar per un terreplé, acabat de fer per obrir la carretera que ens duia a la vora del riu, i per on devia passar tot l'avituallament i l'exercit, va cedir la terra amb el pes, que no devia haver estat premsada, va començar a seguir el camió, i tothom va saltar com pe poguer, menys jo, el xofer i un sergent que ~~rañaven~~ dintre la cabina: avrem donar un volt de campana. posant-se tothom a redreçar el camió perque no s'escampes la gasolina i com varen poguer obrint-li pas, el tornarem a posar al camí una mica mes avall i tornarem a prosseguir el camí: llevat d'algú petit kiribec, no va resultar ningú ferit de consideració. Encara que crec que d'amagat tot-hom va invocar a Sant Antoni o donar gràcies a Deu per haver surtit tant be del contratemps.

J. L.

Varem baixar dels camions al peu mateix del riu.

Ens varen reporgir menjar calent i pa, i semblava que passariem l'Ebre segurament, però avren arribar veus d'alarma anunciant que baixava una gran riuada: segons varen dir, els "nacionals" o "feixistes", havien engegat o obert les comportes dels pantans de Camarassa, de Tremp i d'altres que tenien baix els seus dominis, i efectivament, l'aigua arribava negant les vores del riu i arrossegant tot el que trevaba al seu pas, itampé algunes barques amb solcats que ja es trovaben embarcats, cavalls, caps de bestiar, arbres i mobles i atuells de tota mena, i no hi va haver mes remei de suspendre l'operació esperant amainés la riuada.

També va venir l'aviació alguna vegada, i per refugi ens ficavem dintre les boques d'unes mines de carbó que hi havia en aquell paratge "Les Mines de Faió" que quan eren explotades, es veu que treng ort ven el material i mineral amb barcasses a l'altra banda, on hi havia la estació del ferrocarril.

Així passava al matí del dia 20: va arribar correu, principalment diaris i quina no fou la nostra sorpresa al llegir amb grans titulars que "al sector Ribarroja-Faió, (on nosaltres havien tingut d'aguardar el Mírec) la Gloriosa Aviació republicana, havia abatut tres trimotors feixistes", quan dels nostres no en va venir ni un a combats, i els "feixistes" ho varen fer com els va donar la gana, i de no haver-hi els canons antiaeris, a garrotades ens haurien fet sortir dels nostres amagatalls. Com es de suposar, i ja era per costum, els diaris que portaven la notícia, eren el "treball" i el

"MUNDO Obrero", diaris del partit Comunista o del PSUC, que eren els únics (no hi valien les reclamacions o protestes de molts solats) que s'ens permetia llegir. Pura propaganda comunista/

La protesta va ser general, arribant fins a fer un foc dels paquets de diaris, no valent-hi les protestes i reganys dels comissaris i dels oficials.

varem passar la nit com varem poguer: l'endemà va començar a baixar els nivells de l'aigua i cap al tarà, va reempredre's novament el travassament de gent cap a l'altra banda.

Avans de tocar-me a mi l'embarcament, vaig veure i varem parlar una mica de lluny amb un tinent, que era de Bergà, en S. antic futbolista del nostre equip d'Bergà; i també, en M. que anava amb els de Transmissions, un de Cardona que anava amb els de sanitat i alguns dels que havien fet la instrucció a Botarell, o a altres pobles.

Varem passar el riu, no gaire tranquils, ja que l'aigua no era del tot mansa, però els que les conduïen eren gent experta i savien guanyar les ones.

Varem veure també una barca que s'enfosava després d'una explosió que varem sentir, i a conseqüència de la mateixa a l'explotar una bomba de mà a'un dels embarcats, que es veu llà estava examinant sense saber el que portava sobre. Hi varen morir gairebé tots els ocupants que es va emportar la corrent aigua avall.

91

varem caminar molta estona, fins ja entrada la nit, Ens varen autoritzar una estona de repós, que tot-hom va aprofitar per ageure's i reposar: quan ja era negre nit, ens criden als de la meua esquadra i ens menen acompanyats d'un tinent català que no coneixiem, a fer una descoberta, en un extens terreny ocupat per camps d'oliveres: avançarem amb grans precaucions, en mig d'un gran silenci (els trets es sentien bastant lluny), i procurant no fer gaire soroll, i amb una fosca que no es veia un burro a tres metres (la fosca s'aclariria però molt lleument amb les llumegades dels canons que també espetegaven molt lluny: sobtadament sentim petar una pluja de bales, i els xiulets que ens passaven arran de les orelles: ens parapetem rapidament darrera les oliveres: el tinent que estava bastant orientat, després de deixar anar alguna paraula forta, ens mana que no ens moguem i que no tirem mes, i diu: "no ho entenc", les bales tindrien de venir del nostre davant, i venes del costat esquerre: calla un moment i cridant als de l'altra costat que disparaven, que do nguin la consigna: paren un moment i sentim que diuen cridant "LEVANTE", i la vostra?, nosaltres contestem "COLG'NTE"; al sentir aixó, tornen a disparar i nosaltres fem igual; la cosa ja durava massa i no veiem ningú i el tinent arrossegant-se s'acosta als que tiraven de l'altra costat i els diuen català: que cony passa aquí?, de quin batalló sou? i responen del 908, primera companyia:

mana tot seguit que surti tot-hom amb els fusells enlaire i ells al donar-se compte de la confusió fan el mateix, però sense oblidar les oliveres per si fos necessari tornar-se a posar a cobert.

Va resultar que eren dels nostres que també feien una descoberta, el comandament havia canviat la consigna i nosaltres no ens n'havíem enterat. Manys mal que no va haver-hi cap baixa, almenys pel nostre bàndol, per l'altre no varem poder saber-ho, però de castanyes no en varen faltar, i degut a la distancia que ens portaven ningú va tirar cap bomba, ja que en aquest cas la cosa hauria pogut ésser mes greu.

Aclarit el cas, resultó que tots anàvem en bona direcció per descobrir "els Ftxes" (així els anomenaven), junts marxarem de uret: a una mitja hora aproximadament varem tornar a sentir trets i aquesta vegada v'eniem de casa: ben dirigits pel nostre tinent es va encetar un petit combat inter-ni els fusells, metralladores i bombes de mà, per ambdós bàndols, però el veure seguraments els contraris que tenien les de perdre, es varen retirar tal com pogueren comprovar a l'arribar a la posició que ocupaven on hi trobarem alguns restes de roba i cap ferit ni mort que si ni h'gueren s'els devien emportar: del nostre grup no tinguérem cap baixa, però de gemecs s'en sentiren.

Aquesta fou la primera topada amb l'enemic,

10)

Cuan encara no clarejava, ens trovavem ajeguts en una vinya i mig adormits: ens avisen sense fer gaire soroll i ens donen instruccions: l'ordre era atacar i conquerir una casa que est rova a una distancia com d'uns vuit o neu cents metres i que distingien una mica en mig de la fosca: una secció va per l'esquerra, l'altra per la dreta i nosaltres pel mig, amb el grup de metralladores, la senyal serà dos trets de pistola i un crit de "visca la República"; el nostre tinent es posà al davant, amb molta precaució i donant-nos instruccions, (era un bon xicot, encara que fos comunista, potser el millor que vaig conèixer): quan som prop de la casa sentim els dos trets i el crit i començ la gresca: els de daltre disparaven i nosaltres contestàvem degudament segons les instruccions rebudes: jo com que no veia res ni se com va esser que em vaig trovar junt amb en Codina, molt prop de la casa; a l'intentar resguardar-me m'entrebancó amb un cep, en foto de massos, s'em rebenta el sac de les municions i totes per terra sense gaire temps d'arreplegar-les: en Codina sense saber que fer (no portava fusell, només sis bombes de mà) se m'acosta i jo li dic noi!, sembla que fem la Patum, i ell contesta "quina Patum mes puta"

Cuan els de dintre criden, no dispareis mas!; nos rendimos; viva Franco, Viva Espana; jo quedo parat i dic, son valents!: un oficial els diu que surtin amb les mans enlaire, i quina no fou la nostra sorpresa al veure que anaven vestits, o millor dit mal vestits con nosaltres, i pertanyents al batalló que nosaltres havien de rellevar i com es de suposar el veure's atacats i pensant que eren els nacionals, i comprovar que no tenien res a fer decidiren entregar-se i per això pronunciaren aquells crits: jo vaig dir a en Codina, fotem el camp, i ja s'ho arreglaran, ja que de crits amenaces i imprecacions, insults i demés, no en faltaren; no se com va acabar aquell desgavell, pero vaig poder saber que aquella casa ja l'havien conquistat les nostres forces el primer dia de l'ofensiva.

Ens tornaren a agrupar i seguirem endavant, després de fer correr enllaços, cap als llocs de comandament, per posar-nos ben bé d'acord, (entre aquests també hi anava jo) i quan tot va estar aclarit, després de moltes caminades per aquells indrets, varem continuar la marxa endavant; ja s'havia fet de dia.

11)

A l'atac!

Ens donaren l'ordre de pujar costa amunt, i a l'arribar dalt ja ens trobàvem enmig d'una pluja de bales que venien de no gaire lluny i l'oficial pistola en mà obligà a tothom a atravessar un camp que com d'un vint- i-cinc o trenta metres ^{d'ample} seguia oritzontalment tota la serra formant uns petits marges, ens varem estirar a terra obeint les ordres de disparar en direcció a una altra serra on estaven parapetats els contraris, separada d'on estaven nosaltres per un barranc, al que ens veierem obligats a baixar si bé un grup amb el que jo anava no poguerem arribar a baix, trobant per sort nostre alguns pins darrera els que ens parapetarem; veierem ben bé, que els que havien pogut o havien baixat, els nacionals no deixaven ni treure el cap, i el que ho feia ja estava llest, ja que le margerà on es trobaven els nacionals, era completament neta d'arbres i malesa i desgraciat el que intentava pujar, ja que no tenia escapatoria: ens trobàvem completament abandonats, tant nosaltres com els que estaven davant nostre: intentarem tornar endarrera i ja ens fou impossible ja que aleshores ja tiraven cap a la nostra direcció els que teniem darrera per evitar que els nacionals no ocupassin la serra d'on havien surtit nosaltres.

Quan ens

veierem perduts fou quan poguerem observar que les forces que intentaven voltar la posició nacional per l'esquerra (portaven un bandera republicana, que es el que ens guiava), tornaven endarrera empaitats pel nacionals abandonant el camp, i veure també que surtien per la arreta per copar als que ens trobàvem en el barranc o prop del fons del mateix sense exposarse a les bales que pasaven per sobre, i no tinguérem mes remei que entregar-nos i quedar presoners.

Jo opinaria, que aquell atac es devia haver fet a la nit, ja que tenint molta mes gent que ells, els hauriem pogut voltar i la cosa hauria estat molt diferent, ja que en ple dia ells eran dalt i nosaltres a baix en un terreny que no oferia cap garantia per poguer-nos defensar ni atacar.

El desconcert i la falta de comanaments es demostrà plenament, i no va servir de res la resistència que intentarem amb l'escassetat de material amb que comptàvem: no podiem les res, tenien amb nosaltres el que a nosaltres ens feia falta: metralladores i morters, tal com puguerem comprovar en trobar-nos ja presoners a la posició dels nacionals.

Varem comprendre aleshores que la patrulla amb la que ens havien topat a les primeres hores de la nit, devia com nosaltres fer una descuberta, ja que a la posició on ens portaren hi havia bastanta gent i mol ben fortificats.

121

Els soldats de cavalleria que ens desarmaren, ens feren pujar dalt de la seva posició, on arribarem cansats i assedegats (amb la fam ningú hi pensava) i ens deixarem anar a terra: les "castanyes" continuaven ja que ni els uns ni els altres paraven de disparar: vingué un comandant amb aspecte de militar professional, ens feu algunes preguntes, ens miré la documentació (els que en portavem), sense comentaris ni insultar a ningú i amb gran correcció: ens preguntá si tenien gana, pero es doné compte que el que teníem set, i ens feu portar bótes de vi, que no podíem empassar-nos de cap manera i al veure-ho ens digué que tinguéssim una mica de paciència que estava a punt d'arribar un suministre d'aigua: afectivament,, a la poca estona va arribar un cotxe cisterna i ens va fer omplernar les cantimplores, i poguerem beure a mansament: ens va convidar a fumar, i jo li vaig donar les gracies dient-li que portava tabac, cosa que va trovar molt extrany, ja que sabia, i era ben cert, que a la zona republicana (roja per ells) escassejava molt, i am va fer canvi d'un cigarret del meu tabac amb el que ell portava. perque volia saber el gust del "tabaco rojo": jo el que tenia no l'havia pogut consumir perqueestic segur que algú si hagues sabut que tenia tabac, no hauria durat un dia i tal vegada algú m'hauria fet alguna mala gujada per fotremé'l.

Amb tot s'havia arribat a saber que en tenia i cada vegada que ens donaven el ranxo quan erem a les trinxeres avans de caure presoners, a l'acabar, tenia de fer un cigarret, donar jo la primera pipada, passar-lo a un altre company i així anar seguint tot el grup procurant quedés la darrera pipada pel tinent que es posava darrer de tot i aprofitava la burilla cremant-se els bigotis.

13

Amb camions ens portaren a CASP. pel camí ja varem poguer apreciar la gran quantitat de reforços que arribaven dels nacionals; en un camp molt gran que quedava entre l'encreuament de carreteres, Faió-Mequinença-Casp, estaven muntant una gran concentració de canons (es tractava de centenars): a Casp varem passar la nit i ens donaren menjar; no poguerem però escapar de l'interrogatori a carreg de la Guardia Civil; no va ésser gaire rigorós, però si observaven que algú feia el viu, aquell se la carregava. L'endemà amb tren cap a Saragossa; pels carrers de Casp, grups de fanàtics, i d'algunes dones que acompanyaven militars, ens insultaren grollerament i ens escupien a la cara.

A Saragossa, ens portaren a l'Acadèmia General de Sant Gregori, convertida en camp de concentració, on passarem dues nits, estant tots sotmesos a interrogatoris, molt més forts que els de Casp, i a carreg de falangistes i de requetés.

Surtirem amb tren cap a Bilbao, ficats en vagon de bestiar plens de merda; no recordo on ens donaren menjar, però durant aquell inacabable viatge, de nit i de dia varem passar molta gana; en alguns llocs si algú podia acostar-se al tren ens tirava troços de pa sec, pomes verdes, i fins alguna mata d'enciam; jo em vaig vendre la ploma estilogràfica

a un caporal de l'escolta qui va fer la vista grossa deixant que un vailet que vadaba a l'estació de Logronyo, ens anés a comprar un pa i una rogla de xocolata; quan el vaig veure marxar, vaig pensar que tenint els diners ja l'havíem vist prou, però no va ésser així, va tornar corrent amb el pa i la xocolata i no va voler ni els centims del canvi que li donava de propina; va ésser un nen honrat; el cinquè ja m'havia pulit a Casp. a canvi d'un altre de mes sensill i una pesseta. La moneda "roja" la volien únicament com a cosa curiosa, i no t'en donaven res.

L'arribada a Bilbao va ésser apoteósica; pel trajecte ja dins de la ciutat, la gent surtia a saludar-nos des dels balcons, tirant-nos tabac, i també forem ben rebuts pels empleats de ferrocarrils, alguns dels quals ens saludaven mig d'amagat amb el puny clos; allà ens donaren ranxo calent, i després de passar-ho la nit surtiem amb tren cap a Santonya.

14

Entrarem a Santonya a peu, ja que el tren no hi arriba, passant per un pont que travessa tota la badia (deu ésser el més llarg d'Espanya); al passar pels carrers del poble, la gent surtia encuriósida a veure l'espectacle; un grup de jovent,, com que la majoria parlavem català, i al no entendren's, anaven dient "son extrangeros": s'adelantà un xicot i em preguntà "de donde sois?" jo li contesto "russos": la gresca que es va armar, tothom dient "son prisioneros russos" i estic segur que si hagessin gosat ens haurien demanat autografs, per comprovar si els russos sabien escriure.

El nostre grup estava integrat per set o vuit cents presoners, que mes que homes semblaven desferres humanes del temps de les cavernes, peluts bruts, la majoria mig despullats: jo era dels més favorecuts, ja que havia pogut conservar la bossa de costat, on encara hi tenia dos mocadors, i uns mitjons de recanvi, la boina, la tovallola i una caçadora sense oblidar la cantimplora: la majoria no tenia ni un mal mocador per asxugar-se el nas i amb les mans a la butxaca si es que portaven pantalons.

Entrarem al "Cuartel de Infanteria" on teniem reservat el nostre allotjament no precisament d'hotel, a l'ésser en mig del gran pati m'naren deturar-se la comitiva, i un soldat des de dalt d'una finestra digué

" se os advierte que queda terminante prohibido hablar otra lengua o dia

~~Seguiment varen estendre unes mantes on varem
 veuren s'obligats a depositar tot el que portaven: di-
 ners, ganivets, republicans, ganivets i tot el que
 podia tenir un valor: molts foren obligats a entregar
 els relotges i si portaven algun anell, ja ho caldrà.~~

lesto que no sea la "lengua del Imperio", i será severamente castigado a todo quien se encuentre hablando, catalán, valenciano o vasco"

Tots varem caillar pensant "cony, si que la cosa va seria", continuant amb gran silenci fins a un gran sala on tothom es deixà anar per reposar; el paviment era de ciment porland, humit i fret: Tal marxar els guardes, es comencaren a ficar dintre de la sala, xicots de tot arreu parlant amb tots els idiomes, "no n'hi ha pas cap de Manresa?, hi ha algú de Sabadell? i de Puigreig, o sigui nomenant els catalans els noms dels seus pobles per si hi hi havia algun amic o conegut, els valencians aragonesos, andalusos fent el mateix, quedant nosaltres sorpresos al veure que apart de la observació que ens fou feta a l'entrar encara hi havia qui s'atrevia a parlar en català, tenint en compte que els catalans eren els que cridaven més, cosa natural al saber que venien dels monts de l'Ebre: al demanar si n'hi havia algun de Berga o dels seus volts, varem trovar coneguts, tant de Berga com dels pobles de la rodalia, de Puigreig, de La Pobla de Lillet i d'altres,

Avans de retirar-se els escoltes, els feren deixar tot el que portevem que podia valer alguna cosa: la moneda "Roj", ganivets, i tot el que els semblava, fent-ho tirar sobre una manta, pero tot-ho va a menjar el que va poder, inclús algun petit ganivet, cosa que podia causar severs castigs. Previament s'ens havia advertit "que eramos meanos que una mierda"

15

Entrà a la sala, l'endemà de l'arribada, un Sub-Tinent acompanyat d'altres soldats, fent-nos formar en tres fileres, demanant que tots els que hagessin estat oficials de l'exercit "rojo" "dieran los pasos necesarios para ponerse delante de las filas"; en surtiren uns quants: l'oficial es detenia davant de cada un mirant-se'l, sense dir res, i seguint les files de dalt a baix; jo estove situat a la primera fila, i al passar pel meu davant, es detura, em mira i em diu "Vd. no era oficial?" i atent lo contesto, no senyor!, i em rectifica "no es sub-teniente": torna a fer el recorregut, i novament al trovar-se davant meu i mirant-me les sabates (es veu que fou el que li cridà l'atenció, ja que diferent de la gran majoria que anaven descalços, jo portava un calçat bastant bo) em mira i em torna a preguntar que si no era oficial, si havia estat comissari, contestant-li novament que no, i dient ell "me faltan algunos"; dona mirada al grup i em pregunta "Vamos a ver? que misión desempeñaba en el ejercito rojo? yo "ninguna especial, era soldado raso"; i en la Zona Roja que profesio tenie? jo contesto (la veritat sempre) "funcionario de la Generalidad de Catalunya"; el contesta "Hombre, estupendo, de Vd. un paso al frente. Vaig pensar al veure'm entre tinents i capitans de l'exercit "rojo", ara si que ens la carreguem, pero no va esser així: ens cridaren i ens nombra-

ren "Jefes de Grupo" (res de "cabos de Vara" com hi havia en molts camps com vaig poder comprovar); erem els encarregats de fer les llistes de la gent formant tres grups de dos cents homes; al nostre Grup l'anomenaren "grupo Levante, primer, según i tercer, i jo vaig esser el "Jefe" del tercer; els catalans la majoria s'inscriviren al primer grup, alguns al segon, i a mi em tocaren xicotets de totes les regions d'Espanya (bona gent deixant apart algún "xivato" del que ja procurarem guardar-nos); jo hi tenia dos catalans, l'un de Barcelona que deia Marti de cognom, i l'altre un "calé" que també es deia Marti de nom i que resultà tenir gairebé toda la familia a Berge a la que jo coneixis; com es de suposar, i tenint maneres, els vaig enxufar a tots dos ja que nosaltres els "jefes", representavem els Sergents de les companyies, encarregats de fer formar la gent per anar a aixecar la bandera al matí, a baixar-la al vespre, passar llista, portar-la a l'oficina, donar "els partes" de les baixes (en queien de malalts en gran nombre) anar a recollir les racions de pa, i la pastilla de xocolata cada matí; fer-los formar per anar al ranxo; organitzar quan ens tocava el servici d'aigua a les cuines, encombrar, pelar patates a la cuina, anar a netejar les comunes (aquest servici mereix capitol apart) i per fer tot això, teniem ajudant, assitent, aprenent, aspirant, i enxufarem a una colla que no en fotia ni un brot.

16

La vida al camp de Santonya, si be no era pitjor que d'altre llocs que vaig tenir ocasió de conèixer, feia pena: veure tanta gent mig despullada, o despullada del tot, carregats de polls, xinxes, puces que eren el que mes abundava degut a que per ser tots els sostres de fusta y estar tot minat de rates com conills que fins en plantaven cura: poca aigua per rentar-te; (si volies fer-ho tallies d'estar a l'aguait quantocaven diana y corre cap a les fonts que rajaven una hora o dues i al mateix temps fer provisió d'aigua per beure: molt dolenta per cert, i que bombaven de filtracions d'aigua del mar, carregada de sal, que causava forts trastorns i ocasionava moltes baixes per malalties de ronyons (nefritis i altres), apart dels que retiraven amb tifus, verola etc, i que molts ja no tornaven.

Jà vaig tenir la sort i lle gir un anunci d'una Companyia d'assegurances i vaig poguer posar-me en contacte amb la direcció que era a Valadolia, i tal vegada per tenir algú fitxer o créure's les meves explicacions, m'enviaren diners no solement quan era al camp, sino fins quan vaig gurtir al batallió disciplinari: en resum, sense abusar ni gastar massa, vaig disposar sempre de diners per anar a la cantina a comprar, tabac, algun pot de llet i altres coses que em feren passar el temps una mica mes humanament. Per altra banda l'esser "Jefe de Grup"

teniem la sort de no tenir de fer serveis pesats i dret a cercar el fanxo a la perola dels "destinos", amb seguretat de "reganche" cosa que aprofitaba per atipar als dos "Martins" el de Barcelona i el gitanet de Berge, que teniem una gana com llops i els vaig engrèixar com unes parteres (per altra banda com he dit no feien res mes que greure).

De pa també en teniem, ja que varem veure tot seguit la combinació que podiem fer: quan davem els comunicats de les baixes, com que no hi havia massa control, si n'hi havien cinc, en feiem constar deu, i ens sobraven ^{cinc} racions de pa i ^{cinc} pastilles de xocolata: jo al tenir diners, i per mitjà d'un amic de Sallent que treballava a les cuines d'encarregat de la llenya, feia portar quelcom de fora (inclús vi que era prohibit) i feiem alguna berenada, amb els compnys amb la facilitat que els "Jefes" tenien a cada grup que weren els dormitoris de quan era caserna, una habitació apart, on feiem vida i dormiem, i que avans devia ser l'habitació dels sergents de les companyies. Al ser mes pocs no hi havia tanta merda.

Sense voler fer el viu, i essent els mes quintos, aviat varem veure la manera d'eludir els serveis pesats i aprofitar al màxim els bons, que eren precisament els serveis de cuina on podien els que hi anaven mangar algun troç de pa i quelcom mes de menjar.

Malgrat tot, hi havia bastanta llibertat: no obligaven ni a anar a missa: de totes maneres devien tenir molt compte amb el parlar i anar seguint les normes: anar a les lectures i conferències (una mena de rentats de cervell) que feien gairebé cada dia al pati: anar a les aixecades de bandera al matí, i a baixarles al vespre, cantar el "Cara al Sol" (això no fallava mai), i anar dient "amen".

De mal vi en corria bastant: només diré que apart de no poder escapar-se ningú (el recinte era amurallat i guardat per centinelles) mes d'una vegada, si veien algú que s'apropava a les finestres, et disparaven; a mi em va passar una bala ben aprop i precisament estava a mes d'un metre de la finestra: a la nit per tapar els forats dels vidres que hi faltaven teniem d'arreglar diaris i col·locar-los ajupits i fer-los sostenir de la manera que podíem.

El clima en aquell país, es dels més irregulars que poden haver-ho: tant aviat feia sol, que no ens arribava gaire, com es posava a ploure de la manera més monòtona que us pugueu imaginar.

I aquella pudor de merda, suor i brutícia que es respirava per tot arreu.

Si tenien roba per rentar hi havia unes màquines, però pel poc control que hi havia tot-ho preferia portar la merda a sobre, avans de

perdre la poca roba de que es disposava.

El qui no podia dominar els nervis i agafar-ho amb una mica de filosofia, estava llest: vaig veure molts cassos de bogeria.

Per altra banda l'espectacle més depriment, era, a la nit, quan teníem de sortir a la sala a fer el recorregut, perquè no s'adormissin els que feien la "imaginària", per eludir els castigs en que tots hauríem incofregut si passava la guardia i no veien algú que vigilava, veure aquella quantitat de joves (h'hi havia que portaven ja molts mesos tancats), dormint despullats uns sobre els altres, formant vertaders "matrimonis" i expansionar-se sexualment de la manera que podien.

Era una pena veure aquell espectacle.

18)

No podia oblidar que per recullir el ranxo, ens feren anar, a l'arribar al camp, a un pati on hi havia un munt de pots de llauna rovellats i bruts, agitant-ne un cada ú, i després de netejar-lo i pulir-lo amb arena dels patis (bruta i infectada com es de suposar) i això servia de plat. Per culleres tot^{luxu} es tenia d'espavillar amb un altra troç de llauna (de tapes de les de sardina principalment) construirte'n una, per no tenir de charrupar del pot o menjar a grapats.

Jo, avans de rebre diners, amb els pocs que em quedaven en vaig comprar una ^{-cullera} i també vaig poder aconseguir un plat dels que segons deien portaven els alemanys i procurava rentar-lo cada dia si podia o fregar-lo amb papers de diari dels que anava comprant per enterar-me una mica i passar millor el temps.

Una distracció del camp, era el joc de la loteria (en corrien alguns, i hi havia presoners que se n'aprofitaven fent-hi jugar diners dels pocs que corrien, i també fabricant amb ossos de vaca o de bou de la carne que tiraven al ranxo, objectes de totes classes: anells, punxons, fitxes d'escacs i molts altres; hi havien vertaders artistes. Els ossos grossos, eren molt sol·licitats, i si tenies amistaat

amb els de la cuina en podies conseguir, amb algun centim o amb algun cigarrete.

El fumar era una altra obsessió: els que tenien tabac, erem seguits per una munió de xicots que només esperaven que llencés la burilla, per barallar-se a veure qui la podia arreplegar, el que motivava que quan s'acabava el cigarret, l'apuguesim i la guardessim per fer un "obsequi" al que consideravem hi tenien més compromís: com es de suposar els del meu grup, fumaven perquè jo sempre els tenia una paquetilla a punt, però això sí, caragolat amb papers de diari, perquè de paper de fumar apenes s'en veia i era un article de luxe.

Si algu veia que corries amb una llauna de sardines comprada a la cantina, tenien mil sol·licituts perquè els la donessis quan era buida; amb les claus d'obrir-les fabricavem uns ganivets: base de model·lar-los amb rocs, que anaven de primera per tallar el pa i el que fos necessari. En resum: erem com els homes de la edat de pedra o de bronze, que sense mitjans es tenien de construir els utensilis necessaris, de les materies utilitzables que trovaben.

També era bona distracció i poder fer una mica d'exercici físic, jugar a la pilota a un frontó espendit que hi havia, però el difícil era trovar pilotes, però també s'havia trovat el sistema de fer-ne amb cordalls i païracs que hi se a on sortien.

19

Un fet que no podré oblidar mai fou el que m'ocorregué una nit. Estava plovent a bots i barrals; per anar a fer les nostres necessitats; teniem de passar pel pati atrevessant-lo per estar les comunes al pavelló del davant; a un costat hi havia l'edifici destinat a oficines, vivendes dels guardes i altre dependències; com que l'aigua dolenta com era produïa molts trasbalsos de ventre, i anada a les comunes era un tragí continu tant de nit com de dia; jo surto del pavelló on teníem l'estada i al veure que plovia tant, per no mullar-me, o procurar fer-ho el menys possible em vaig arrambar a la paret per cubrir-me una mica amb la barbacana de l'edifici del costat que era molt surtint; encara no havia fet quatre passos, quan un dels guardies que es trobaven a l'edifici del mig a dins del portal per no mullar-se, em crida l'aito i em mana que em posi al mig del pati; i amb les mans al cap: els que anaven passant al veure-ho escleraven el pas: em mana que em posi d'esquena i de reüll vaig veure i vaig sentir que manipulava el fusell; al sentir-ho, vaig un bot ajupit, practicant l'exercici que ens havien ensenyat d'escampar guerrilles, quan sento un dispar que em va passar arran de les orelles i seguidament un altre dispar del que ja no vaig sentir el xiulet de la bala; no va repetir perquè devia tenir por de tocar a algú

mes; amb tres bots em vaig ficar dintre les comunes, treient-me la poca roba que portava per desfigurar-me sentint que criava "cabo guardia", "cabo guardia": de dins estant vaig sentir cridoria i gran moviment de gent; que s'apropà fins a la porta, restant tothom esverat, i sense saber el que passava; al veure tanta gent amb la clàssica actitud de fer les feines y veure tanta merda, no va-reen entrar, però també els hauria estat molt difícil de identificar-me; vaig estar més d'una hora a sortir i encara vaig veure que hi havia tota la guardia discutint; l'endemà tothom hi deia la seva: que n'havien mort un que es volia escapar, altres que era un que s'havia tornat boig, i que volia desarmar la guardia; el cas es que si em toca, no hauria passat res més que enterrar-me si m'hagues mort, i si solament m'hagues ferit, la reina hauria estat meva, ja que qui sab el que hauria contat, i encara hauria estat pitjor, i tal vegada li hauriem posat una medalla.

L'endemà (no ho va saber ningú més que un company al que tenia tota la confiança, per por de que no surtís un "alvato"), no m'ho podia treure del cap, ni aquella nit vaig poder dormir; aquest fet em va fer pendre decisions que em podien sortir molt cares, però per sortir d'allà, m'hauria jugat la pell mil voltes, morir-te de desesperació o tornar-te boig.

Eo

Els diumenges i festes venien uns capellans i oficiaven la Missa al pati; el capellà del camp era un home d'uns cinquanta anys, i es veia una mica capetxano i semblava bona persona: jo vaig tenir ocasió d'anar a confessar i rebre els sacraments (després de dos anys)

A missa hi assistia totes les festes: segons la guardia que hi havia ni solament obligaven a assistir-hi.

Amb l'aspecte religiós varem poder observar i constatar el raserisme d'alguns: a rebre la Comunió crec que hi anaven molts dels que practicaven la religió, però també crec que hi havia que hi anaven perquè els veiessin; un dels cassos que demostren el que he escrit, es que apart de la Missa hi havien penjats per les parets uns anuncis convocant als presoners a inscriure's a la "Acción Católica"; cap allà a les darreres hores de la tarde es reunien a un local que en deien les "caballerizas" on hi havia instal·lat una especie d'altar i resaven el Rosari i algú solat o presoner feia alguna lectura i una mica de predicació; això ho veírem perquè un dia (com que no sabíem com passar el temps) amb els companys de la nostra secció varem anar a treure-hi el cap (mes per curiositat que per res mes) ja que ni s'ens havia ocorregut a ningú d'inscriure's a la esmentada "Acción Católica"; a la porta hi havia un invidu que et deixava passar i al

trovar-nos dintre, quina no fou la nostra sorpresa al veure que agenollat davant de l'altar i amb una doctrina als dits, menava el rosari, un individu (un perfecte Xaba de Barcelona), que molts coneixien per haver estat de la mateixa unitat, i que segons deien explicava les seves valenties "que si jo amb el Comité de Sant Aureu havíem fet i deixat de fer", que si amb "l'agrupació de tal o qual lloc havíem fet i portat a cap", o sigui que avans de caure presoner era un menja capellans i a l'arribar al camp no va tenir temps per apuntar-se i mirar de significar-se; va correr la veu i va quedar batejat amb el nom del "tio del Rosari"; com es de suposar tenia de llegir les oracions, cosa que molts dels que veírem el que era aquella "Acción Católica" hauríem dit de memoria, però estic segur que a la majoria de catòlics no s'els va ocorre anar a les "caballerizas", per no barrejar-se amb la gent que s'havia refugiat. Al veure l'assumpte tornarem a sortir tot seguit i el de la parte ens preguntà "que, no os gusta?; nos altres sense dir res surtirem i no ens hi acostarem mes, amb una vegada en varem tenir prou.

21

Amb el "Tio del Rosario", hi vaig tenir una entrebancada que podia haver-nos costat cara, pero per sort no va ser així: segurament el vaig "acollonir" o fent-se carrec de les simpaties que tenia ja que tots li gastava bromes va tenir por de les repressalies.

Jo com a responsable del Grup, tenia de fer un paper per a anar a la cuina a cercar escombres per escomorar la nau, quan s'espantaven o es gastaven les que teniem: (eren fetes de rames de bruc, i les muntaven uns xicotets que tenien aquesta feina); no entenia el que passava ja que cada dia em desapareixien; un dia vaig ^{dir} a un xicot andalús que em tenia bastanta simpatia perque li donava algun cigarret, que estigués a l'aguat per veure qui se les emportava; vaig fer-ne anar a cercar dues de noves, i les vaig amagar darrera una finestra que no donava al capilloc de compromís i que seguis al que se les emportava: quan vaig tornar, ja no hi havien les escombres, i aquell xicot em diu que se les havia emportat "el Tio del Rosario"; el crido i li pregunto on tenia les escombres i al dir-me que ell no les havia tocat, i amb el nerviosisme que tots portavem, em va faltar temps per embestir-lo donant-li un fort cop de puny a la cara i una cossa que no se a'on el vaig tocar, quedant caragolet a terra, i tot-hom animant-me a fotre-li mes llenya, cosa que no vaig fer. A l'afixar-se em diu, vaig a denun-

ciar-te a la guardia! i jo que li contesto, ja podem anar-hi i quan sabran el motiu de l'aterrat i tenint testimonis de que ens prens les escombres ja veurém qui se'ls carregará (no feia gaire grácies que els fotessin al calaboc, ja que els que hi havien estat per futeses com ara aquesta les havien passat negres de debó). Va desistir i no va passar res, com he dit segurament al comprovar que no tenia ningú que anés al seu favor; vaig saber que les escombres se les emportava a un altre grup on mols dies anava a dormir, amb altres companys que hi tenia i les feien servir de coixi, treint-he el mánec.

Era un poca vergonya: i sabia tant fer el paper de bon noi que mes d'una vegada despres del fet esmentat, quan plovia molt i no podien jugar a pilota al pati, em venia a mi precisament a demanar-me la clau d'una sala que no s'utilitzaba, i que guardaven nosaltres, per anar-hi a jugar a pilota, i no va fallar mai, a l'acavar la partida em tornava la clau donant les grácies; jo tampoc li vaig negar mai; malgrat tot, em feia pena i no li tenia cap odi. Malgrat el seu retrerisme va tenir de passar per l'adrecedor com tots nosaltres, no servint-li ambdolutament per res, sino fer-se mal veure pels companys que el coneixien ja que de len que quan era al front era tambie un llepa-culs.

29

Un espectacle depriment i fastigós era cu n tenien de netejar les comunes: la major part de les vegades hi feien anar els castigats pero si no n'hi havien prou tenien de fer-ho els grups: nosaltres gairebe no el varem fer mai, ja que com que hi havia un control que feia pena cuan ens tocava, feiem un paper dient "cumplido el servicio de limpieza de retretes" sense dir-ho a ningú perque no surtis algún "xivato" (i això que era en benefici de tots), i el passavem al pis de sota i aquells el tenien de fer.

Imagineu-vos una sala on a una vora hi havia un solc per orinar i el mig separats per un embó que ho partia, dues rengleres de cagadores amb el forat respectiu: com que hi anava tanta gent es començaven d'omplir els forats de merda i papers (si en tenien els que hi anaven, per fregar-se el cul): cuan estava ben ple, es començaven a cagar a la vora (tothom cagava com un desesperat, i amb el poc menjar ni se d'on surtia tanta merda): cuan estava ben plé el departament de cada cagadora, ho feien al passadissos: resumint, que com que també s'embussava el solc de pixar, aquella sala cada mati quedava plena de caldo. Amb un grux de mes i d'un pam: arribava la Brigada de neteja i no tenien mes remei que descalçar-se si es que anaven calçats, arremangar-se el pantalons, i com que no hi havia prou dels ganxos o bastons

per uestapar els forats, no tenien mes remei que fer-s'hi amb les grapes i gurtien d'allà pèns de merda fins a les celles: menys mai que diu que els donaven aigua per rentar-se, i per fer-vos correcció de la miseria, hi havia qui per un ral o dos (segons els cabals del que li tocava fer aquella feina) els suplia, per disposar d'algun diner per comprar tabac.

La quantitat de galleues d'aigua que gastaven era impresionant per treure tota la porqueria i tenien de deixar-ho net, i a fe que ho conseguïen: si a mi m'hagues tocat fer aquella feina,estic segur que hauria reventat de fístic o m'hauria mort de repent. Malgrat tot, ho aguantaven o jo tal vegada també ho hauria aguantat, i mes tenint savó, cosa que molts no tenien, pero es una experiencia que preferixo no haver tingut de viure.

Feu-vos només correcció de la quantitat de pixum i merda produïda per aquella gran concentració de gent que per força tenia de passar per aquell lloc. Segons antecedents erem de set a vuit mil

24

Ens portaren a Miranuo d'Ebre, que es on formaven els batallons de treballadors i d'altres on hi havia més rigurositat, que podem considerar com a Disciplinaris; a un d'aquests em va tocar a mi.

Miranuo es un país bastant fret, i com que ja ens trovarem en plena tardor i de cara a l'hivern, la temperatura no era pas bona/

De garrotades n'hi havien mes que a Santonya, i crec que ningú es va escapar de rebre'n alguna: els "cabos de vara" eren la majoria presoners com nosaltres i si hagues estat rencorós, m'hauria preocupat de saber l'adreça d'aigun (també hi havia entre ells algún català (pocs), i anar-lo a veure després de passar-ho tot i tornar-li els "favors" que ens havien fet: també hi havien alguns oficials i sargents (aigun d'ells matilat) i nosaltres teniem de pagar la seva mala llet.

Hi havia una canina bastant ben proveïda, i ademés d'articles de menjar i tabac, també venien vi. ALLÍ vaig trovar molts coneguts de la meua comarca i també xicots de Berga.

El menjar era mes bo i mes ben condimentat que a Santonya; moltes patates amb suc, pero les racions bastant curtes, de modo que els que tenien molta gana se passaven bastant puta: quan repartien el pa, hi havia cua per recullir les engrunes que quedaven a terra.

Els primers dies teniem de dormir en uns barracons de fusta, tots amuntegats i plens de polls, pero com que les nits eren fredes almenys estaven calents.

Als pocs dies ens varen instal·lar en uns barracons nous amb dos departaments per dormir, ~~xxxxx~~ baixos i primer pis, emposti-

ssat i també si estave bé.

Un dia es varen voler instal·lar al nostre departament quan ja estava ple, dos individus que digueren ser de Linares, i ja varem veure la intenció que portaven: insultar-nos com a catalans, i provocar-nos per donar motiu a castigs i represalies, pero hi va haver un xicot andalús pero vinculat a Catalunya i company nostre ja feia temps (es deia Morales i era d'Almeria), que no poguent aguantar mes la seva insolencia, els va agafar pel ganyot a tots dos i els va frotar abais amb els seus trastos, dient-los-hi que ja n'hi havia prou que ell, era també andalús i que se considerava català perquè allí s'havia criat i hi tenia tota la familia; nosaltres sortirem tots en defensa seva, els envoltarem i els varem acollonar, amb l'amenaça de que si hi havia alguna represalia, com que tot-hom els coneixia com els "xivatos del camp", allí erem set o vuit mil i que acavarien dintre la bassa de la merda; l'amenaça va fer efecte ja que, no va passar res, pero tots teniem el pitjos.

A les tardes, ens concentraven tots en un gran pati, on un capellà (un catalanyanes) ens engegava la gran prédica que durava tant com a ell li semblava, i no tenien mes remei que aguantar la tabarra; començava la prédica amb la següent frase "FUTUROS CAMARADAS DE LA PATRIA QUE RENACE"; sense comentaris.

De dia, com que el país era assabellat, i no hi havia com a Santonya, el passavem gairebé sempre passejant, i al "tanto" al tombar una cantonada, ja que poques vegades la passaves sense que de darrera sortís un garròt a punt de pendre't la mida de l'esquena.

On s'estava mes segur era al "barco", lloc on tenien d'anar a

25

fer les ranes, que consistia en una mena de castelli de fusta amb els forats corresponents, i la merda anava caient sobre un petit riuet que passava per sota, i des de dalt si veia molt de peix, quina abundància segurament era deguda a que anava ben alimentat encara que fos de merda.

Al cap d'uns dies, varen passar llista, ens donaren un vestit de soldat, pantalons, guerrera, cinturó, sabates ~~al~~ que no en tenia, calçotets, camisa, un gersel, la manta, plat i cullera amb el corresponent gorro, cantimplora (l'equip complet); ens feren formar per grups, destinant-nos als corresponents batallons; l'endemà al matí, varen sortir bastants grups, i el nostre també, i amb tren cap a Saragossa.

D'allà cap a Terol, i fins al poble de Barracas, on ens varen baixar, i ens feren formar en un pati voltat de corraís i barraques plenes de palla, on passaven les nits: depates no n'heu vist mai tantes; ens tapaven amb les mantes i els saltaven a sobre com si ens haguessim conegut ~~de~~ tota la vida; el que tenia la pensada de penjar el macuto (també ens en varen donar però jo encara tenia el que havia portat i mes bo que els que els donaven) quan l'obrien per treure alguna cosa, sortien de dintre les rates a currua feta; jo l'agafava i m'el posava entre-cames y ben embolicat amb la manta sense deixar una esclatxa per evitar que entressin. La disciplina era aferrria; els escoltes eren gairebé tots gallecs; començant pels oficials, sergents i soldats; ie ens tractaven com a bèsties; la teca anava molt malament, ja que ~~al~~ tant sols un grup separat de la companyia, no teniem cuina i apart de que al matí ens solien donar diguem-ne xocolata desfeta (aigua bruta) o café (de transehunt), ~~la~~ restat el dia el

passaven amb una llauna o dues de sardines (de les petites): algun dia ems va faltar també el peix; menys mai que solien venir unes dones d'aquells poblets, a vendre fruita; jo com que tenia alguna pela, en podia comprar, i quan acabava el tabac, algun soldat m'en portava (entre la colla d'escoltes, despotes i botxins també hi havia algun de bo (eren els menys)).

Els dies que varem estar a Barracas, ens feren treballar, com a negres amb unes condicions infernals: descarregar vagonets de fusta, de ciment, de vigues de ferro, i unes peces muntades per construir ponts, que almenys pesaven una tonelada, i que ens obligaven a portar amb uns travessers de ferro, o de fusta; no podiem ni aixecar-los de terra (jo em vaig escliarar tres dits de la mà esquerra); això va durar fins que un dia un xicot de Barcelona que havia estat descarregador del moll (es deia Ibars) i que ja havia intentat fer veure la forma d'arrossegar aquelles peces per mitjà de rulls de fusta amb guies de taulons que ni havia prou, pero el sergent (un gallec mal-parit que es deia Barros), li contestava "hasta que reventás, aquí quiero veros, rojos, con un cojón sobre el otro cojón" pero un tinent (no era gallec) ho va sentir i va preguntar a l'Ibars com ho faria, i va veure que tenia raó i així es fa ver.

Cuan descarregavem sacs de ciment, ens els tiraven des de dalt del vagó com qui llença una paperina buida, sobre l'esquena, i nosaltres teniem de parar-lo, procurant no es reventés: la pols ens ofegava, i menys mai que tant per parar-la com també per protegir-nos del vent que sempre feia, ens feiem una especie de caputxes y tapaboques amb els sacs de fer prapets, que no havia en quantitat.

Erem ja a primers de Novembre, i un dia ens separaren i a uns quants, ens portaren en camió, sense saber on anàvem; per arribar al lloc destinat varem tenir de passar per una carretera prop de Caudiel, després de recorre bon troç per la vora del riu Mijares;

86

ja trobàvem per tot el recorregut destacaments de soldats nacionals de totes les armes, i encara tenien la barra d'escriure nos dients nos "rojos", "enchufados"; al tornar un revolt de la carretera, on a l'esquerra hi havien trinxeres plenes de soldats nacionals, varem ésser rebuts per una forta pluja de bales disparades a no gaire distància pels de l'altra banda; els camions tenien ordre de no detenir-se i en un revolt amb la violència de l'operació va trencar-se la barana i tots varem caure fora del camió; allavors si que va parar però no varem trigar ni un minut en tornar ésser tots dalt, ja que no ni havia per menys, ja que les bales xiulaven que era un gust; per sort no varen tocar a ningú i això que el camió va rebre bastants impactes.

Ens descarregaren a Pàvias.

Després ja varem saber que precisament per evitar el pas per aquell lloc batut pel foc dels republicans, el nostre batalló estava acobant una carretera que anava des de Cudiel a Torralba, que es sobre Pàvias;

A Pàvias vaig apuntar-me per anar a reconeixement per fer-me curar els dits aixafats, que tenia infectats; i el metge em va donar de baixa, i el sergent em va fer anar a la cuina a pelar patates: bon remei per la inr ecció de la ma; al veure quell merder i les mosques que quelen a les calderes del ranxo, vaig demanar per anar on anaven els altres, que consistia en la coss trucció de trinxeres i nius de metralladores a dalt de la muntanya, a una mitja hora del poble, i davant mateix de les posicions dels contraris; de castanyes no en faltaven: de baixes també en varem tenir, però jo era al baill i no vaig voler tornar enrera: preferia alló que veure la porqueria que teniem de menjar; ue totes mane res cada vespre anava a fer-me curar i va desaparèixer la infecció dels dits.

Al poble també hi arribaven les canonades dels republicans, però comque hi havia molts canons nacionals de "La loca", si espetegava una canonada, (per cert que causava molts de danys ja que els mateixos nacionals confessaven que tenien de ser d'una artilleria molt bona) n'enviaven cinquanta i així feien callar l'artilleria republicana que no devia ser tant nombrosa.

Varem viure moltes anècdotes en aquests paratges, on vaig tenir ocasió de fer l'aprenentatge de picapedrer, barrinador, i altres aerivats.

Aquí el company Soler de Barcelona, es va tornar boig, fent-nos passar dues o tres nits, bastant amargues, fins que puguérem conseguir que se l'emportessin: estava preocupat perquè per aquells dies, la seva dona tenia de portar un fill al món; era un espectacle d'aquells que mai més s'apirten de la memòria: no el varem veure mai més.

27

Ja feia dies que no tenia ganes de menjar, les cames no em portaven i la febre s'em menjava; finalment no vaig tenir força per emprendre el camí vers on anaven a fortificar; (erem a primera línia de foc, construïnt "fortins"; i nius de metralladores, treballant en moltes ocasions a pit descobert, i batuts completament pels republicans que teniem a poca distància); em varen acompanyar des d'on teniem el "cuartel" al lloc de reconeixement; es veu que el metge o qui fos, ve observar que estava molt malament i em va fer posar sobre un jaç dels pocs que allà hi havien; entrada la nit em varen pujar a una ambulància en la que ademés d'alguns malalts, evacuaven ferits (espanyols i moros tots barrejats); per mi no hi havia llitera i em vaig ajeure al mig del passadís entre les dues fileres de lliteres; pel camí recordo vagament que ens descarregaren a una casa on hi havia molta llum que a mi em feia molt mal de cap i em molestava en gran manera; després ens pujaren novament a l'ambulància després d'un reconeixement pels metges i ens portaren a Teruel a un hospital prop de l'estació del tren (sentíem com tantment els xiulets de les màquines); era considerat com a hospital de campanya i que avans de la guerra segons em varen dir després era el manicomi de dones.

No recordo gaires coses de la meua estada en aquell lloc (em referiré so als primers dies) ja que la major part d'aquests els devia passar desvariènt, consumit per la febre del tifus que portava a sobre.

Recordo bé que em varen portar els Sagraments demanats per mi amb la extranyesa d'alguns dels que eren allà, després d'haver-me fet prendre una forta dosi de "Piramidón" per fer-me baixar la febre momentàniament; com que ja vaig veure fotut, vaig deixar a la monja que teniem de dia, tot el poc que portava, la cartera amb alguns diners, el rellotge que ja em guardava, perquè no en tenia d'altre, fotos de la família, i algunes cartes, i documents.

Cada dia en treien de morts pel tifus i l'espectacle no era gens

-no era agradable (d'aixó m'en vaig donar compte quan ja anava per bé.
 -després de l'hospital ting algunes anècdotes desagradables, però com
 -comentant que em trobava en un hospital militar d'el tracte (molt deficient)
 -comentant no donar puçador mal, guardant també alguns records simpòtics: les vi-
 -sitats de l'amic Ballarà que demostrava quan venia, poc a poc per a enco-
 -ntre amb un amic de la família que estava destacat a Teruel a fer de xofer del
 -sol i un servei militar de recuperació agrícola; sempre que les trobava a
 -quien em trobava venia veure'm i em va portar moltes coses; estris d'afai-
 -ances amb un cotxe, roba de soldat, i altres que ja no recordo; poc a poc
 -alguns (a més d'altres de berga, també varen venir però) (justifico les seves
 -visites i precaucions degut al cartell d'entrada "Sala de Infeccioses") i
 -comentant que no em feien companyia ni tenia gaire temps de parlar amb ells;
 -amb els feien la visita de compliment (no crec que a cap d'ells però, els
 -deia: trobes por d'anar a veure "un rojo"; els agrada, la seva visita, encara
 -espero que els ràpid.
 -comentant que la monja de dia la germana Dolores, una xicota, jove, formosa
 -i simpàtica, em tenia moltes atencions com també alguns dels sanita-
 -des anglesos; no puc dir igual de la monja de nit (pot ser també d'alguna al-
 -tra) que em miraven de retull; la monja de nit quan passava a repar-
 -tir llet als malalts, per allà les dotze, si veia que dormia o algu-
 -na vegada ho vaig fer veure per provar-li els sentiments, passava
 -una mica de llarg; el metge un oficial ja de bastant edat, deien que era
 -un "torrat", però a mi em va curar i per aquest motiu el considero una
 -gran eminència.

28

T d'entrada

Vaig saber que el motiu de ~~ex~~ixar-me a l'hospital de Teruel, i no esser traslladat al de presoners que crec era a Calatayud, fou, que e al veure'm tant fotut, varen dir "deixem-lo que s'ens morirà pel camí, pero ex varam tenir de fer la punyeta, vaig viure, i gràcies a Deu ho puc contar.

En el període d'hospital vaig passar el meu aniversari, el del meu casament, i les festes de Nadal i el Cap d'Any: vaig surtir el dia avans de Reis, per voluntat meua i amb la desaprovació de les monges (la majoria) peis motius que esmentaré: no recordo be la data, pero em sembla que eren els darrer dies de Novembre.

La monja vella de la que he fet esment, va restar sorpresa, un o dos dies avans de Nadal al veure que jo ensenyava a cantar la missa d'Angelis, a algunes monges i soldats que ja començaven a surtir de la sala, i que a petició de la germana Dolores tenien d'assistir a la Missa del Gall, i jo si bé no tenia na força per incorporar-me al veure que intentava ensenyar la missa (ni ella la sabia gaire be) vaig dir-li "hermanita lo hacen muy mal": ella contesta (em deia de vosté) "Vd. la sabe?: jo contesto que avans de la guerra era de l'orfeó i de diferents cors i cantvem a les esglésies: em diu "pues ya nos la pufe enseñar" ja em tens amb un llibre donant lliçons de cant; com que veia que em fatigava molt em feia reposar i em portava algún reconstituent: en mig de l'assaig va entrar la vella i quina fou la seva sorpresa despés de dir ¿este tambien? i contestar-li la jove "ay hermanas, es el único que la sabe i nos la enseña a todos/ Suposo que aquella monja vella s'havia cregut la llegenda de que els rojos (sense distinció) eren uns sssasina capellans, freres, monges i crema esglésies i convents.

Després de Cap D'Any, quan ja em començava a aixecar (no hi havien malalts greus, ja que com que l'ofensiva de Catalunya ja

havia començat i havien traslladant les forces, no entrava gairebé cap malalt i els greus ja s'havien mort, per quin motiu hi havia molta tranquil·litat), la germana Dolores em convidà a assistir a una funció rei-ligiosa que feien a la Capella: em va agafar pel braç perquè no caigués (estava molt débil): durant la funció el capellà de l'hospital tocava (almenys hi provava) l'armonium amb uns gemecs i unes desafinades que em feien posar la pell de gallina: entre ell i les monges allò semblava una orgue de gats, n'hi havia per riure: quan va surtir tot-hom a l'anar a fer-ho jo acompanyat per la germana (es mereix aquest tracte) i dir-li ~~no~~ malament que ho feien, em preguntà si jo sabia tocar l'armonium i al constatar-li que si, que era el "músic" i director de cor de l'església del meu carrer apart de cantar en altres agrupacions, em diu "vamos a probar"; m'assento a l'armonium i li engego un vals de festa major: em para el braç i em diu "cuidado que estamos en la capilla"; em porta no se d'on els va treure, papers de música religiosa: li vaig fer una demostració, i em diu "mañana por la mañana ensayaremos con las hermanas"; així fou i a la tarda, amb el capellà engrescat, també havia vingut a l'assaig, per tenir ja organista; i a la tarda ja em tens acompanyant les "Avemaries i los padrenuestros" i algunes cançonetes pròpies del temps de Nadal. Jo fent-ho no gaire be, vaig esser l'artista de la companyia, la funció va resultar un èxit: l'endemà igual; jo quan acompanyava els moments de pausa, amb música, com que no sabia gaires coses o almenys no les recordava, tocava algún motiu popular amb diferent compàs donant-li un sentit mes solemne, fins els vaig disressar "Els Segadors".

29

Tornem a Catalunya

Les monges d'acord amb la "Madre", es veu que ja ho havien organitzat: el cas es que dos dies avans de Reis, el metge al passar la visita, ¿uenen qui està bé per donar-li l'alta?; tot-hom tenia coses per allargar la malaltia (poques ganes de tornar als fronts cosa molt natural) i al preguntar-me, jo que li dic que si, que ja estic bé: contesta "marios mai que hay uno que no tiene cuenta" i al dir-me que si surtir em posaria quinze dies de convalescencia a la meua unitat i comprovar amb la filla que jo era a un batalló de presoners, l'home va manar estar "lo siento pero tambien lo haré (s' en va descuridar, i no crec que ho fes amb mala fe).

All'enterar-se les monges que jo havia demanat l'alta, va venir una comissió, oposant-se rodonament a que jo marxés: "tu et quedes, estem frescos, ara que tenim organista i mestre de capella; ja ho arreglarem tot: la guerra ja s'acabarà aviat (les noticies de l'ofensiva de Catalunya els eren del tot satisfactories): entretant, podràs surtir a passeig a Teruel, no et faltará menjar i mirarem de donar-te algun diner per anar a pendre café (jo els vaig dir que de diners ja en tenia); aquí esperaràs el fi de la guerra i quan arivi, ja ens cuidarem de que puguis anar a casa teua: no tens perque tornar als fronts de batalla a exposar la vida (ja savien que era un batalló de primera línia de fortificacions).

Vaig quedar parat i sorprès: els vaig donar les gràcies i no em vaig deixar convencer, manifestant-los-hi que jo volia anar a Catalunya, ja que amb els diaris, sabia que les divisions navarreses, a la que pertanyia el meu batalló disciplinari, volia apropar-me a la meua terra i veure encara que fos de iluny, les

Muntanyes

de Montserrat, els Pirineus i tal volta les serres de Queralt. No s'en savien avenir, i crec que els vaig causar un gran disgust; jo considerava que que uevia anar on es trobaven els meus companys; segurament que si les hagués cregut, les coses m'haurien anat a una altra manera, pero ja estava fet, i no m'en penedeixo gens.

El dia avans de Reis vaig surtir al vespre de l'hospital: em varen aespèuir emoci onades, alguna crec que plorava, i no s'em varen menjar a petons, per respecte. Ting de reconeixer que la majoria eren unes perfectes "germanes de la Caritat", ja que em varen demostrar, en aquelles circumstancies, que no els feia por afavorir i ajudar a "un rojó".

Els funcionaris de l'hospital, ja havien plegat (crec que ja havien previst que donant-me la surtida tard no em tindrien de pagar "les sobres" pels dies que havia estat malalt a l'hospital); pero per la miseria que representava (crec que eren 25 centims cada dia) no valia la pena d'embrutar-se la conciencia: em va dir el de la guardia que ja tenien l'adeça del meu batalló i que ja ho enviarien, i encara ho espero; eren uns bandarres. Els diners els varen servir per anar a pendre uns cafés: ho aprofitaven tot.

Ja em tens acompanyat, de dos guardies civils junt amb un altre presoner que també surtis, cap a Teruel, i ens presentaren a la "Jefatura" regentada per la Guardia Civil.

El guardià que es f'eu carreg de nosaltres ens va tancar a un calabòç: era tota la nit fosques i no hi h'avia cap llum: varem encendre un misto (no teniem res més) i varem veure que erem a una habitació petita on només i havia un catre, amb una m'arrega plena de porqueria i un calzò buit: a l'entrar ja varem quedar glaçats: hi fotia un fret horrorós (imagineu-vos la ciutat de Teruel als primers de Gener, i així en un calabòç que donava a un pati interior de l'edifici, amb una reixa de ferro sense vidres, amb uns barrots com el braç, i d'una dimensió que ni hauria passat un home dret i de cantó: el company meua va dir, des d'una qüestió (no era català però era lo es veia molt bon xicot) de passar-ho el millor que pogués: es va embolicar el capot i la manta, i es va ageure al catre després de convidar-me, cosa que vaig refusar.

Jo em vaig embolicar la manta i em vaig posar la poca roba que tenia i em vaig posar sobre el calzò.

Per acabar d'arranjar, tot feia una pudor de merda i de pixats que t'ofegava; no n'hi havia per menys: es veu que al no tenir altra surtida, els que tancaven en aquell antre, tenien de pixar i fer les seves necessitats de cul a la reixa: de merda en devia causa mes dintre que fora, ja que en un racó ni havia un munt que hauria omplert un b'gauer; serien porcs quan ni es preocupaven de treure la merda, ja que la puor la devien sentir de tot l'edifici.

Havien passat unes hores, quan jo mig mort de debilitat i de fret, vaig sentir soroll fora de la porta i vaig aixecar-me i amb els dits vaig tustar la porta: des de fora un guardià va preguntar qui hi havia allí dintre, i jo li vaig contestar, que dos, que havien surtit de l'hospital, i que jo particularment, m'havia desmaiat quan pujavem cap a Teruel (cosa certa, ja que els dos guardies gairebé em varen tenir a arribar, portant-me a coll fins a la sortida).

No va dir res, i passats uns moments, varem sentir passos: varem obrir la porta, ens encararen un llum electric de mà, i poguerem veure un caporal i un guardià; ens miraren de dalt a baix, i ens digueren qui ens havia portat aila: contestarem que un guardià a l'arribar: ens feren recullir els trastos, ens feren baixar al cos del guardià; ens feren assentar a un banc, i ens deixaren passar la nit, o el que faltava fins a l'hora de sortir que foren les 7 del matí, en aquella dependència, on hi havia uns estuz: ens retornarem i fins poguerem fer alguna becaïna: tant els dos guardies que ens acompanyaren al sortir de l'hospital que els que ens feren sortir del calabòç, ens deixaren un bon record.

f
 ...i després d'esperar llarga estona sense trobar un caurió que
 ens vulgués carregar en dirigit d'un ja de la canyeteta
 de Lleida a Tarragona, perquè varem veure que a l'endreu-
 ment de les canyetes de Madrid i la de Tarragona hi
 hiaria missa gent i cap caurió es parava, per fi s'en
 para un que portava munitions i ens demana quants
 deu: quatre l'hi vortentem: (dos guardies civils, per
 cert molt bona gent, jo i l'altre company que el mateix
 que jo cercava el seu batalló' ou ens devien deixar els
 guardies que ens acompanyaven.) i ens diuen, ja poden
 pujar: quan ho fem comencem a muntar de la canyeta
 un grup de moros carregats amb uns sacs volumi-
 nosos: uns soldats que anaven dalt del caurió, cliuen
 als moros que els donin els sacs i després preparan ells:

els moros hi cauen i els donen els sacs i cuen-
 ten dalt del caurió, a l'intentar els moros pujar,
 cliuen al xoper que aneuqui i a puntades de peu
 a la cara dels moros i a les mans que ja feiem
 a les baranes del caurió, els fan saltar i els deixen
 a terra: en cal parlar de les imprecacions incompren-
 sibles i les amenaces dels moros que per sort no
 portaven armes: obren els sacs que contenen situ-
 nilis de barbenà i alcent hi els repatllers dels
 xillons, draps i tot el que es podia ficar en sacs.
 Varem repartir ^{els} el que va interessar i varem llevar
 el que no els va convèncer: a un em varem donar
 unes estores de barben que vaig acceptar perquè
 veig considerat un furiu rivià i el lladroniu ja
 estava fet.

El te de continuar amb
 aquest apunt

dia dels Reis: Partida i citada a Saragossa
 de Saragossa a Ossa: d'Ossa a Saragossa on
 trovem la companyia que estava al Part d'Esquyers
~~de la mateixa companyia: del nostre Partallo~~

No dicia Saragossa sense fer res per reconeixement
 dels guardies civils que ens hi ocuparien i després
 al meu estat de feblesa.

Dos guardies civils ^{Parant un dia o dos dies} ens esperaren en peu recuperat
 a la mateixa companyia: no la trobarem i al·lor i volem
 guanyar una situació: de Saragossa a Lleida: d'ací a la
 volta a Ossa: tornem a Saragossa i a continuació a Olesa i
 la companyia i al·lor: després anarem en direcció a Saragossa
 després de informar-se a Saragossa dient que el
 Partallo era allà i per atzar la trobarem a Montblanc
 on entregarem al "mundo" i ^{per} en tunc ^{corrent}
 recuperant: bon record dels guardies que es

Serà cançó de novellus desde que sortirem de
 la Jefatura de Teruel.

(Causa d'arribar a Montblanc l'anecdota
 del canvi que ens hi porta i dels escorsos
 requisadors de barbenes)

Sortim de Montblanc i anem seguint les forces;
 a Vall de Vany quedat convertit amb el vicarià de la C'ra
 Serui a l'Espantal del Puedo: a Vilaplana: a
 Selida: a Masbrell (aquí tant i esp'obra en
 des "juergas" dels jefes: d'ell vany poguer abraçar
 la meua dona i a la fortuna que meua no sanà que
 el seu home havia mort: Molts dies a Masbrell
 després a Bausenon (tots aquests desplaçaments
 fets a peu i amb les armes a l'esquena)

de Beudoua a Oropesa (Toledo); d'alta a Riquena
 Olier del Rei i Toledo: va danera afressiva i
 el final de la guerra: estada a Anscarague: posició
 cura a Toledo amb Ferrer (era el marxista i fou director
 del "uro") alumni iu en aquell poble (sort dels partits
 de futbol (tenim un equip que apallissava a tot home)
 i menys mal que avara rebut deute i la dona me u havi
 donat cura a ella els feia mes falta: des del dia del final
 de la guerra fins el dia 6 de Juny que ens varem deixar
 marxar cap a casa: a un minut em va aralar: deixi
 em pagarar els "amics" de Berge i d'aver en suport
 La meua vida. durant els dies trágics de la revolució

per salvar vides i intencions:

Endic de fe memoria de molts fets
 interessants durant tot aquest temps.

12.2 ANNEX 2: TRANSCRIPCIÓ DEL DOCUMENT

UN DE TANTS

Notes fetes fa molts anys i s'acabara algun dia si els fets no em marxen de la memoria . (fetes tal com surtien, sense esberrany: i per repassar i esmenar les faltes que ni han moltes, tant d'ortografia, de sintaxi i altres) (la majoria son de "maquina d'escriure").

AVI! Aixi doncs cuan vareu anar a la guerra, amb qui anaveu, amb els bons o els dolents?

De bons i de dolents a tot arreu ni han: vaig anar amb els que van perdre,

No se si no la varem saber guanyar, o ens trovarem abandonats de tot-hom, amb el consentiment de les nacions democràtiques (Anglaterra, França) i la que semblava s'havia compromés a defensar la Republica, o sigui, Russia que per mi fou la mes traidora: va pensar mes, per la nacions Europees, les ganes de quedar (bé) i de donar savó a Alemanya i a Italia: cuan siguis mes gran i puguis llegir la historia comptant que es podrá escriure algún dia sense passió ni fanatisme, ja ho comprendrás.

Avans que tot, dedicar un pietós i emocionat record, pels companys que caigueren i no poden com jo, recordar uns fets, que Deu vulgui, no es torni a repetir.

En Laureá Ros, en Lluís Bisbal, l'Oliveres,, en Parera, Viñas, el "Sevilla" i tants d'altres i que no eren de la nostra secció, quina llista seria inacabable.

Reposin en pau.

Amb tot, m'emociona el pensar principalment amb en Bisbal; era el mes jove: no tenia encara vint anys i tot just havia començat la vida i era un minyó pel que tots ens hauriem jugat la pell, per bon xicot, simpatic i alegre.

La por, (sense deixar-se portar al pánic o a la desesperació) considero (amb la experiencia passada) que es una situació que en un moment o altre, tot-hom ha sentit, porque va sempre acompanyada de l'instint de les ganes de viure que tots tenim. No vol dir aixó que s'arriui a la covardia.

En el que fa referencia a la valentia, opino que es presenten ocasions en les que ets valent per força o per pura casualitat, i també per les ganes de conservar la vida, ja que en aquestes

situacions et pots veure obligat (sense ganes) a matar, per evitar no ho fassin amb tu els que tens al davant.

Ja s'havia post el sol cuan sortirem del campament d'instrucció, un grup de vint o vint i cinc, completament desorientats, amb el presentiment pero d'allà on anavem: a mida que s'anava fent fosc i avançant per la carretera ja anavem sentint els espetecs i el xiulet de les bales que venien de l'altra banda: alló ja començava a fer pudor de cremat: s'atura el camió baixem i el sergent que ens acompanyava cap a un camp on hi havia una barraca, i alguns mobles i altres atuells escampats sota els migrats arbre d'aquell lloc: ens esperaven els tinents de les seccions a les que ens deviem incorporar: allà ja es sentien les descàrregues de les armes mes aprop ja que les bales ens passaven per sobre el cap. Ens varen indicar la secció on pertanyiem i el tinent corresponent ens va pendre els noms i acompanyats d'ell varem emprendre el camí. Allà vaig trovar-hi un tinent que era de Berga, si be feia molts anys que vivia a Barcelona, pero que de petits havíem anat a l'escola i sempre que havíem tingut ocasió de veuren's ens saludavem recordant l'antiga amistat: de moment m'hauria agradat poguer anar amb ell, i ara ting de dir que per sort no em va tocar, ja que vaig poguer comprovar que era un perfecte bandarria: una mostra, es que va procurar recomanar-me no digués a ningú que havia format part del **P.O.U.M.***, i ara s'havia camuflat a una brigada comunista (partit enemic acerrim del P.O.U.M.)

I ting la convicció de que si m'hagués deixat anar de la llengua no crec que hagués durat gaire. (Cal recordar la represió del partit Comunista contra la **F.A.I.** i el P.O.U.M. durant els célebres fets de Maig a Barcelona.)

Ja avans d'arribar a les nostre posicions avançades, varen ser rebuts amb unes rajades de trets de metralladora, que varen obligar-nos a passar per un collet batut des del castell de Flix (a l'altra banda de l'Ebre) arrossegant-nos per terra.

Aquest va ser el nostre Deu vos guard, en plena nit i completament desorientats.

..... i el tinent va exclamar " Parece metira que entre tantos no haya quien pueda desempeñar un destino en Transmisiones". Es veu que necessitaven gent per aquestes especialitats.

**Vegeu la definició d'aquest terme i dels altres marcats en negreta a l'annex nº 3.*

Varem anar parlant i al dir-li que jo coneixia les senyals del sistema “Morse” de telegrafia, em va dir “ya puedes presentarte al mando inmediatamente”.

Així mateix ho vaig fer: es presenta el soldat etc. etc. pertanyent a la 4a. Companyia del 908 batalló, a indicació del tinent Manolo Alvarez: bien, dijo Capitá (conegut per tot-hom pel “Llimpia” segons deia ell, a Madrid feia de “Llimpia Botas”, pero aixó no li privaba d’esser un “perfecte” Capitá de l’Exercit: va cridar al Comissari, que exclamá , Gracias a(va callar en sec), va faltar poc que no li escapa un “Gracias a Deu”, degut a que no s’havia presentat ningú, y començá l’examen: després d’algunes demostracions, va venir l’interrogatori polític : desde cuan perteneixes al sindicat? Jo, desde noviembre del 1.936: malament: ets voluntari o mobilitzat per “quintes”; jo per “quintes”, altra ganyota dels que m’interrogaven: perteneixes al **P.S.U.C.**? jo, no: a quin partit perteneixes? Jo, a cap: No ets pas de les Joventuts Socialistes Unificades o del partit Comunista? Jo, no: es retiren a parlar un moment entre ells, i em diuen que puc marxar, i que ja m’avisarán, cosa de la que es varen oblidar: per aquest motiu s’en va anar a fer punyetes el “desitno”: es veu que per aconseguir-lo es tenia de ser comunista o no es servia, i menys no essent del P.S.U.C.

Una democràcia molt especial. El cas era anar fent, i no manifestar-se massa: els comandaments miraven de reüll tant als que consideraven “semi-feixistes”, com als que deien eren o havien simpatitzat amb la “FAI” o al “POUM” a quines organitzacions, consideraven enemigues acérrims : (val recordar la represió contra aquestes organitzacions, del mes de Maig del 1.937 a Barcelona): aquí manaven els comunistes (Partit Comunista, P.S.U.C o grups afins), assessorats pels “técnicos” (personatges que des de darrera eren els que manaves (la major part russos o txecs): no els veiem gairebé mai, ja que es de suposar que no volien exposar-se a caure presoners.

Dubto que en acabar la guerra, n’hagafessin cap de presoner: la meua impressió es que s’els en fotia de la guerra, d’Espanya, o de Catalunya: aquestes nomes defensaven els interessos del seu partit i al veure la cosa mal parada, deurien procurar evaquar amb els pocs vaixells o avions que devien quedar i s’en van torar a casa seva tant tranquils.

Jo dels russos no en puc dir personalment gran cosa: vaig tenir molt poques ocasions de tractar-los, pero dels Txecs, en guardo un mal record: tal vegada tractaven als soldats

durament, a indicació dels russos que suposo eren els que manaven, i els ininteressaria fer merits davant d'aquests.

Varen anar passant els dies, amb els consegüents tirotejos, que no paren mai: algunes marxades d'entrenament, guardies a les trinxeres, i patrulles per la vora del riu: degut segons deien de que teniem de cubrir un front bastant llarg, i no hi havia massa gent, ens havien tocat fins a sis hores de guardia que a la nit es feien inacabables; de dia si be teniem d'aguantar aquell sol i la calor implacable, no ho trobava tant pesat; per combatre la son, ens aconsellaven els veterans, que no deixéssim de disparar encara que fos tirant al blanc.

Ja veiem, feia dies, que es preparava alguna cosa, ja que continuament arribaven camions amb barques i material per la construcció de ponts, amb el personal encarregat d'aquell material: d'armes noves no en veiem, tenit en compte que un 30 per cent de la gent que nosaltres tractàvem no tenia ni fusell, i metralladores ben poques. Unicament alguns canons de defensa antiaèria que anaven muntant, si be , molt distants els uns dels altres, era la prova del nou material que havia arribat.

L'ofensiva va començar la nit del 24-25 de Juliol (dia de Sant Jaume). La gent que dos dies avans havia començat a arribar va començar a passar el riu a la primera hora del 25 (segons deien en aquell sector hi havia dues divisions), amb les barques que ja tenien preparades dirigides per gent de mar: avans ho varen fer alguns individus nedant, i que al ésser a l'altre costat varen fer la senyal convinguda amb peces de roba blanca.

A punta de dia varem sentir els primers trets a l'altra banda, (nosaltres no passarem el riu i estabem preparats per protegir en cas necessari la retirada dels nostres si hagués estat precis); al ésser de dia va començar la construcció d'un pont davant mateix de Ribarroja d'Ebre, quina construcció es va veure obstaculitzada pels continus bombardejaments que durant tot el dia varem tenir d'aguantar per part de l'aviació Nacional, que sense deixar el lloc on es feia el pont, seguïen tota la vora del riu de dalt a baix, per posar entrebancs a l'ofensiva que de moment apreciaven havia tingut exit ja que cada vegada sentíem de mes lluny els remors dels combats: malgrat tot i tenir d'aguantar en aquell sector 22 bombardejaments en un sol dia el pont va quedar llest cap allà a mig dia, i van poder incrementar-se el passar gent i vitualles (armament poc, ja que pel pont tot el mes podia passar-hi la cavalleria que ja estava preparada).

Al cap vespre els avions, varen surtir amb la seva: varen volar el pont a quina vora estavem nosaltres controlant i ajudant a passar la cavalleria i material (feia poc que havia passat el darrer cavall), tenint en compte que esverats per les explosions de les bombes se n'havien perdut alguns que el riu s'emportaria):

L'atac va esser el mes fort de tots: quan intentava reunir-me amb els companys que m'havien vingut a avisar per haver rebut ordre de marxa, ja que jo amb permis del tinent havia anat a cercar aigua al riu i vaig aprofitar per rentar-me, vaig pujar corrent cap al camí en mig de les explosions, polsaguera y fum de les bombes: vaig sentir sobre el meu cap un xiulet estrident anunciant la caiguda d'una bomba: em vaig tirar a terra al mig del camí: l'explosió va ser fortíssima: la bomba explotà a pocs metres caient al peu del marge sobre el que em trobava jo: va remou-re la terra i vaig quedar mig colgat per la terra, troços d'arbre rocs i fullaraca, quedant mig ofegat pels gasos que varen despendre's de la bomba: al aclarir-se la pols i el fum els companys vingueren amb l'intenció d'arreplegar els troços que de mi haurien quedat: la sorpresa la tingueren al veure'm viu sense cap ferida, pero completament aturdat i mig ofegat: la bomba va fer un embut on s'hi hauria amagat una companyia. Varem arrossegar-me, em carregaren com pogueren l'équip que ens havien autoritzat a portar ademés del fusell i les municions i les bombes de má (les municions les portaven en orri en un sac terrer penjat a l'esquena) i varem emprendre la marxa amb direcció a Flix, on devien esperar-nos els camions per traslladar-nos al lloc senyalat per passar l'Ebre el nostre batalló, que resultà esser entre Faió i Mequinença: Flix ja s'havia rendit i s'havia acabat la resistència i mentre estaren allà anaven arribant els presoners, soldats, algún oficial, paisans, alguna dona, i entre ells un home que portaven amb una cadira de rodes, tots traslladats amb barca, per no haver-hi cap mes mitjà.

Ens varen fer pujar als camions que hi havian preparats: jo encara estava mig atontat i em varen fer entrar a la cabina: varem fer mols kilometres, fen algunes parades, pero sense que es donessin res de menjar ni de beure: era ja ple dia quan arrivarem a les proximitats de l'Ebre, ja que el camí l'haviem fer per l'interior, passant bastants pobles, Granadella, Llardecans, Maials i algún altre que no recordo, i al passar per un terraplé acabat de fer per obrir la carretera que ens duia a la vora del riu, i per on devia passar tot l'avituellament i l'exercit, va cedir la terra amb el pes, que no devia haver estat premsada, va començar a seguir el camió, i tothom va saltar com va poguer, menys jo, el xofer i el sergent que anavem

dintre la cabina: varem donar una volta de campana. Posant-se tothom a redreçar el camió perquè no s'esampes la gasolina i com varen poguer obrint-li pas, al tornaren a posar al camí una mica més avall i tornarem a prosseguir el camí: llevat d'algún petit xiribec, no va resultar ningú ferit de consideració. Encara que crec que d'amagat tot-hom va invocar a Sant Antoni o donar gràcies a Deu per haver surtit tant bé del contratemps.

Varem baixar dels camions al peu mateix del riu.

Ens varen repartir menjar calent i pa, i semblava que passariem l'Ebre seguidament, però havien arribat veus d'alarma anunciant que baixava una gran riuada: segons varen dir, els "nacionals" o "feixistes", havien engegat o obert les comportes dels pantans de Camarassa, de Tremp i d'altres que tenien baix els seus dominis, i efectivament, l'aigua arribava negant les voreres del riu i arrossegant tot el que trobava al seu pas, i també algunes barques amb soldats que ja es trobaven embarcats, cavalls, cap de bestiar, arbres i mobles i atuells de tota mena, i no hi va haver més remei de suspendre l'operació esperant amainés la riuada.

També va venir l'aviació alguna vegada, i per refugi ens ficàvem dintre les boques d'unes mines de carbó que hi havia en aquell paratge "Les Mines de Faió" que quan eren explotades, es veu que transportaven el material i el mineral amb barcasses a l'altre banda, on hi havia la estació de ferrocarril.

Això passava al matí del dia 26: va arribar correu, principalment diaris i quina no fou la nostra sorpresa al llegir amb grans titulars que "al sector Ribarroja-Faió, (on nosaltres havien tingut d'aguantar el xàfec) la Gloriosa Aviació republicana, havia abatut tres trimotors feixistes"; quan dels nostres no en va venir ni un a combatre'ls, i els "feixistes" ho varen fer com els va donar la gana, i de no haver-hi els canons aniaeris, a garrotades ens haurien fet suritr dels nostres amagatalls. Com es de suposar, i ja era per costum, els diaris que portaven la notícia, eren el "**Treball**" i el "**Mundo Obrero**", diaris del partit Comunista o del PSUC, que eren els únics, (no hi valien les reclamacions o protestes de molts soldats) que s'ens permetia llegir.
Pura propaganda comunista/

La protesta va ser general, arribant fins a fer un foc dels paquets de diaris, no valent-hi les protestes i reganys dels comissaris i dels oficials.

Varem passar la nit com varem poguer: l'endemà va començar a baixar el nivell de l'aigua i cap al tard, va reempendre's novament el trasvassament de gent cap a l'altra banda.

Avans de tocar-me a mi l'embarcament, vaig veure i varem parlar una mica de lluny amb un tinent que era de Berga, en S. antic futbolista del nostre equip de Berga; i també, en M. Que anava amb els de Transmissions, un de Cardona que anava amb els de sanitat i alguns dels que havien fet la instrucció a Botarell, o a d'altres pobles.

Varem passar el riu, no gaire tranquils, ja que l'aigua no era del tat mansa, pero els que les conduïen eren gent experta i savien guanyar les ones.

Varem veure també una barca que s'enfonsava despres d'una explosió que varem sentir, i a conseqüència de la mateixa a l'explotar una bomba de má d'un dels embarcats, que es veu que l'estava examinant sense saber el que portava sobre. Hi varen morir gairebé tots els ocupants que es va emportar la corrent aigua avall.

Varem caminar molta estona, fins ja entrada la nit. Ens varen autoritzar una estona de repós, que tot-hom va aprofitar per ageure's i reposar; quan ja era negre nit, ens criden als de la meva esquadra i ens menen acompanyats d'un tinent català que no coneixem, a fer una descoberta, en un extens terreny ocupat per camps d'oliveres: avançavem amb gran precaucions, en mig d'un gran silenci (els trets es sentien bastant lluny), i procurant no fer gaire soroll, i amb una fosca que no es veia un burro a tres metres (la foscor s'aclaria pero molt lleument amb les llampegades dels canons que també espetegaven molt lluny: sobtadament sentim petar una pluja de bales, i els xiulets que ens passaven arran de les orelles: ens parapetem rapidament darrera les oliveres: el tinent que estava bastant orientat, despres de deixar anar alguna paraula forta, ens mana que no ens moguem i que no tirem mes, i diu? "no ho entenc, les bales tindrien de venir del nostre davant, i venes del costat esquerre: calla un moment i cridant als de l'altra costat que disparaven, que donguin la consigna: paren un moment i sentim que diuen cridant "LEVANTE", i la vostra? Nosaltres contestem "COLGANTE", al sentir aixó, tornen a disparar i nosaltres fem igual: la cosa ja durava massa i no veiem ningú i el tinent arrossegant-se s'acosta als que tiraven de l'altre costat i els diu en català: que cony passa aqui?, de quin batalló sou? I responen del 908, primera companyia, mana tot seguit que surti tot-hom amb els fusells enlaire i ells al donar-

se compte de la confusió fan el mateix, pero sense oblidar les oliveres per si fos necessari tornar-se a posar a cobert.

Va resultar que eren dels nostres que tambe feien una descoberta, el comandament havia canviat la consigna i nosaltres no ens n'haviem enterat. Menys mal que no va haver-hi cap baixa, almenys pel nostre bándol, per l'altre no varem poder saber-ho, pero de castanyes no en varen faltar, i degut a la distancia que ens portaven ningú va tirar cap bomba, ja que en aquest cas la cosa hauria pogut esser mes greu.

Aclarit el cas, resultá que tots anavem en bona direcció per descobrir "els Fatxes" (així els anomenavem), junts marxarem de dret: a una mitja hora aproximadament varem tornar a sentir trets i aquesta vegada venien de cara: ben dirigits pel nostre tinent es va encetar un petit combat intervenint-hi els fusells, ametralladores i bombes de má, per ambdós bándols, pero al veure segurament els contraris que tenien les de perdre, es varen retirar i tal com pogueren comprovar a l'arribar a la posició que ocupaven on hi trovarem algunes restes de roba i cap ferit ni mort que si ni hagueren s'els devien emportar: del nostre grup no tinguerm cap baixa, pero de gemecs s'en sentiren. Aquest fou la primera topada amb l'enemic.

Cuan encara no clarejava, ens trovavem ajeguts en una vinya i mig adormits: ens avisen sense fer gaire soroll i ens donen instruccions: l'ordre era atacar i conquerir una casa que es trovava a una distancia com d'uns vuit o nou cents metres i que distingiem una mica en mig de la fosca: una secció va per l'esquerra, l'altra per la dreta i nosaltres pel mig, amb al grup de metralladores, la senyal será dos trets de pistola i un crit de "visca la República": el nostre tinent es posa al davant, amb molta precaució i donant-nos instruccions, (era un bon xicot, encara que fos comunista, potser el millor que vaig coneixer): quan som prop de la casa sentim els dos trets i el crit comença la gresca: els de dintre disparaven i nosaltres contestavem degudament segons les instruccions rebudes: jo com que no veia res ni se com va esser que em vaig trovar junt amb en Codina, molt prop de la casa: a l'intentar resguardar-me m'entrebanco amb un cep, em foto de nassos, s'em rebenta el sac de la municions i totes per terra sense gaire temps d'arreplegar-les: en Codina sense saber que fer (no portava fusell, nomes sis bombes de má) se m'acosta i jo li dic "noi, sembla que fem Patum", i ell contesta "Quina Patum mes puta".

Cuan els de dintre criden, no dispareis mas; i nos rendimos!; viva Franco, Viva España! Jo quedo parat i dic, son valents! Un oficial els diu que surtin amb les mans enlaire, i quina fou la nostra sorpresa al veure que anaven vestits o millor dir mal vestits com nosaltres, i pertanyents al batalló que nosaltres havíem de rellevar i com es de suposar el veure's atacats i pensant que eren els nacionals, i comprovar que no tenien res a fer decidiren entregar-se i per això pronunciaren aquells crits: jo vaig dir a en Codina, fotem el camp, i ja s'ho arreglaran, ja que de crits amenaces i imprecacions, insults i demés, no en faltaren: no se com va acabar aquell desgavell, pero vaig poder saber que aquella casa ja l'havien conquistat les nostre forces el primer dia de l'ofensiva.

A l'atac!

Ens donaren l'ordre de pujar costa amunt, i a l'arribat dalt ja ens trobàvem enmig d'una pluja de bales que venien de no gaire lluny i l'oficial, pistola en mà obligà a tothom a atravesar un camp que com d'uns vint-i-cinc o trenta metres d'ample, seguia oritzontalment tota la serra formant petits marges. Ens varem estirar a terra obeint les ordres de disparar en direcció a una altra serra on estaven parapetats els contraris, separada d'on estave nosaltres per un barranc al que ens veíem obligats a baixar si be un grup amb el que jo anava no poguerem arribar a baix, trovant per sort nostre alguns pins darrera els que ens parapetarem: veierem ben bé que els que havien pogut o havien baixat, els nacionals no deixaren ni treure el cap, i el que ho feia ja estava llest, ja que la margera on es trobaren els nacionals, era completament neta d'arbres i malesa i desgraciat el que intentava pujar, ja que no tenia escapatoria: ens trovarem completament abandonats, tant nosaltres com els que estaven davant nostre: intentarem tornar endarrera i ja ens fou impossible ja que aleshores ja tiraven cap a la nostra direcció els que teníem darrera per evitar que els nacionals no ocupassin la serra d'on havien surtit nosaltres.

Quan ens veierem perduts fou quan poguerem observar que les forces que intenteren voltar la posició nacional per l'esquerra (portaven una bandera republicana que es el que ens guiava), tornaven endarrera empaitats pels nacionals abandonant el camp i veure també que surtien per la dreta per copar als que ens trobàvem en el barranc o prop del fons del mateix sense exposarse a les bales que pasaven per sobre, i no tinguerem mes remei que entregar-nos i quedar presoners.

Jo opinaria que aquell atac esdevia haver fet a la nit, ja que tenint molta més gent que ells, els hauriem pogut voltar i la cosa hauria estat molt diferent, ja que en ple dia ells eren dalt i nosaltres a baix en un terreny que no oferia cap garantia per poguer-nos defensar ni atacar.

El desconcert i la falta de comanaments es demostrà plenament, i no va servir de res la resistència que intentarem amb l'escassetat de material amb que comptaven: no podiem fer res, tenien amb abundància el que a nosaltres ens feia falta: metralladores i morters, tal com poguerem comprovar i al trobar-nos ja presoners a la posició dels nacionals.

Varem comprendre llavors que la patrulla amb la que ens havíem topat a les primeres hores de la nit, devia com nosaltres fer una descoberta, ja que a la posició on ens portaren hi havia bastant gent i mol ben fortificats.

Els soldats de cavalleria que ens desarmaren, ens feren pujar dalt de la seva posició, on arribarem cançats i assedegats (amb la fam ningú hi pensava) i ens deixarem anar a terra: les "castanyes" continuaven ja que ni els uns ni els altres paraven de disparar: vingué un comandant amb aspecte de militar professional, ens feu algunes preguntes, ens mirà la documentació (els que en portàvem), sens comentaris ni insulta a ningú i amb gran correcció: ens preguntà si tenien gana, però es donà compte que el que teníem era set, i ens van portar bótes de vi, que no podem empassar-nos de cap manera i al veure-ho ens digué que tinguéssim una mica de paciència que estava a punt d'arriar un sumistre d'aigua: afectivament, a la poca estona va arribar un cotxe cisterna i ens va fer omplenar les cantimplores, i poguerem beure afenosament: ens va convidar a fumar, i jo li vaig donar les gràcies dient-li que portava tabac, cosa que va trobar molt estrany, ja que sabia, i era ben cert, que a la zona republicana (roja per ells) escasejava molt, i amb va fer canvi d'un cigarret del meu tabac amb el que ell portava, perquè volia saber el gust del "tabaco rojo": jo el que tenia no l'havia pogut consumir perquè estic segur que algú si hagués sabut que tenia tabac, no hauria durat un dia i tal vegada algú m'hauria fer alguna mala gujada per fotre'm'l.

Amb tot s'havia arribat a saber que en tenia i cada vegada que ens donaven el ranxo quan erem a les trinxeres avans de caure presoners, a l'acabar, tenia de fer un cigarret, donar jo la primera pipada, passar-lo a un altre company i així anar seguint tot el grup procurant quedés la darrera pipada pel tinent que es posava darrere de tot i aprofitava la burilla cremant-se els bigotis.

Amb camions ens portaren a CASP, pel camí ja varem poguer apreciar la gran quantitat de reforços que arribaven dels nacionals: en un camp molt gran que quedava entre l'encreuament de carreteres, Faió-Mequinença-Casp, estaven muntant una gran concentració de canons (es tractava de centenars): a Casp varem passar la nit i ens donaren menjar: no poguerem però escapar de l'interrogatori a carreg de la Guardia Civil: no va esser gaire rigorós, però si observavem que algú feia el viu, aquell se la carregava. L'endemà amb tren cap a Saragossa: pels carrers de Caps grups de fanàtics, i d'algunes dones que acompanyaven militars, ens insultaren grollerament i ens escupien a la cara.

A Saragossa, ens portaren a la Academia General de Sant Gregori, convertida en camp de concentració, on passarem dues nits, estant tots sotmesos a interrogatoris, molt mes forts que els de Casp, i a carreg de falangistes i de requetés.

Surtien amb tren cap a Bilbao, ficats en vagons de bestiar plens de merda: no recordo on ens donaren menjar, però durant aquell inacabable viatge, de nit i de dia varem passar molta gana: en alguns llocs si algú podia acostar-se al tren ens tiraven troços de pa sec, pomes verdes i fins alguna mata d'enciam: jo em vaig vendre la ploma estilografica a un caporal de l'escolta qui va fer la vista grossa deixant que un vailet que badaba a l'estació de Logronyo, ens anés a comprar un pa i una rajola de xocolata: quan el vaig veure marxar, vaig pensar que tenint els diners ja l'haviem vist prou, però no va esser així, va tornar corrent amb el pa i la xocolata i no va voler ni els centims del canvi que li donava de propina: va esser un nen honrat: el cinyell ja mé l'havia pulit a Casp a canvi d'un altre de mes senzill i una pesseta. La moneda "roja" la volien unicament com a cosa curiosa, i no t'en donaven res.

L'arribada a Bilbao va esser apoteósica: pel trajecte ja dins de la ciutat, la gent surtia a saludar-nos des dels balcons, tirant-nos tabac, i també forem ben rebuts pels empleats dels ferrocarrils, alguns dels quals ens saludaven mig d'amagat amb el puny clos: allà ens donaren ranxo calent, i després de passar-hi la nit surtiem amb tren cap a Santonya.

Entrarem a Santonya a peu, ja que el tren no hi arriba, passant per un pont que travessa tota la badia (deu esser el mes llarg d'Espnanya); al passar pels carrers del poble, la gent surtia encuriosida a veure l'espectacle: un grup de jovent, com que la majoria parlavem catalá, i al no entendren's anaven dient "son extrangeros": s'adelantá un xicot i em preguntá "de donde sois?" jo li contesto "russos": la gresca que es va armar tothom dient "son prisioneros

russos” iestic segur que si haguessin gosat ens haurien demanat autografs, per comprovar si els russos sabien escriure.

El nostre grup estava integrat per ser o vuit cents presoners, que mes que homes semblaven desferres humanes del temps de les cavernes, peluts, bruts, la majoria mig despullats: jo era dels mes favorecuts, ja que havia pogut conservar la bossa de costat, on encara hi tenia dos mocadors, i uns mitjons de recanvi, la boina, la tovallola i una caçadora sense oblidar la cantimplora: la majoria no tenia ni un mal mocador per aixugar-se el nas i amb les mans a la butxaca si es que portaven pantalons.

Entrarem al “Cuartel de la Infanteria” on teniem reservat el nostre allotjament no precisament d’hotel, al esser a en mig del grant pati manaren deturar-se la comitiva, i un soldat des de dalt d’una finestra digué “y se os advierte que queda terminante prohibido hablar otra lengua o dialecto que no sea la “lengua dellImperio” , i será severamente castigado a todo quein se encuentre hablando catalán, valenciano o vasco”.

Tots varem callar pensant “cony, si que la cosa va seria”, continuant amb gran silenci fins a una gran sala on tothom es deixá anar per reposar, el paviment era de ciement porland, humid i fret: Tal marxar els guardes, es començaren a ficar dintre de la sala, xicots de tot arreu i parlant amb tots els idiomes, “no n’hi ha pas cap de Manresa?, hi ha algú de Sabadell? I de Puigreig (sic)?” , o sigui nomenant els catalans els noms dels seus pobles per si hi havia algú amic o conegut, els valencians, aragonesos, andalusos fent el mateix, quedant nosaltres sorpresos al veure que apart de la observació que ens fou feta a l’entrar encara hi havia qui s’atrevia a parlar en catalá, tenint en compte que els catalans eren els que cridaven mes, cosa natural al saver que venien dels front de l’Ebre: al demanar si n’hi havia algú de Berga o dels volts, varem trovar coneguts, tant de Berga com dels pobles de la rodalia, de Puigreig, de la Pobla de Lillet i d’altres.

Avans de retirar-se els escoltes, els feren deixar tot el que portaven que podia valer alguna cosa: la **moneda “roja”**, ganivets, i tot el que semblava, fent-ho tirar sobre una manta, pero tot-hom va amagar el que va poder, inclús algun petit ganivet, cosa que podia causar severs castigs. Previament s’ens havia advertit “ que eramos menos que una mierda”.

Entrà a la sala, l'endemà de l'arribada, un Sub-Tinent acompanyat d'altres soldats, fent-nos formar en tres fileres, demanant a tots els que haguessin estat oficials de l'exercit "rojo" "dieran los pasos necesarios para ponerse delante de la filas": en surtiren uns quants: l'oficial es detenía davant de cada un mirant-se'l, sense dir res, i seguint les files de dalt a baix: jo estava situat a la primera fila, i al passar pel meu davant, es detura, em mira i em diu "Vd. No era oficial?" amatent li contesto ¡no senyor!, i em rectifica "no al Sub-Tinente": torna a fet el recorregut, i novament al trovar-se davant meu i mirant-me les sabates (es veu que fou el que li cridà l'atenció, ja que diferent de la gran majoria que anaven descalços, jo portava un calçat bastant bo) em mira i em torna a preguntar que si no era oficial, si havia estat comissari, contestant-li novament que no, i dient ell "me faltan algunos"; dona mirada al grup i em pregunta "Vamos a ver? Que misión desempeñaba en el ejercito rojo? Yo "ninguna especial, era soldado raso"; i en la Zona Roja que profesion tenia? Jo contesto (la veritat sempre) "funcionario de la Generalidad de Catalunya: el contesta "Hombre, estupendo, de Vd. un paso al frente. Vaig pensar al veure'm entre tinents i capitans de l'exercit "rojo", ara si que ens la carreguem, pero no va esser aixi: ens cridaren i ens nombraren "Jefes de Grupo" (res de "cabos de Vara" com hi havia en molts camps com vaig poder comprovar): erem els encarregats de fer les llistes de la gent formant tres grups de dos cents homes: al nostres Grup l'anomenaren "grupo Levante, primer, según i tercer, i jo vaig esser el "jefe" del tercer: els catalans la majoria s'inscriviren al primer grup, alguns al según, i ami em tocaren xicots de totes les regions d'Espanya (bona gent deixant apart algún "xivato" del que ja procurarem guardar-nos): jo hi tenia dos catalans, l'un de Barcelona que es deia Martí de cognom, i l'altre un "calè" que tambe es deia Martí de nom i que resultá tenia gairabé tota la familia a Berga a la que jo coneixia: com es de suposar, i tenit maneres, els vaig enxufar a tots dos ja nosaltres els "jefes", representavem els Sergents de les companyies, encarregats de fer formar la gent per anar a aixecar la bandera al mati, a baixar-la al vespres, passar llista, portar-la a l'oficina, donar "els partes" de les baixes (en queien de malalts en gran nombre) anar a recullir les racions de pa, i la pastilla de xocolata cada mati: fer-los formar per anar al ranxo: organitzar cuan ens tocava el servei d'aigua a les cuines, escombrar, pelar patates a la cuina, anar a netejar les comunes (aquest servei mereix capítol apart) i per fer tot això, teniem ajudant, assistent, aprenent, aspirant, i enxumafem a una colla que no fotia ni un brot.

La vida al camp de Santonya, si be no era pitjor que d'altres llocs que vaig tenir l'ocasió de conèixer, feia pena: veure tanta gent mig despullada, o despullada del tot, carregats de polls, xinxes, puces que era el que mes abundaba degut a que per ser tots els sostres de fusta y estar tot minat de rates com conills que fins en plantaven cara: poca aigua per rentar-te; si volies fer-ho tenies d'estar a l'aguait cuan tocaven diana y corre cap a les fonts que rajaven una hora o dues i al mateix temps fer provisió d'aigua per beure: molt dolenta per cert, i que bombaven de filtracions d'aigua del mar, carregada de sal, que causava forts transtorns i ocasionava moltes baixes per malalties de ronyons (nefritits i altres), apart dels que retiraven amb tifus, verola, etc. I que molts ja no tornaven.

Jo vaig tenir la sort al llegir un anunci d'una Companyia d'assegurances i vaig poguer posar-me en contacte amb la direcció que era a Valladolid, i tal vegada per tenir algú fitxer o creure's les meves explicacions, m'enviaren diners no solament cuan era al camp, sino fins cuan vaig sortir al batalló disciplinari: en resum, sense abusar ni gastar massa, vaig disposar sempre de diners per anar a la cantina a comprar, tabac, algú pot de llet i altres coses que em feren passar el temps una mic mes humanament. Per altra banda l'esser "Jefe de Grup" teniem la sort de no tenir de fer serveis pesats i dret a cercar el ranxo a la perola dels "destinos", amb seguretat de "reganche" cosa que aprofitaba per atipar als dos "Martins" el de Barcelona i el gitanet de Berga, que teniem una gana com llops i els vaig engreixar com unes parteres (per altra banda com he dit no feien res mes que gaire).

De pa també en teniem, ja que varem veure tot seguit la combinació que podiem fer: cuan davem els comunicats de les baixes, com que no hi havia massa control, si n'hi havia cinc, en feien constar deu, i ens sobraven cinc racions de pa i cinc pastilles de xocolata: ja al tenir diners, i per mitjà d'un amic de Sallent que treballava a les cuines d'encarregat de la llenya, feia portar quelcom de fora (inclús vi que era prohibit) i feiem alguna berenada, amb els companys amb la facilitat que els "Jefes" tenien a cada grup que eren els dormitoris de cuan era una caserna, una habitació apart, on feiem vida i dormiem, i que avans devia ser l'habitació dels segents de les companyies. Al ser mes pocs no hi havia tanta merda.

Sense voler fer el viu, i essent els mes quintos, aviat varem veure la manera d'eludir els serveis pesats i aprofitar al máxim els bons, que eren precisament els servei de cuina on podien els que hi anaven mangar algú troç de pa i quelcom mes de menjar.

Malgrat tot, hi havia bastanta llibertat: no obligaven ni a anar a missa: de totes maneres devien tenir molt en compte amb el parlar i anar seguint les normes: anar a les lectures i les conferències (una mena de rentat de cervell) que feien gairebé cada dia al pati: anar a les aixecades de bandera al matí, i a baixarles al vespre, cantar el “Cara al Sol” (això no fallava mai), i anar dient “amen”.

De mal vi en corria bastant: només diré que apart de no poder escapar-se ningú (el recinte era amurallat i guardat per sentinelles) més d’una vegada, si veien algú que s’apropava a les finestres, et disparaven: a mi em va passar una bala ben aprop i precisament estava a més d’un metre de la finestra: a la nit per tancar els forats dels vidres que hi faltaven teníem d’arreglar diaris i col·locar-los ajupits i veure-los de sostenir de la manera que podíem.

El clima en aquell país, es dels més irregulars que podien haver-hi: tant aviat feia sol, que no ens arribava gaire, com posava a ploure de la manera més monòtona que us pugueu imaginar.

I aquella pudor de merda, suor i brutícia que es respirava per tot arreu.

Si tenien roba per rentar hi havia unes màquines, però pel poc control que hi havia tot-hom preferia portar la merda a sobre, abans de perdre la poca roba de que es disposava.

El qui no podia dominar els nervis i agafar-se’ho amb una mica de filosofia, estava llest: vaig veure molts casos de bogeria.

Per altra banda l’espectacle més depriment, era, a la nit, quan teníem de sortir a la sala a fer recorregut, perquè no s’adormissin els que feien la “imaginària”, per eludir els castigs en que tots hauríem incorregut si passava la guardia i no veíem algú que vigilava, veure aquella quantitat de joves (n’hi havia que portaven ja molts mesos tancats), dormint despallats uns sobre els altres, formant vertaders “matrimonis” i expanssionar-se sexualment de la manera que podien.

Era una pena veure aquell espectacle.

No podia oblidar que per recollir el ranxo, ens feren anar, a l’arribar al camp, a un pati on hi havia un munt de pots de llauna rovellats i bruts, agafant-ne cada ú, i després de netejar-lo i polir-lo amb arena dels patis (bruta i infectada com es de suposar) i això servia de plat. Per

culleres tot-hom es tenia d'espavilar amb un altra troç de llauna (de tapes de les de sardina principalment) construirte'n una, pro no tenir de charrupar del pot o menjar a grapats.

Jo, avans de rebre diners, amb els pocs que em quedaven en vaig comprar una cullera i també vaig poder aconseguir un plat dels que segons deien portaven els alemanys i procurava rentar-lo cada dia si podia o fregar-lo amb papers de diari dels que anava comprant per enterar-me mica i passar millor el temps.

Una distracció del camp, era el joc de la loteria (en corrien alguns), i hi havia presoners que se n'aprofitaven fent-hi jugar diners dels pocs que corrien, i també fabricant amb ossos de vaca o de bou de la carn que tiraven al ranxo, objectes de totes les classes: anells, punxons, fitxes d'escacs i molts altres; hi havia vertaders artistes. Els ossos grossos, eren molt sol·licitats, i si tenies amariat amb els de la cuina en podies aconseguir, amb algún centim o amb algún cigarrets.

El fumar era una altra obsessió: els que teniem tabac; erem seguits per una munió de xicots que nomes esperaven que llancesis la burilla, per barallar-se a veure qui la podia arreplegar, el que motivaba que cuan s'acavaba el cigarret, l'apaguessim i la guradessim per fer un "obsequi" al que consideravem hi teniem un compromís: com es de suposar els del meu grup, fumaven porque jo sempre els tenia una pequetilla a punt, pero això si, caragolat amb paper de diari, porque de paper de fumar apenes s'en veia i era un article de luxe.

Si algu veia que corries amb una llauna de sardines comprada a la cantina, tenien mil sol·licituts porque els la donessis cuan era buida: amb les claus d'obrir-les fabricavem uns ganivets a base de modelar-los amb rocs, que anaven de primera per tallar el pa i el que fos necessari. En resum: eram com els homes de la edat de pedra o de bronze, que sense mitjans es tenien de construir els utensilis necessaris, de les materies utilizables que trovaben.

També era bona distracció i poder fer una mica d'exercici físic, jugar a pilota a un frontó esplendit que hi havia, pero el dificil era trovar pilotes, pero també s'havia de trovat el sistema de fer-ne amb cordills i parracs que ni se d'on sortien.

Un fet que no podré oblidar mai fou el que m'ocorregué una nit. Estava plovent a bots i barrals: per anar a fer les nostres necessitats; teniem de passar pel pati atravessar-lo per

estar les comunes al pavelló del davant: a un costat hi havia l'edifici destinat a oficines, vivendes dels guardes i altre dependències: com que l'aigua dolenta com era produïa forts trasbalsos de ventre, l'anada a les comunes era un tragi continu tant de nit com de dia: jo surto del pavelló on teníem l'estada i al veure que plovia tant, per no mullar-me, o procurar fer-ho el menys possible em vaig arrambar a la paret per cobrir-me una mica amb la barbacana de l'edifici del costat que era molt surtint: encara no havia fet quatre passos, quan un dels guardes que es trobaven a l'edifici del mig a dins del portal per no mullar-se, em crida l'alto i em mana que em posi al mig del pati: i amb les mans al cap: els que anaven passant al veure-ho accel·leraven el pas: em mana que em posi d'esquena i de reüll vaig veure i vaig sentir que manipulava el fusell: al sentir-ho, faig un bot ajúpit, practicant l'exercici que ens havien ensenyat d'escampar guerrilles, quan sento un dispar que em va passar arran de les orelles i seguidament un altre dispar del que no vaig sentir el xiulet de la bala; no va repetir perquè deiva tenir por de tocar a algú més: amb tres bots em vaig ficar dintre de les comunes, treient-me la poca roba que portava per desfigurar-me sentit que cridava "cabo guardia": de dins estant vaig sentir cridoria i gran moviment de gent; que s'apropà fins a la porta, restant tot-hom esverat, i sense saber el que passava: al veure tanta gent amb la clàssica actitud de fer les feines y veure tanta merda, no varen entrar, però també els hauria estat molt difícil de identificar-me: vaig estar més d'una hora a sortir i encara vaig veure que hi havia tota la guardia discutint: l'endemà tothom hi deia la seva: que n'havien mort un que es volia escapar, altres que era un que s'havia tornar boig, i que volia desarmar la guardia: el cas es que si em toca, no hauria passat res més que enterrar-me si m'hagues mort, i si solament m'hagues ferit, la feina hauria estat meva, ja que qui sab el que hauria contat, i encara hauria esta pitjor, i tal vegada lí hauríem posat una medalla.

L'endemà (no ho va saber ningú més qui un company al que tenia tota la confiança, per por de que no sortís un "xivato"), no m'ho podia treure del cap, ni aquella nit vaig poder dormir; aquest fet en va fer pendre decisions que em podien sortir molt cares, però per sortir d'allà, m'hauria jugat la pell mil voltes, o morir-te de desesperació o tornar-te boig.

Els diumenges i festes venien uns capellans i oficiaven la Missa al pati: el capellà del camp era un home d'uns cinquanta anys, i es veia una mica capetxano i semblava bona persona: jo vaig tenir ocasió d'anar a confessar i rebre els sagraments (després de dos anys).

A missa hi assistia totes les festes: segons la guardia que hi havia ni solament obligaven a assistir-hi.

Amb l'aspecte religiós varem poder observar i constatar el rastrerisme d'alguns: a rebre la Comunió crec que hi anavem molts dels que practicavem la religió, pero també crec que ni havia que hi anaven perque els veiessin: un dels cassos que demostren el que he escrit, es que apart de la Missa hi havien penjats per les parets uns anuncis convocant als presoners a inscriure's a la "Acción Catolica": cap allà a les darreres hores de la tarda es reunien a un local que en deien les "caballerizas" on hi havia instalat una especie d'altar i resaven el Rosari i algún soldat o presoner feia alguna lectura i una mica de prédica: això ho veierem perque un dia (com que no sabiem com passar el temps) amb els companys de la nostra secció varem anar a treure-hi el cap (mes per curiositat que per res mes) ja que ni s'ens havia ocorregut a ningú d'inscriuren's a la esmentada "Acción Catolica"; a la porta hi havia un individu que et deixaba passar i al trovar-nos dintre, quina no fou la nostra sorpresa al veure que agenollat davant de l'altar i amb una doctrina als dits, menava el rosari, un individu (un perfecte Xaba de Barcelona), que molts coneixien per haver estat de la mateixa unitat, i que segons deien explicava les seves valenties "que si jo amb el Comité de Sant Andreu haviem fet i deixat de fer", que si amb "l'agrupació de tal o cual lloc haviem fet i portat a cap", o sigui que avans de caure presoner era un menja capellans i a l'arribar al camp no va tenir temps per apuntar-se i mirar de significar-se: va correr la veu i va quedar batejat amb el nom del "tio del Rosario": com es de suposar tenia de llegir les oracions, cosa que molts dels que veierem el que era aquella "Acción Catolica" hauriem dit de memoria, pero estic segur que a la majoria de catolics no s'els va ocorre anar a les "caballerizas", per no barrejar-se amb la gent que s'hi havia refugiat. Al veure l'assumpte tronarem a surtir tot seguit i el de la porta ens preguntá "que, no os gusta?": nosaltres sense dir res surtirem i no ens hi acostarem mes, amb una vegada en varem tenir prou.

Amb el "Tio del Rosario", hi vaig tenir una entrebancada que podia haver-nos costat cara, pero per sort no va se aixi: segurament el vaig "acollonir" o fent-se carrec de les simpatiem que tenia ja que tots li gastava bromes va tenir por de les repressalies.

Jo com a responsable del Grup, tenia de fer un paper per a anar a la cuina a cercar escombres per escombrar la nau, quan s'espatlaven o es gastaven les que teniem (eren

fetes de rames de bruc, i les muntaven uns xicots que tenien aquesta feina) no entenia el que passava ja que cada dia em desapareixien: un dia vaig dir a un xicot andalús que em tenia bastanta simpatia perquè li donava algú cigarret, que estigués a l'aguait per veure qui se les emportava: vaig fer-ne anar a cercar dues de noves, i les vaig amagar darrera una finestra que no donava a cap lloc de compromís i que seguis al que se les emportava: quan vaig tornar, ja no hi havia les escombres, i aquell xicot em diu que seles havia emportat el "Tio del Rosario"; el crido i li pregunto on tenia les escombres i al dir-me que ell no les havia tocat, i amb el nerviosisme que tot portavem, em va faltar temps per embestir-lo donant-li un for cop de puny a la cara i una cossa que no se d'on el vaig tocar, quedant cargolat a terra, i tot-hom animant-me a fotre-li mes llenya, cosa que no vaig fer. A l'aixecar-se em diu, vaig a denunciar-te a la guardia! I jo que li contesto, ja podem anar-hi i quan sabran el motiu de l'altercat i tenint testimonis de que ens prens les escombres ja veurem qui se la carregará (no feia gaire gràcia que et fotessin al calaboç, ja que els que hi havia estat per futeses com ara aquesta les havíem passat negres de debó). Va desistir i no va passar res, com he dit segurament al comprovar que no tenia ningú que anés al seu favor: vaig saber que les escombres es les emportava a un altre grup on mols dies anava a dormir, amb altres companys que hi tenia i les feien servir de coixi, treint-ne el mànec.

Era un poca vergonya: i sabia tant fer el paper de bon noi que mes d'una vegada després del fet esmentat, quan plovia molt i no podien jugar a pilota al pati, em venia a mi precisament a demanar-me la clau d'una sala que no s'utilitzava, i que guardavem nosaltres, per anar-hi a jugar a pilota, i no va fallar mai, a l'acabar la partida em tornava la clau donant les gràcies: jo tampoc li vaig negar mai; malgrat tot, em feia pena i no li tenia cap odi. Malgrat el seu restrerisme va tenir de passar per l'adrecedor com tots nosaltres, no servint-li ambsolutament per res, sino fer-se mal veure pels companys que el coneixien ja que deien que quan era al front era tambe un llepaculs.

Un espectacle depriment i fastigós era quan tenien de netejar les comunes: la major part de les vegades hi feien anar els castigats pero si no ní havien prous tenien de fer-ho els grups: nosaltres gairebe no el varem fer mai, ja que com que hi havia un control que feia pena quan ens tocava, feiem en paper dient "cumplido el servicio de limpieza de retretes" sense dir-ho a ningú perquè no surtis algú "xivato" (i això que era en benefici de tots), i el passavem al pis de sota i aquell el tenien de fer.

Imagineu-vos una sala on a una vora hi havia un solc per orinar i al mig separats per un embà que ho partia, dues rengleres de cagadores amb el forat respectiu: com que hi anava tanta gent es començaven d'omplir els forats de merda i papers (si en tenien els que hi anaven, per fregar-se el cul): cuan estava ben ple, es començaven a cagar a la vora (tothom cagava com un desesperat, i amb el poc menjar ni se d'on surtia tanta merda): cuan estava ben plé el departament de cada cagadora, ho feien als passadissos: resumint, que com que tambe s'embussava el solc de pixar, aquella sala cada mati quedaba plena de caldo "amb un gruix de mes d'un pam: arribava la brigada de neteja i no tenien mes remei que descalçar-se si es que anaven calçats, arremangar-se els pantalons, i com que no ni havia prou dels ganxos o bastons per destapar els forats, no tenien mes remei que fer-s'hi amb les grapes i surtien d'allà plens de merda fins a les celles: menys mal que diu que els donaven aigua per rentar-se, i per fer-vos carrec de la miseria, hi havia qui per un ral o dos (segons els cabals del que li tocava fer aquella feina) els suplia, per disposar d'algun diner per comprar tabac.

La quantitat de galledes d'aigua que gastaven era impressionant per treure tota la porqueria i tenien de deixar-ho net, i a fe que ho conseguen: si a mi m'hagues tocat fer aquella feina, estic segur que hauria rebentat de fàstic a m'hauria mort de repent. Malgrat tot, ho aguantaven o ja tal vegada també ho hauria aguantat, i mes tenint savó, cosa que molts no tenien, pero es una experiencia que prefereixo no haver tingut de viure.

Feu-vos només carrec de la quantitat de pixum i merda produïda per aquella gran concentració de gent que per força tenia de passar per aquell lloc. Segons antecedents erem de set a vuit mil.

Aixi varen anar passant els dies, després d'haver tingut ocasió de coneixer el poble, ja que un dia varen fer-nos formar i amb grups a peu, passant pel mig dels carrers, ens portaren a la "Comisión Clasificadora" instalada al "Instituto Manzanedo" (on també hi havia presoners, i que estava en millors condicions que el "Cuartel", segons despres hem anat savent: vinga declaracions i mes declaracions, i d'allà surtirem classificats: si algún va embolicar-se amb els antecedents que ja savien els depuradors, ja que al caure presoners, i confeccionar les primeres llistes, les publicaven per tot arreu i si hi havien noms d'algú que s'hagues significat o hagués fet alguna cosa que consideraven contra el "movimiento", ja s'els emportaven del camp: d'alguns d'aquests no en varem saber res mes.

I així fins a primers d'Octubre: un dia varen començar a cridar noms i fer formar molta gent i d'alla varem sortir cap a Miranda de Ebro: crec que erem els preferits: a peu fins la estació (no recordo el nom) passant també pel pont construït sobre la "ria" i amb, tren fins al lloc de destí passant també per Bilbao: ens acompanyaven guardies de seguretat: no ens tractaven malament ja que tot-hom acatava les ordres: només us diré que a l'arribar a Bilbao, amb uns guardies que ens custodiaven en el vagó nostre, i al dir-los que jo tenia diners i amb un altre company que també en portava, en portaren junts amb dos guardies, a fora de la estació de Bilbao i ficant-nos per alguns carrers fins a una taberna on varem esmorzar i tastar el "chacoli" que no es res més que vinagre.

Sense saber el que ens esperava tot-hom va respirar al deixar Santonya: alguns havien surtit avalats, però a mi es veu que ningú em va voler conèixer malgrat que el meu nom va correr per mitja Espanya.

Ting de fer esment, d'una anècdote diguem-ne simpàtica amb reconeixement pels bons serveis que em feu l'amic Soler de Sallent, que estava enxufat a la cuina i es cuidava del repart de les escombres, que al tenir ocasió de relacionar-se amb els que surtien al carrer, i disposar jo de diners, ens proporcionava arengades, algun pebrot i "pepinos", oli i vinagre, (també alguna vegada vi que estava prohibit) i amb els companys del "cuarto" fotiem unes amanides i berenades estupendes: l'amic Soler únicament m'acceptava algun cigarret o caliquenyo, que podiem comprar a la botiga del camp. He procurat conservar aquesta amistat i ens relacionem tant com podem.

Te molta raó la cançó vasca, "al que no tiene un duro no le hace caso nadie: y aquel que tiene muchos amigos a millares runbala Etc". Ja que jo com que en tenia i donava algun cigarret, alguns del grup em deien de "usted".

Ens portaren a Miranda d'Ebre, que es on formaven els batallons de treballadors i d'altres on hi havia més rigurosita, que podem considerar com a Disciplinaris; a un d'aquests em va tocar a mi.

Miranda es un país bastant fred, i com que ja en trovavem en plena tardor i de cara a l'hivern, la temperatura no era pas bona.

De garrotades n'hi havia mes que a Santonya, i crec que ningú es va escapar de rebre'n alguna: els "cabos de vara" eren la majoria presoners que com nosaltres si hagues estat rencorós, m'hauria preocupat de saber l'adreça d'algun (també hi havia entre ells algú catalá (pocs), i anar-lo a veure després de pasar-ho tot i tornar-li els "favors" que ens havien fet: també hi havia alguna oficials i sergents (algun d'ells mutilat) i nosaltres teniem de pagar la seva mala llet.

Hi havia una cuina bastant ben povehida i además d'articles de menjar i tabac, també venien vi. Allá vaig trovar molts coneguts de la meva comarca i també xicots de Berga.

El menjar era mes bo i mes ben condimentat que a Santonya: moltes patates amb suc, pero les recions bastant curtes, de modo que els que tenien molta gana la passaven bastant puta: cuan repartiren el pá, hi havia cua per recullir les engrunes que quedaven a terra.

Els primers dies teniem de dormir en uns barracons de fusta, tots amuntegats i plens de polls, pero com que les nits eren fredes almenys estavem calents.

Als pocs dies ens varen instal·lar en uns barracons nous amb dos departaments per dormir, baixos i primer pis, empostissat i també si estava bé.

Un dia es varen voler instal·lar al nostre departament, cuan ja estava ple, dos individus que digueren ser de Linares, i ja varem veure la intenció que portaven: insultar-nos com a catalans i provocar-nos per donar motiu a castigs i represalies, pero hi va haver un xicot andalús pero vinculat a Catalunya i company nostra ja feia temps (es deia Morales i era d'Almeria), que no poguent aguantar mes la seva insolencia, els va agafar pel ganyot a tots dos i els va fotre a baix amb els trastos, dient-los-hi que ja ní havia prou que ell, era també andalús i que es considerava catalá perque allá s'havia criat i hi tenia tota la familia; nosaltres sortirem tot en defensa seva, els envoltarem i els varem acollonir, amb l'amenaça de que si hi havia alguna repressalia com que tot-hom els coneixia com els "xivatos del camp", allá erem set o vuit mil que acavaien dintre la bassa de merda: l'amenaça va fer efecte ja que, no va passar res, pero tots temiem el pitjor.

A les tardes, ens concentraven tots en un gran pati, on un capellá (un cantanmanyanes) ens engegava una prédica que durava tant com a ell li semblava, i no tenien mes remei que

aguantar la tabarra: començava la prédica amb la següent frase “FUTUROS CAMARADAS DE LA PATRIA QUE RENACE”; sense comentaris.

De dia, com que al país era assolellat, i no hi plovia com a Santonya, el passavem gairebé sempre passejant, i al “tanto” al tornar una cantonada, ja que poques vegades la passaves sense que de darrera sortís un garrot a punt de pendre’t la mida de l’esquena.

On s’estava més segur era al “barco”, lloc on tenien d’anar a fer les feines, que consistia en una mena de castell de fusta amb els forats corresponents, i la merda anava caient sobre un petit riuet que passava per sota, i des de dalt si veia molt de peix, quina abundància segurament era deguda a que anava ben alimentat encara que fos de merda.

Al cap d’uns dies, varen passar llista, ens donaren un vestit de soldat, pantalons, guerrera, cinturó, sabates al que no en tenia, calçotets, camisa, un gersei, la manta, plat i cullera amb el corresponent gorro, cantimplora (l’equip complet; ens feren formar per grups, destinant-nos als corresponents batallons: l’endemà al matí, varen sortir bastants grups, i el nostre també, i amb un tren cap a Saragossa.

D’allà cap a Terol, i fins al poble de Barracas, on ens feren baixar, i ens feren formar en un pati voltat de corrals i barraques plenes de palla, on passavem les nits: de rates no n’heu vist mai tantes: ens tapavem amb les mantes i ens saltaven a sobre com si ens haguessim conegut de tot la vida: el que tenia la pensada de penjar el macuto (també ens en varen donar però jo encara tenia el que havia portat i més bo que els que ens donaven) quan l’obrien per treure alguna cosa, sortiren de dintre les rates de currua feta: jo l’agafava i m’el posava en tre-cames y ben embolicat amb la manta sense deixar una esclatxa per evitar que entressin. La disciplina era ferria; els escoltes eren gairebé tots gallecs, començant pels oficials, sergents i soldats: i ens tractaven com bèsties; la teca anava molt malament, ja que al ésser tant sols un grup separat de la companyia, no teníem cuina i apart de que al matí ens solien donar diguem-ne xocolata desfeta (aigua bruta) o café (de transehunt), la resta del dia el passavem amb un llauna o dues de sardines (de les petites): algú dia ens va faltar el pa: menys mal que solien venir unes dones d’aquells poblets, a vendre fruita: jo com que tenia alguna pela, en podia comprar, i quan acabava el tabac, algú soldat m’en portava (entre la colla d’escoltes d’esports i botxins també ni havia algú de bo (eren els menys)).

Els dies que varem estar a Barracas, ens feren treballar, com a negres amb unes condicions infernals: descarregar vagons de fusta, de ciment, de vigues de ferro, i d'unes peces muntades per construir ponts, que almenys pesaven una tonelada, i que ens obligaven a portar amb uns travessers de ferro, o de fusta: no podiem ni aixecar-los de terra (jo em vaig esclafar tres dits de la ma esquerra); aixó va durar fins que un dia un xicot de Barcelona que havia estat descarregador del moll (es deia Ibars) i que ja havia intentat fer veure la forma d'arrossegar aquelles peces per mitjà de rulls de fusta amb guies de taulons que ni havia prou, pero el sergent (un gallec mal-parit que es deia Barros), li contestava "hasta que renenteis, aqui quiero veros, rojos, con un cojón sobre el otro cojón", pero un tinent (no era gallec) ho va sentir i va preguntar a l'Ibars com ho faria, i va veure que tenia raó i aixi es va fer.

Cuan descarregaven sacs de ciment, ens els tiraven des de dalt del vagó com qui llença una paperina buida, sobre l'esquena, i nosaltres teniem de parar-lo, procurant no es rebentés: la pols ens ofegava, i menys mal que tant per parar-la com també per protegir-nos del vent que sempre feia, ens feiem una especie de caputxes y tapaboques amb els sacs de fer parapets, que no havia en quantitat.

Erem ja a primers de Novembre, i un dia ens separaren i a uns quants, ens portaren en camió, sense saber on anavem: per arribar al lloc destinat varem tenir de passar per una carretera prop de Caudiel, després de recorre bon tros per la vora del riu Mijares: ja trovabem per tot el recorregut destacaments de soldats nacionals de totes les armes, i encara tenien la barra d'escriu-nos dient-nos "rojos", "enchufados": al tombar un revolt de la carretera, on a l'esquerra hi havien trinxeres plenes de soldats nacionals, varem esser rebuts per una forta pluja de bales disparades a no gaire distancia pels de l'altra banda: els camions tenien ordre de no detenir-se i en un revolt amb la violencia de l'operació va trencar-se la barana i tots varem caure fora del camió: llavors si que va parar pero no varem trigar ni un minut en tornar esser tots dalt, ja que no hi havia per menys, ja que les bales xiulaven que era un gust: per sort no varen tocar a ningú i aixó que el camió va rebre bastants impactes.

Ens descarregaren a Pavia.

Després ja varem saber que precisament per evitar el pas per aquell lloc batut pel foc dels republicans, el nostre batalló estava acabant una carretera que anava des de Caudiel a Torralba, que es sobre Paviàs.

A Paviàs vaig apuntar-me per anar a reconeixement per fer-me curar dels dit aixafats, que tenia infectats; i el metge em va donar de baixa, i el sergent em va fer anar a la cuina a pelar patates: un bon remei per la infecció de la ma: al veure aquell merder i les mosques que queien a les calderes del ranxo, vaig demanar per anar on anaven els altres, que consistia en la construcció de trinxeres i nius de metralladores a dalt de la muntanya, a una mitja hora del poble, davant mateix també en varem tenir, però jo era al ball i no vaig voler tornar enrera: preferia alló que veure la porqueria que teniem de menjar; de totes maneres cada vespre anava a fer-me curar i va desaparèixer la infecció dels dits.

Al poble també hi arribaven les canonades dels republicans, però com que hi havia molts canons nacionals de "la loca", si espetegava una canonada, (per cert que causava mols de danys ja que els mateixos nacionals confessaven que tenien de ser d'una artilleria molt bona) n'enviaven cinquanta i així feien callar l'artilleria republicana que no devia ser tan nombrosa.

Varen viure moltes anècdotes en aquests paratges, on vaig tenir ocasió de fer l'aprenentatge de pacapedrer, barrinador, i altres derivats.

Aquí el company Soler de Barcelona, es va tornar boig, fent-nos passar dues o tres nits, bastant amargues, fins que puguerem aconseguir que se l'emportessin: estava preocupat perquè per aquells dies, la seva dona tenia de portar un fill al món: era un espectacle d'aquells que mai més s'aparten de la memòria: no el varem veure mai més.

Ja feia dies que no tenia ganes de menjar, les cames ja no em portaven i la febre s'em menjava: finalment no vaig tenir força per emprendre el camí vers on anavem a fortificar: (erem a primera línia de foc, construïnt "fortins", i nius de metralladores, treballant en moltes ocasions a pit descobert, i batuts completament pels republicans que teniem a poca distància); em varen acompanyar des d'on teniem el "cuartel" al lloc de reconeixement: es veu que el metge o qui fos, va observar que estava molt malament i em va fer posar sobre un jaç dels pocs que allà hi havia: entrada la nit em varen pujar a una ambulància en la que

ademés d'alguns malalts, evacuaven ferits (espanyols i moros tots barrejats); per mi no hi havia llitera i em vaig ajeure al mig del passadís entre les dues fileres de lliteres: pel camí recordo vagament que ens descarregaren a una casa on hi havia molta llum que a mi em feia molt mal de cap i em molestava en gran manera: després ens pujaren novament a l'ambulància després d'un reconeixement pels metges i ens portaren a Teruel a un hospital prop de l'estació del tren (senteim constantment com els xiulets de les màquines): era considerat com a hospital de campanya i que avans de la guerra segons em varen dir després era el manicomi de dones.

No recordo gaires coses de la meua estada en aquell lloc (em refereixo als primers dies) ja que la major part d'aquests els devia passar desvariejant, consumit per la febre del tifus que portava a sobre.

Recordo bé que em varen portar els Sagraments demanats per mi amb la extranyesa d'algunes dels que erem allà, després d'haver-me fet pendre una forta dossi de "Piramidón" per fer-me baixar la febre momentàniament; com que ja vaig veure fotut, vaig deixar a la monja que teníem de dia, tot el poc que portava, la cartera amb alguns diners, el rellotge que ja em guardava, perquè no en tenia d'altre, fotos de la família, i algunes cartes i, documents.

Cada dia en treien de morts pel tifus i l'espectacle no era gens agradable (d'això m'en vaig donar compte quan ja anava per bé).

De l'hospital ting algunes anècdotes desagradables, però com que em trobava en un hospital militar d'el tracte (molt deficient) no en puc dir mal, guardant també alguns records simpàtics: les visites de l'amic Ballará que demostrava quan venia, poca por a encomenar-se el tifus, i que estava destacat a Teruel de xofer del servei militar de recuperació agrícola: sempre que es trobava a la ciutat venia a veure'm em va portar moltes coses: estris d'afaitar, roba de soldat, i altres que ja no recordo.

D'altres de Berga, també varen venir però (justifico les seves precaucions degut al cartel d'entrada "Sala de Infecciosos") i no em feien companyia ni tenia gaire temps de parlar amb ells: feien la visita de compliment (no crec que cap d'ells però, els fes por d'anar a veure "un rojo", els agraià la seva visita, encara que fos ràpida).

La monja de dia la germana Dolores, una xicota, jove, formosa i simpática, em tenia moltes atencions com també alguns del sanitaris: no puc dir igual de la monja de nit (pot ser també d'alguna altra) que em miraven de reüll: la monja de nit quan passava a repartir llet als malalts, per allà les dotze, si veia que dormia o alguna vegada ho vaig fer veure per provar-li els sentiments, passava de llarg: i el metge un oficial ja de bastant edat, deien que era un "torrat", però a mi em va curar i per aquest motiu el considero una eminència.

Vaig saber que el motiu de deixar-me a l'hospital de Teruel, i no ésser traslladat al de presoners que crec que era a Calatayud, fou, que al veure'm tant fotut, varen dir "deixem-lo que s'ens morirà pel camí, però es varen tenir de fer la punyeta, vaig viure, i gràcies a Deu ho puc contar.

En el període d'hospital vaig passar el meu aniversari, el del meu casament, i les festes de Nadal i el Cap d'Any: vaig sortir el dia avans de Reis, per voluntat meua i amb la desaprovació de les monges (la majoria) pels motius que esmentaré: no recordo bé la data, però em sembla que eren els darrers dies de Novembre.

La monja vella de la que he fet esment, va restar sorpresa, un o dos dies avans de Nadal al veure que jo ensenyava a cantar la **missa d'Angelis**, a algunes monges i soldats que ja començaven a sortir de la sala, i que a petició de la germana Dolores tenien d'assistir a la Missa del Gall, i jo si bé no tenia ni força per incorporar-me al veure que intentava ensenyar la missa (ni ella la sabia gaire bé) vaig dir-li "hermanita lo hacen muy mal": ella contestava (em dia de vosté) "Vd. la sabe?": jo contesto que avans de la guerra era de l'orfeó i de diferents cors i cantavem a les esglésies: em diu "pues ya nos la puede enseñar" ja em tens amb un llibre donant lliçons de cant: com que veia que em fatigava molt em feia reposar i em portava algun reconstituent: en mig de l'assaig va entrar la vella i quina fou la seva sorpresa després de dir ¿este tambien? I contestar-li la jove "ay hermana, es el único que la sabe i nos la enseña a todos". Suposo que aquella monja vella s'havia cregut la llegenda de que els rojos (sense distinció) eren uns assassins capellans, frares, monges i crema esglésies i convents.

Després de Cap d'Any, quan ja em començava a aixecar (no hi havien malalts greus, ja que com que l'ofensiva de Catalunya ja havia començat i havien traslladat les forces, no entrava gairebé cap malalt i els greus ja s'havien mort (per quin motiu hi havia molta tranquil·litat), la

germana Dolores em convidà a assistir a una funció rel·ligiosa que feien a la Capella: em va agafar pel braç perquè no caigués (estava molt débil): durant la funció el capellà de l'hospital tocava (almenys ho provava) l'**armonium** amb uns gemecs i uns desafinades que em feien posar la pell de gallina: entre ell i les monges allo semblava una orgue de gats, n'hi havia per riure: quan va sortir tot-hom i a l'anar a fer-ho jo acompanyat per la germana (es mereix aquest tracte) i dir-li lo malament que ho feien, em preguntà si jo sabia tocar l'armonium i al contestar-li que si, que era el "músic" i director de cor de l'església del meu carrer apart de cantar en altres agrupacions, em diu "vamos a probar"; m'assento a l'armonium i li engego un vals de festa major: em para el braç i em diu "cuidado qu estamos en la capilla"; em porta (no se d'on els va treure), papers de música religiosa, li vaig fer una demostració, i em diu "manñana por la manñana ensayaremos con las hermanas"; així fou i a la tarda, amb el capellà engrescat, també havia vingut a l'assaig, per tenir ja organista; ja em tens acompanyant "Avemaries i los padrenuestros" i algunes cançonetes propies del temps de Nadal. Jo fent-ho no gaire be, vaig ésser l'artista de la companyia, la funció va resultar un éxit: l'endemà igual; jo quan acompanyava els moments de pausa, amb música, com que no sabia gaires coses o almenys no les recordava, tocava algún motiu popular amb diferent compàs donant-li un sentit més solemne, fins els vaig disfressar "Els Segadors".

Les monges d'acord amb la "Madre", es veu que ja ho havien organitzat: el cas es que dos dies avans de Reis, el metge al passar-me visita, demanà ¿qui esta be per donar-li l'alta; tothom tenia coses per allargar la malaltia (poques ganes de tornar als fronts cosa molt natural) i al preguntar-me, jo que li dic que si, que ja esic be: contesta "menos mal que hay uno que no tiene cuento" i al dir-me que al sortir em posaria quinze dies de convalescencia a la meua unitat i comprovar amb la fitxa que jo era d'un batalló de presoners, l'home va manifestar "lo siento pero tambien lo hará (s'en va descuidar, i no crec que ho fes amb mala fe).

Al l'enterar-se les monges que jo havia demanat l'alta, va venir una comissió, oposant-se rodonament a que no marxés: "tu et quedas, estem frescos!, ara que tenim organista i mestre de capella; ja ho arreglarem tot: la guerra ja s'acavarà aviat (les notícies de l'ofensiva de Catalunya els eren del tot satisfactories): entretant, podràs suritr a passeig a Teruel, no et faltarà menjar i mirarem de donar-te algún diner per anar a pendre café (jo els vaig dir que de diners ja en tenia); aquí esperarás el fi de la guerra i quan acavi, ja ens

cuidarem de que puguis anar a casa teva: no tens perquè tornar als fronts de batalla a exposar la vida (ja savien que era d'un batalló de primera línia de fortificacions).

Vaig restar parat i sorprès: els vaig donar les gràcies i no em vaig deixar convencer, manifestar-los-hi que jo volia anar a Catalunya, ja que amb els diaris, sabia que les divisions navarreses, a la que pertanyia el meu batalló disciplinari; volia apropar-me a la meva terra i veure encara que fos de lluny, les muntanyes de Montserrat, els Pirineus i al volta les serres de Queralt.

No s'en savien avenir, i crec que els vaig causar un gran disgust; jo considerava que devia anar on es trovaven els meus companys; segurament que si les hagués cregut, les coses m'haurien anat d'una altra manera, però ja estava fet, i no m'en penedeixo gens.

El dia avans de Reis vaig sortir al vespre de l'hospital: em varen despedir emocionades, alguna crec que plorava, i no s'em varen menjar a petons, per respecte. Ting de reconèixer que la majoria eren unes perfectes "Germanes de la Caritat", ja que em varen demostrar, en aquelles circumstàncies, que no els feia por afavorir i ajuda a "un rojo".

Els funcionaris de l'hospital, ja navien plegat (crec que ja havien previst que donant-me la surtida tard no em tindrien de pagar "les sobres" pels dies que havia estat malalt a l'hospital); per la misèria que representava (crec que eren 25 centims cada dia) no valia la pena d'embrutar-se la consciència: em va dir el de la guardia que ja tenien l'adreça del meu batalló i que ja ho enviarien, i encara ho espero: eren uns bandarres. Els diners els varen servir per anar a pendre uns cafés: ho aprofitaven tot.

Ja em tens acompanyat per dos guardies civils junt amb un altre presoner que també surtis, cap a Teruel, i ens presentarem a la "Jefatura" regentada per la Guardia Civil.

El guardia que es feu carreg de nosaltres ens va tancar a un calabòç: era tot a les fosques i no hi havia llum: varem encendre un misto (no teniem res més) i varem veure que erem a una habitació petita on només hi havia un catre, amb una marfega plena de porqueria i un caixó buit: a l'entrar ja varem quedar glaçats: hi fotia un fret horrorós (imagineu-vos la ciutat de Teruel a primers de Gener, era un calabòç que donava a un pati interior de l'edifici, amb una reixa de ferro sense vidres, amb uns barrots com el braç, i d'una dimensió que hauria passat un home dret i de cantó: el company va dir, es qüestió (no era català però era o es veia molt

bon xicot) de passar-ho el millor que puguem: es va embolicar el capot i la manta, i es va ageure al catre després de convidar-mi, cosa que vaig refusar.

Ja em vaig embolicar la manta i em vaig posar la poca roba que tenia i em vaig posar sobre el caixó.

Per acabar-ho d'arranjar, tot feia una pudor de merda i de pixats que t'ofegava: no n'hi havia per menys: es veu que al no tenir altra surtida, els que tancaven en aquell antre, tenien de pixar i fer les seves necessitats de cul a la reixa: de merda en devia causa mes dintre que fora, ja que en un racó ni havia: un munt que hauria omplenat un bugader: serien porcs cuan ni es preocupaven de treure la merda, ja que la pudor la devien sentir de tot l'edifici.

Havien passat unes hores, cuan jo mig mort de debilitat i de fert, vaig sentir soroll fora de la porta i vaig aixecar-me i amb els dits vaig tustar la porta: des de fora un guardia va preguntar que hi havia allà dintre, i jo li vaig contestar, que dos, que havíem surtit de l'hospital, i que particularment, m'havia desmaiat cuan pujavem cap a Teruel (cosa certa, ja que els dos guardies gairebé em varen tenir d'arribar, portant-me a coll fins a la Jefatura).

No va dir res, i passats uns moments, varem sentir passos: varen obrir la porta, ens encararen un llum electric de má, i poguerem veure un caporal i un guardia; ens miraren de dalt a baix, i ens digueren qui ens havia portat alla: contestarem que un guardia a l'arribar: ens feren assentar a un banc, i ens deixarem passar la nit, o el que faltava fins a l'hora de suritr que fores les 7 del mati, en aquella dependencia, on hi havia uns estufa: ens retornarem i fins puguerem fer alguna becaína: tant els dos guardies que ens acompanyaren al surtir de l'hospital que els que ens feren suritr del calaboç, ens deixaren un bon record.

Aquí comença la part del relat escrita a mà.

(De Lleida a Tarragona cercant la companyia)

....i despres d'esperar llarga estona sense trovar un camió que ens vulgues carregar en dirigim dins ja de la carretera de Lleida a Tarragona, perquè varem veure que a l'encreuament de les carreteres de Madrid i la de Tarragona hi havia molta gent i cap camió es frenava, per fi s'en para un que portava suvinistres i ens demana quants sou: quatre l'hi (sic) contestem: (dos guardies civils, per cert molt bona gent, jo i l'altre company que el mateix que jo cercava el seu batalló on ens devien deixar els guardies que acompanyaven) i

ens diuen ja podeu pujar: quan ho fem comencen a surtir de la cuneta un grup de moros carregats amb un sacs voluminosos: uns soldats que anaven dalt del camió diuen als moros que els donin els sacs i despres pujarán ells; els moros hi cauen i els donen els sacs i quan son dalt del camió, a l'intentar els moros pujar, diuen al xofer que arrenqui i a puntades de peu a la cara dels moros i a les mans que ja tenien a les baranes del camió, els fan saltar i els deixen a terra; no cal parlar de les empracacions incomprensibles i les amenaces dels moros que per sort no portaven armes: obren els sacs que contenen utensilis de barberia incluent-hi els respatlles dels sillons, draps i tot el que es podia ficar en sacs.

Varen repartir-se el que els va interessar i varen llençar el que no els va convenir: a mi em varen donar unes estisores de berber que vaig acceptar perque vaig considerar em farien servei i el lladrocini ja estava fet.

Final del primer full escrit a mà.

Ferem carreg de nosaltres des de que surtirem de la Jefatura de Teruel.

(Avans d'arribar a Montblanc l'anecdote del camió que ens hi porta i dels moros requisadors de barberia).

Surtir de Montblanc i anar seguint les forces: a Valls vaig quedar convertit amb el pianista de la cia. despres la Bisbal del Penedes: a Vilafranca: a Gelida: a Martorell (aguantant l'espelma en les "juergas" dels jefes: allà vaig poguer abraçar a la meva dona i a la germana que encara no sabia que el seu home havia mort: Molts dies a Martorell: després a Barcelona (tots aquests desplaçament fets a peu i amb les eines a l'esquena).

Dia dels Reis: Surtida i citada a Saragossa: De Saragossa a Osca: de Osca a Serinyena on trovem la companyia que estava al Parc d'Enginyers del nostre Batalló.

10 dies a Serinyena sense fer res per recomanacio dels guardies civils que ens hi acompanyaren i degut al meu estat de feblesa.

Passats uns deu o dotze dies dos guardies civils em portaren per recuperar-me a la meva companyia i no la trovavem enlloc i voltarem gairebé una setmana: de Serinyena a Lleida: d'allà altre volta a Osca: tornar a baixar i anar a Almacelles i la companyia enlloc: despres anarem en direcció a Tarragona despres de informar-se a Saragossa dient que el batalló era

allà i per atzar la trobarem a Montblanc on entregarem el mando i ja em tens novament recuperati fare record dels guardies que es...

Final del segona full escrit a mà. Aquí hi ha una falta de concordança en el contingut ja que creiem que hi manca algun/s full.

de Barcelona a Oropesa (Toledo) i d'alla a Orgaz, Olivar del Rei i Toledo, la darrera ofensiva i el final de la guerra: estada a Mascaraque: podia anar a Toledo de permís (era el pianista i el director del "coru"), aburrir-nos en aquell poble (sort dels partits de futbol, teniem un equip que apallissaba a tothom) i menys mal que anava rebent diners i la dona me n'hauria donat cuan ells els feia més falta: des del final de la guerra fins el dia 6 de juny que ens varen deixar marxar cap a casa: a mi ningú em va avalar: així em pagaren els "amics" de Berga l'haver exposat la meva vida durant els dies tràgics de la revolució per salvar vides i intrussos.

Tindrè que fer memoria de molts fets interessants durant aquest temps.

Final del tercer full escrit a mà.

12.3 ANNEX 3: CONCEPTES RELLEVANTS

Observant i llegint el dietari escrit pel meu besavi, he trobat algunes paraules que penso que per una millor i més acurada comprensió, s'haurien d'explicar i analitzar més a fons perquè o bé no hi estem familiaritzats o bé són pròpies d'una època que no és la nostra. Per això he elaborat aquest glossari amb alguns mots i expressions que he cregut convenients.

- **P.O.U.M:** El Partit Obrer d'Unificació Marxista o P.O.U.M fou un partit d'àmbit espanyol, amb gran presència a Catalunya i València, fundat l'any 1935 i basat amb les principals idees de Marx. D'aquests idees i conviccions marxistes en destaquen la lluita de classes, la propietat col·lectiva i un enfocament materialista i dialèctic del món. Encapçalat per Andreu Nin va seguir una línia de socialisme democràtic internacionalista amb un pensament revolucionari propi. Participà en la formació del Front Popular en les eleccions de 1936 i al iniciar-se la Guerra Civil Espanyola, participà en el procés revolucionari i en la col·lectivització amb un paral·lel esforç bèl·lic. En el text és citat el P.O.U.M degut a la gran repressió que va patir el partit després dels enfrontaments ocorreguts, el mes maig de 1937, amb les forces de l'ordre públic de la Generalitat de Catalunya, amb el suport del PSUC, per el control de la rereguarda.
- **F.A.I:** La Federació Anarquista Ibèrica o F.A.I s'encarregava de l'organització i coordinació dels grups anarquistes de la

Cartell del P.O.U.M

Cartell de la F.A.I

Península Ibèrica. Fou constituïda l'any 1927 per tal de preservar la tradició anarquista revolucionària davant del creixent sindicalisme reformista. Més tard es va unir amb la C.N.T i van passar a crear un programa conjunt. Tot i la seva organització irregular i diferències entre les

diverses seccions regionals, la F.A.I va tenir un paper important durant la Guerra Civil Espanyola, no

solament en el camp de les col·lectivitzacions agrícoles i industrials, sinó que també amb les milícies anarquistes i la participació en els governs de la Generalitat de

Catalunya i de la Segona República. En el document també és citada per remarcar la repressió que hi havia contra aquesta organització després dels fets de maig de 1937.

- **PSUC:** El Partit Socialista Unificat de Catalunya o PSUC fou un partit polític català format al juny de 1936 per la integració de diverses formacions marxistes, socialistes i comunistes. Aquest partit volia liderar la fase socialista posterior a la republicana que havia dut a terme l'Esquerra Republicana de Catalunya o ERC. Volia guanyar primer la guerra i després iniciar el procés revolucionari la qual cosa enfrontà aquesta formació amb el P.O.U.M i la C.N.T. A partir dels anys 60, amb Gregorio López Raimundo, fou capdavanter amb la lluita antifranquista. Des del 1987 constitueix el nucli central d'Iniciativa per Catalunya Verds. En el dietari és anomenat aquest partit ja que per entrar al destí de transmissions, al qual Lluís Safont va aspirar, s'havien de complir uns requisits, un dels quals pertànyer al PSUC.
-
- Cartell del PSUC*
- **EL“TREBALL”:** El “Treball” fou un diari nascut al juliol de 1936, tot just començada la Guerra Civil, i editat íntegrament en català per el Partit Socialista Unificat de Catalunya. Fou una publicació molt coneguda i influent al front i a la rereguarda republicana. Durant el franquisme, continuà la seva publicació però de forma clandestina. Avui en dia es manté com a revista oficial d'Iniciativa per Catalunya Verds o ICV. Surt citat en el text perquè juntament amb el “Mundo Obrero” eren els únics diaris que n'era permesa la lectura al front republicà.
 - **EL“MUNDO OBRERO”:** El “Mundo Obrero” nasqué l'agost de 1930 per mà del Partit Comunista d'Espanya. Definit com una publicació que defensava la lluita per la llibertat va continuar sent publicada clandestinament durant el franquisme i ha continuat fins l'actualitat. Surt citat en el dietari ja que juntament amb el diari socialista eren les úniques publicacions que arribaven i es podia llegir al bàndol republicà.
 - **SISTEMA MORSE DE TELEGRAFIA:** El sistema Morse de telegrafia, desenvolupat l'any 1835 per Alfred Vail, és un mètode per transmetre informació telegràfica utilitzant seqüències d'elements curts i llargs, per tal de representar tots els elements que

formen un missatge. En el text és anomenat perquè és una codi que coneixia Lluís Safont i que li va permetre poder aspirar a un lloc a transmissions i telecomunicacions.

- **MONEDA “ROJA”:** Era una moneda emesa per el govern de la República, per la Generalitat de Catalunya, i fins i tot per els ajuntaments, per poder viure a la zona republicana. A l’altre bàndol en van emetre una de nacional. Aquesta moneda, durant la Guerra Civil, era confiscada per els militars nacionals i dipositada al banc d’Espanya, tot i que Franco la va treure de la circulació i va perdre el seu valor. En el text és citada perquè en el moment de l’arribada al camp de Santoña els hi van confiscar tots els objectes de valor, juntament amb la moneda “roja”.
- **HARMÒNIUM:** L'harmòniúm és un instrument de vent amb teclat, en aparença similar a l'orgue alemany, però sense tubs i de mides molt més petites. És un instrument musical típic de la música religiosa i eclesiàstica. Encara que originalment va ser concebut com un instrument domèstic, igual que el piano, l'harmòniúm es va imposar ràpidament en molts temples religiosos per la seva mida i preu menors que els d'un orgue. En el text és citat ja que Lluís Safont durant la seva estada a l’Hospital de Teruel va acompanyar a les misses, tocant aquest instrument.

Harmòniúm

- **MISSA D’ANGELIS:** És una pregària diària de l’Església Catòlica que consta de tres textos que resumeixen el misteri de *l’Angelus Domini nuntiavit Mariae*. Es reciten alternant un verset i la resposta, i al final de cadascun, es recita una Ave Maria. Aquesta pregària pot ser cantada. En el document és citada ja que Lluís Safont, durant la seva estada a l’Hospital de Teruel, va ensenyar a cantar aquesta pregària a les monges.

12.4. ANNEX 4: RECURS FOTOGRAFIC

Per tal de complementar el treball i donar a conèixer més la figura de Lluís Safont i Santandreu, he adjuntat un recull fotogràfic sobre el meu besavi i la seva família, així com també, algunes imatges de la seva ciutat natal, Berga, i d'altres que il·lustren els col·lectius i les associacions existents en aquella època, de les quals ell n'havia estat membre. Aquests documents gràfics han sigut extrets d'àlbums familiars i de llibres publicats, citats anteriorment en la bibliografia.

IMATGES DE LA CIUTAT DE BERGA I LA SEVA SOCIETAT

Fotografia panoràmica del casc antic de la ciutat de Berga, en els anys vint del segle XX.

Imatge del camp de futbol de l'escorxador o "matadero", l'any 1928. En aquest lloc és on Lluís Safont anava a jugar a futbol amb el seu equip, la Unió Esportiva Berga.

Fotografia del Carrer del Roser de Berga. La primer casa de l'esquerra de la imatge és on vivia la família Safont-Santandreu.

Imatge del "Coro", grup vocal de la ciutat, en el que participava el nostre protagonista. Concretament la imatge es troba ubicada en l'emblemàtica plaça Sant Pere de Berga.

CINEMA BERGADA

25 DE DESEMBRE DE 1925.

A LES NOU I MITJA.

REPRESENTACIO DEL DRAMA [SACRO
BIBLIC EN 5 ACTES I 18 QUADRES

EL BREÇOL DE JESÚS

(PASTORETS)

Amb ajust al repartiment que segueix

La Verge Maria	Sibina Tomás
Sant Josep	J. Tristany
» Miquel	Lluisa Orriols
» Simeó	J. Bonet
» Gabriel	nena Celia Ribas
Raquel	Mercé Comellas
Betzabé.	Carme Pey
Arám.	J. Casals
Gatrofa	R. Fustagueras
Pallanga	J. Fornell
Jessé	A. Guiriguet
Abias.	J. Bonet
Aquim	A. Sala
Leví	R. Novell
Sadoc.	Ll. Safont
Satanás.	R. Ribera
Lucifer.	J. Vilajoana

Angels, Pastors, Pastores i Diables.

La part musical a càrreg de la massa choral del
ORFEÓ BERGADÀ

Espléndida presentació.—Nodrits chors d' an-
gels, pastors i dimonis.—Mutacions ràpides.—
Sorprenents efectes de llum.

Set decorats exprofessos dels escenografs Va-
lera, Zabala i Campsalinas.

Sastreria Malatesta.—Perruqueria Prunés

El millor espectacle de la nit de Nadal.

JOSEP M. CASALS MONTANA

Programa de l'obra teatral "El Breçol de Jesús (Pastorets)". En el tríptic es pot apreciar com Lluís Safont representava el personatge de Sadoc en aquesta actuació.

IMATGES DEL NOSTRE PROTAGONISTA I LA SEVA FAMÍLIA

Fotografia d'un grup de carreters, professió tradicional de la família Safont, entre els quals es troba l'avi de Lluís Safont (Segon per l'esquerra). Suposem que aquesta imatge data de finals del segle XIX.

Lluís Safont Santandreu (a la dreta) juntament amb la seva germana Maria (al mig) i el seu germà Bonaventura (a l'esquerra).

Lluís Safont amb la seva dona Palmira, la seva filla Maria i el seu nebot Josep.

El nostre protagonista (a la dreta), juntament amb el seu nebot (segon per la dreta) i altres companys. Gener del 1958 a l'estació d'esquí de La Molina.

Aquest parell de fotografies, corresponen al casament de Maria Safont i Joan Molera, filla del nostre protagonista, l'any 1958. En la primera imatge es pot observar Lluís Safont amb la seva dona Palmira, la seva filla Maria, el seu gendre Joan, i els seus consogres sortint de l'església. En la segona instantània, podem veure tota la família després de l'enllaç, a l'exterior del Santuari de Santa Maria de Queralt.

Fotografia de Lluís Safont juntament amb la seva esposa Palmira, la seva filla Maria dels Àngels i els seus néts Lluís i Antònia davant de la Basílica del Pilar de Saraqossa.

Lluís Safont acompanyat de la seva muller Palmira, davant de l'altar del Santuari de Santa Maria de Queralt en el casament del seu nét Lluís, l'any 1987.

Lluís Safont ballant amb la seva dona Palmira en l'enllaç del seu nét Lluís l'any 1987.

Lluís Safont amb la seva germana Maria, en el casament de la seva néta Antònia, al Santuari de Santa Maria de Queralt l'any 1988.

12.5 ANNEX 5: MISSA D'ANGELIS

Lluís Safont Santandreu era un gran amant de la música, sobretot de la música religiosa i de missa. Com ja sabem cantava en diverses corals i agrupacions vocals, així com també n'acompanyava algunes amb l'harmònim, el seu principal instrument. Aquesta funció també la feia en misses d'algunes parròquies comarcals.

Durant la seva estada a l'hospital de Teruel, i degut a les circumstàncies ja esmentades, va acabar realitzant aquesta funció en la capella de l'hospital. Acompanyava amb l'harmònim la Missa d'Angelis que les germanes cantaven gràcies a que el nostre protagonista els l'havia ensenyat.

Aquest episodi va despertar la meva curiositat degut a la meva vocació musical, i per aquest motiu, vaig cercar informació sobre aquesta obra musical.

Així doncs, ens trobem davant d'una adaptació d'una Missa d'Angelis, datada del segle IX i provinent d'un antic cant gregorià, arranjada per Christopher Moore. Aquesta missa està harmonitzada per orgue i veu solista, juntament amb una coral. Consta de quatre parts que són les següents:

- Kyrie
- Gloria
- Sanctus and Benedictus
- Agnus Dei

Jo he escollit la part del Kyrie, la lletra de la qual diu: *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison*, i n'he fet una adaptació per tocar-la amb el piano, ja que no dispo ni del coneixement ni dels mitjans per poder-la tocar amb harmònim, o bé, orgue.

A continuació es pot observar la partitura del Kyrie d'aquesta Missa d'Angelis.

Missa de Angelis

Kyrie

Arr. Christopher Moore

Solo

Vocal

Ky-ri - e - - - - - e - - - - - le - i - son

Organ

Tutti

Vocal

Ky-ri - e - - - - - e - - - - - le - i - son

Org.

Solo

Vocal

Chris-te - - - - - e - - - - - le i son

Org.

2

Tutti

Vocal

Chris-te e le i son

Org.

Solo

Vocal

Ky-ri - e e - le - i - son

Org.

Tutti

Vocal

Ky-ri - e e - le - i - son

Org.